

MARTIN BUBER

Száz chászid történet

1954. évi kiadás

JAVNE KÖNYVEK 9.

„Add nekünk Javne városát, hogy ott taníthassunk, Istenünket szolgálhassuk és törvényeink szerint élhessünk!“ — Rabbi Jochanán ben Zakkáj kérése Vespasianus császárhoz Jeruzsálem ostroma idején.

MARTIN BUBER

SZÁZ CHÁSZID TÖRTÉNET

Fordította, Martin Buber életrajzával
és jegyzetekkel ellátta

PFEIFFER IZSAK

*Dr. Hercsenyi Mór
tanár urat
mely irakkal is volt kélival*

Pfeiffer

MAGYAR ZSIDÓK
PRO PALESZTINA SZÖVETSÉGE
BUDAPEST

Fenntartunk minden jogot. — Fk.: Pfeiffer Izsák dr.
András László könyvnyomda nyomása Kolozsvár

MARTIN BUBER

Irta

Pfeiffer Izsák

Századunk első évtizedének második felében, gyors egymásutánban két könyv jelent meg a chászidizmusról: *Die Geschichten des Rabbi Nachman* (1906) és *Die Legende des Baalschem* (1907). Az utóbbi a chászidizmusnak, ennek a tizennyolcadik század közepe táján Lengyelországban támadt zsidó vallásos mozgalomnak alapítója, Izráél ben Eliezer Báálsém-tov (kb. 1700—1760) személye köré ágazódott legendákat fűzi koszorúba, az előbbi pedig a Báálsém dédunokája, a braclavi rabbi Náchmán (1772—1810), a hamarosan elhanyagolt lelki föl-szárnyalás egyik utolsó nagy képviselőjének jelképes meséit adja. Mindkét munka terjedelmes bevezetésben ismerteti a chászid-mozgalmat, kevésbé annak történetét, inkább lelkét, szellemi irányát, gondolkodásának a kabbalában gyökerező útját és hite misztikus mélységeit. E könyvek szerzője az akkor még csak szűkebb körben ismert *Martin Buber*.

Addig a nyugateurópai zsidóság ismereteit a chászidizmusról úgyszólván csak az autodidakta filozófus, Maimon Salamon Önéletrajzából és Graetz történeti munkájából nyerte. Itt a Báálsém „kuruzsló és szemfényvesztő“, a cáddikok és híveik ügyes csalók, hitük „sivár agyrém-hit“, „szektájuk a sötétség gyermeke“ s általában „nehéz határvo-nalat húzni a csalafintaság és öncsalás között“. Annál figyelemre méltóbb Graetznek ez a megjegy-

zése: „... a bigottság öléből indult ki (a chászidizmus), de nemsokára tulajdon anyja ellen fordult, és talán valamiféle sajátos csirákat hord magában, amelyeket, mert még csak kialakulóban vannak, nem lehet megjelölni“. Nem kétséges, hogy a történetíró ettől a — valójában csak vélt — ellentétességől a vallás-törvénynek a nyugateurópai zsidóságban akkor (1870) nagyon is időszerűnek látszó reformját várta. Vagy felfigyelt Hess Mózesnek pár évvel azelőtt (1862) megjelent *Rom und Jerusalem* című, egyébként alig észrevett könyvére, mely szerint a chászidizmus az eleven zsidó szellemben az átmenet „a középkori zsidóságból a regenerálthoz, mely csupán ébredőben van“; ennek eredményei „ki nem számíthatók, ha a nemzeti mozgalom azt megragadja“.

Bármint is legyen, a nyugateurópai zsidóság nem hallotta meg sem Hess szavát, sem Graetz pedző célzását. A chászidizmust a távolabb álló aligha láthatta egyébnek annál a bizonyos „középkori“ zsidóságnál, megfejelve kabbalái „sivár agyrém-hittel“, primitív babonával, alacsony vallás-formákkal és cáddikjaik jósló, kuruzsló, lelket szédítő mesterkedéseivel.

Bizonyos, hogy a chászidizmus, akár Jóna kajakjón-bokra, hamarosan elaszott, szívbeli szolgálata gyakran külsőséggé értéktelenedett. Klasszikus korszakának indulásait kibogozni, gyökereit kiásni, leglelkét kitapogatni, a koldus-gunya alól a királyi szívet kiérezni, dadogásában az égre törő éneket meghallani, még nem érkezett el a magát mindenben kitudó európai északosság.

Csak Kelet-Európában kezdett derengeni. A nagyszámú legendás-könyv, dogmatikus- és propagáló irat és az ellenzők polémiái után, Graetz művének idetartozó kötetével majdnem egyidőben (1868—1869) jelenik meg Zweifel Eliezer Cevi *Sálóm ál Jiszráél* című munkája, az első, mely ob-

jektív vizsgálódással törekszik a *Best* (a Báálsém-tov megjelölés rövidítése) és tanítványai tanításait és azok belső értékét megvilágítani. Két évtizeddel később (1888) indulnak meg Dubnow Simon nagyértékű, orosz nyelven írt dolgozatai, melyek a chászidizmus történetére vetnek világosságot (könyvalakban csak 1931-ben, előbb héberül, majd németül), ugyanez időtájt adja ki a romániai eredetű, nagynevű tudós, Schechter Salamon angol nyelvű, *The Chassidim* című kis munkáját (1887), mely népszerű előadásban ismerteti a chászidizmus „lényegükben tiszta és fenséges“ alapelveit és legrégibb mondáit. Mélyebbre nyúlt a volozsini jesiva neveltje, a nietzscheánus Berdyczewski Micha József (bin Gorion), aki az egészé fejlett és kiteljesedett életformát a chászidizmusban, s az ilyen élet hordozóit az első cáddikokban vélte felfedezni. Kongeniális költőjét találta meg a chászidizmus Perez Izsák Léb-ben, aki számos legendát dolgozott fel mesteri módon, és eredeti elbeszéléseiben is a chászid-lélek mélységeit, szépségeit, föltétlen hitét, odaadását és szeplőtlen, meleg ember- és istenszeretetét rajzolta meg.

A század-fordulóig a nyugateurópai zsidóság minderről nem vett tudomást. A chászidizmus ugyan szinte Európa közepéig hatolt előre, azonban leginkább csak elcsenevészedett, megmerevedett formájában, és a csiszolódottabb lelkeket viszszahökkenettette s a „csoda-rabbi“ képével izgatta. Ezek az észleletek csak megerősítették az asszimiláció csendes és langyos vizein hajókázó zsidóságban Graetz ítélezését a chászidizmus fölött.

Nem csoda, hogy Martin Buber könyvei sokakban valami elcsodálkozó meghökölést ébresztettek. Észre kellett venni, hogy az, amit ezekben az írásokban nyújt, nem „irodalom“. Azaz, hogy irodalom is, írás-művészet, tiszta költészet, „nyelve szinte tapintható és majdnem testi megjelenésű,

melyen a gondolatok világossága transzparenciában üt át, úgy ír, ahogy a művész szobrokat farag“. „ezek a legjavához tartoznak annak, amit modern prózában eddig kaptunk“, „ez a könyv egyike a legjelentősebbeknek, amit az utóbbi évek termeltek“. De nem ez volt a lényeg; itt a veleélés szólt, a tanuságtevés, a megbizonyodottság apostolkodása: „A zsidóság belső sorsát attól látom függőnek, vajon — akár ilyen, akár más alakban — ennek (a chászidutnak) pátosza tetté tud-e válni“. „A chászid-tan a leghatalmasabb és legsajátosabb, amit csak a diaszpóra teremtett. Ez az újjászületés meghirdetője. Nincs megújulás a zsidóság számára, ha ez nem hordja magában annak elemeit“.

*

Martin Buber — maga beszéli el — már gyermek korában találkozott a chászidizmussal. Bécsben született, 1878-ban, majd tizennégy éves koráig nagyapjának, a nagy midrás-kutató Buber Salomonnak házában nevelkedett, a galíciai Brody városában. A nyarat rendszerint egyik, Szadagóra mellett levő birtokon töltötte, egyszer-másszor bekerült a városkába, az egyik legjelentősebb cáddik-családnak, a rizsininek fészkébe. Itt jutott először érintkezésbe chászidokkal és gyermek-lelkében felderengett inkább képe, mint tudata annak, „hogy a világnak a tökéletes emberre van szüksége, és hogy a tökéletes ember nem más, mint az igazánvaló segítő, . . . a lélekben segítő, a világértelem tanítója, vezérlő az isteni szikrákhoz“. „Itt volt, lealacsonyodva, de csorbulatlanul, az emberi lét eleven kettős magva: igaz közösség és igaz vezérlés, . . . közösségbeli tiszteletadás és közösségbeli lelki örömdézés“. Későbbi, serdülő-korabeli látogatása Csorkov-ban, ugyane család másik ágának székelyén, nem hatott reá. Már megindult benne az új szellemi irány, az intellektuálizmus ébredése.

mely a gyermeki közvetlen átélésnek erejét veszi, mérlegelni, ítélni késztet és mindent „az ész embe-
rének magasságából“ szemlél.

Tizennégy éves korában Lembergbe kerül a lengyel-gimnáziumba, majd 1896-ban a bécsi egyetemre, ahol filozófiát, irodalom- és művészettörténetet hallgat. Bécs ekkor a „Gemütlichkeit“ városa, kitárt szív kultúra, irodalom, művészetek — főleg a zene — felé, melyek itt valami nőies bájt és lágy-ságot nyernek. Szépség és hangulat és játék minden. Irodalma az újromantikus líra, minden, még a dráma is líra, melynek stilusa hangzásbeli hatásokra törekszik. Ebbe a levegő-körbe kerül a fiatal Buber, akiben eredettől is sok nőies vonás és érzelmesség van, s aki stílusában, bár mindjobban tárgyilagosságra, felelősségtudatra, logikus élességre és kemény valóságosságra törekedett, még sokaig őrzi a bécsi iskola nyomait. Közben maga is írni kezd, először irodalmi ismertetéseket. Majd a lipcei, berlini és zürichi egyetemen folytatja széleskörű tanulmányait; utolsó, berlini évében erősen foglalkoztatják a renaissance és a reformáció misztikusai, Jakob Böhme, Cusanus, Paracelsus és a pietisták, mint Zinzendorf.

1898-ban, Berlinben ismerkedik meg a cionizmussal. Eddigi életét *ólám hátóhú*-nak mondja, kaosz-világának: „Lelkem állandó, sokrétű mozgalmasságban élt, a feszültségeknek és kioldódásoknak a legkülönbözőbb hatások alatt álló, egyre új és új alakot öltő váltakozásában. A cionizmus adta az első lökést, hogy felszabaduljak, . . . helyreállította valahová tartozásomat, megújította a közösségbe való begyökerezettségemet“. A fiatalok buzgóságával veti magát a vállalt eszme szolgálatába. Kezdetől fogva — ahogy a kobrini rabbi Móse cselekedett — mindig is az volt számára a legfontosabb, ami éppen foglalkoztatta. A harmadik, bázeli cionista kongresszuson, 1899-ben, mint huszonegy

éves ifjú az agitációs bizottság előadója. Már itt a zsidó kultúra ápolását és a nép nevelését jelöli meg a mozgalom feladatául. Új, új utakat nyitó szög, rövidesen harcok fognak zajlani körötte a tisztán politikára alapozott és kizáróan politikai eszközökkel célt érni törekvő mozgalomban. Ha idővel az előbbi irány egyenlően fontos lett az utóbbival, Áchád-Háám mellett jórészt Buber érdeme.

Egyidőben tevékeny részt vesz a berlini „Neue Gesellschaft“ mozgalomban, mely Nietzsche hatása alatt „szépségtől és jóakarató erőtől átítatott emberéletre törekszik, melyben minden ember és minden nép alkotó és élvező részes legyen, és valamennyi a maga módja és értéke szerint“. Dolgozni kezd a zsidó lapokba, cikkei kongresszusi megnyilatkozása irányát követik: „a külső haza előtt a belsőt kell megteremteni“, „a renaissance nem visszaterést, hanem újjászületést jelent, az egész ember megújódását a tág, lélekteljes természet-látáshoz, a meleg áradó életérzéshez“, „a lelkekben kell Ciónnak megszületnie, csak aztán teremthető az meg érzékelhető valóságában“. „A cionizmusnak szét kell tolni határait, hogy az újjászületés minden tényezőjét magába foglalja“. Nem párt, hanem mozgalom kell, „Gegenwartsarbeit“: kultúra és népnevelés. 1901-ben Herzl rábízta a mozgalom lapjának, a Die Welt-nek szerkesztését, de csupán félévig marad e munkakörben, mert a politikai- és kultúrcionizmus között levő, — számunkra ma már alig érthető — ellentét az ötödik, bázeli kongresszuson (1901) élesen tör ki. Buber a zsidó művészetéről beszél ott, annak népnevelő, a népet önmagára eszméltető, igaz zsidóságra keltő hatásáról, és barátaival indítványt tesz egy zsidó könyvkiadó társaság felállítására. Ezt az indítványt a plénumban leszavazzák, Buber nyílt ellentétbe kerül Herzl-lel és Nordau-val, otthagyja a Die Welt-et, s visszavonul az aktív munkától. Ugyanakkor Feiwel

Berthold-dal, Lilien-nel és Trietsch Davis-szel megalapítja a „Jüdischer Verlag“-ot, mely kiadványai-
val jelentős eszköze lesz a zsidó kultúra munkájá-
nak. Egymás után jelennek meg az új könyvkiadó
impresszumával a nagy hatású, történeti jelentő-
ségű könyvek: *Jüdischer Almanach 5663*, benne
Buber alapvető dolgozata: *Die Schaffenden, das
Volk und die Bewegung*; majd a *Jüdische Künst-
ler*, Buber mélylátású bevezetésével, *Junge Harfen*
(új zsidó versek). *Schechter* munkája a chászidiz-
musról, továbbá *Áchád-Háám*, *Dubnow* és *Perez*
egy-egy kötete.

*

Buber visszavonult a „párt“-tól, de nem a
„mozgalom“-tól, még kevésbé a munkától. A hu-
szonhárom éves író mélyebben találta meg önma-
gát, gyökeresebben kötődött vissza törzséhez,
semhogy másirányú kezdésekhez nyúlhatott volna.
s ha a kaoszól eljutott az „*ólám hátikkun*“-hoz, az
egyensúly világához, hogyan ne fogóznék meg
mindvégig abban? Buber a zsidó kultúra szószó-
lója a cionista mozgalomban, s ez a kultúra az ő
számára a mai alkotó zsidó lélek legfrissebb ter-
mése volt csupán, versek, dalok, képek, szobrok, a
művészet és gondolkodás újton-új megnyilatkozá-
sai. De a zsidó kultúra alighanem háromezer éves!
„Odatudtam magamat a zsidósághoz, mielőtt tudtam
volna, mi az. Némi egyhelyben topogás után az
lett a második lépésem, hogy tudjam, megismer-
jem közvetlenül, szemtől-szembe népemet, annak
alkotó írásműveiből“. Munkához fog; a gyermek-
kori ismeretek messze ködökké oszoltak a kaosz
szédületében, előlről kellett kezdeni mindent. „Az-
tán olvastam, olvastam, eleinte nem egyszer meghő-
költetett a merev, szegletes, ki nem formált anyag,
aztán mindinkább erőt vettem az idegenségen, felfe-
deztem a sajátosat, megláttam a gyökereset, s ol-

vastam feltornyosodó áhitattal. Míg egy napon egy könyvecskét nyitottam fel, a *Ceváát há-Rives*, a Rabbi Jiszráél Báálsém Testámentuma címűt, és ezt olvastam: „Ragadja meg a buzgóság módját nagyon. Riadjon fel buzgóságosan aludtából, mert megszentelődött és más emberré vált és méltó, hogy teremtsen, és olyan lett, mint a Szent — az Aldott — mikor Ő a világot teremtette“. Lenyűgözi a szó ereje, a gondolat villámlása, megcsapja a chászid-lélek szárnya-verése, az ősien zsidó meglátás a gálut éjszakájának fénypásztájában: „Az ember isten-képemássága: a tett, a felsarjadás, a tennivaló. S ez az ősien zsidó, egyben ősien emberi is, az emberi vallásosság lelke. A zsidóság vallásossága a *chászidut*, erre ébredtem“. Fellobognak a gyermekkori emlékek apró mécses-lángjai a cáddikről, a közösségről, a kiteljesedett emberről. „És rájöttem a küldetésre, meghirdetni ezt az embereknek“.

Belemerül a chászid irodalomba, — magába-issza, belélegzi, lelkévé, testévé idegzi azt. Írásművé majd csak évek mulva bomlik ki, ami most gyülemlik benne, de már tele van csodáival, s aki csodát látott, nem tudja némaságra fogni ajkát. Érdekes megfigyelni 1902-től 1904-ig írt cikkeit: minduntalan a chászidizmusra fordul szava. A *Jüdischer Almanach*ba írt dolgozata (1902) még nem szólt róla, azonban szelleme már benne lüktet; a *Jüdische Künstler* bevezetésében (1902) írja: „a chászidizmussal született meg az új zsidóság“, s már pedzi azokat a lényeges vonásait, melyeknek kiemelése mellett mindvégig ki fog tartani. A zsidó renaissance-ről írván (1903), újból rámutat gyökeres tanaira, de itt a chászidizmus érdeme főleg az, hogy felszabadította az érzelmek világát, „a chászidizmus teremtette meg az érzés-világában regenerált zsidót“.

S hol virágozik fel ez az érzés-világ dúsabban, színesebben, mint a chászidizmus epikájában: me-

séiben, legendáiban, s majd később sorra kerülő „legendás anekdotái“-ban!? S ha elhivatása a meghirdetés, és célja, hogy új kertek zsöndüljenek fel, — „mert a tan arra való, hogy tanulják, és az út arra való, hogy járjanak rajta“, — akkor itt, az epikánál kell kezdenie küldetését: a magvetést és az utak nyitását. Rabbi Náchmán meséivel indul meg és a Báálsém legendáival folytatja. Nem fordít: újjá költ, önállóságában mind mélyebben éli át a hűséget, megtalálta „lelke egységét Náchmán szellemével“. „Átvettem ezeket a történeteket és újra elbeszéltem. Nem fordítottam le, mint egy darab irodalmat, nem dolgoztam fel, mint valamely mesetémát, csak újra elbeszéltem, én, az utóbb született. Vérét és szellemét hordom magamban azoknak, akik ezeket alkották, vérből és szellemből váltak újjá bennem. Allok az elbeszélők láncsorában, láncszem a láncszemek között, megint elmondom a régi történetet, és ha újnak hangzik, az új már akkor benne szunnyadt, mikor először mondták el“. Ez nem a költő szava, így a hirdető beszél, — nem az, aki ír, hanem az, aki szolgál.

*

A hirdető szava és módja szól a könyvekhez írt bevezetésekben is. A chászid-tan ösvénytelen erdején vezet át, ahol minden átaljáró nyomában csak áthatolhatatlanabbá kuszálódott a folyondár. Ki ismer utat az összevisszaságban, ki tör ösvényt az úttalanba? Nem elég a tudás, átvágni magát az írások garmadáin, de olvasni kellett „feltornyosodó áhitattal“, s nem elég a közelebb-férközés vágya, és a felismerés és kiválogató-készség szem-ébersége, de kell az ösztönös beleélés eredendően gyökeres lelke. Ez a tudás nem ismer, nem ismertet, csak tud, tudja mint önnön-önmagát, adja mint maga leglelkét. Nem közöl, nem igazol, nem hivatkozik és bizonyít, — bizonyága önmagában, sugallatában, vett kül-

detésében van; a próféta nem következtet, nem vezet le, — csak hirdet; a megváltó nem idéz, nem széljegyzetekben igazol, — csak tanúságot tesz. Buber ismertetései a chászidizmusról ilyen megvállások, belülről jött hirdetések, sehol semmi tudóskodó apparátus, csak vett és adott kijelentések, melyek mögött a látó szem számára a vérré lényegült határtalan tudás csendesedik.

A tudás valami kész dolog, a hirdetés nő és kiteljesedik a hirdetőben. Eleinte a mítosz és misztika borongásaiban ködösödik és az eksztázis szédületben lobog előtte, „Istennel teljes és nagyon realisztikus irányítás az eksztázishoz“. Nem csoda, Lurja világteremtés tanából sarjadt, külső megjelenésében sok az eksztátikus vonás. Hogy a végtelen Isten megsugorította magát, hogy helyet adjon a véges világnak (már ott szólt arról, hogy nem anyagszerűen), majd a belőle áradó teremtő sugárzás szférák során át létrehozta az érzékelhető mindenséget, melyet Isten szabad cselekvésre engedett. A mindjobban materializálódó teremtés és annak minden részecskéje, mint „héjak“, a tiszta, isteni sugarak börtönei lettek; a „szikrák“ elszakadtak ösforrásuktól, száműzöttségbe kerültek, de forrásukhoz tartoznak. Így Isten van mindenben, nem maga Isten, csak az Ő mindenben benne-léte, minden-nél „vele-lakása“, a Sechina. Az embernek, ennek az anyagi létezőnek, akiben azonban az isteni „szikra“ öntudatban él, feladata, hogy az anyagi világban rejlő, száműzött szikrákat kiváltsa, Istenhez váltsa, emelje, hazavigye, a Sechinát Istennel újra egyesítse, ami egyúttal az anyaginak Istenbe visszagyökereztetése, a világ megváltása. Ez maga sem szorosan vett mítosz, mert nem a természetben végbemenő ez az „Isten története“, hanem a természetfölöttiben, sem szorosan vett misztika, mert az ember dolga nem az *unio mystica*, a megistenülés, a Legfelsőbbel való egyévválás, hanem szolgálat ön-

magán és a teremtményeken, a *kávváná* nem eksztázis, nem magából való kilépés, hanem a lélek célirányossága és hevülete a megváltó tett felé. Még csak nem is panteizmus, mert Isten transzcendenciája, világ feletti való meg nem tapasztalhatósága nem szenved csorbát.

Nem a chászidizmus ismertetése a célunk, instruktív módon adja azt az e kötetben közölt Buber-tanulmány, mely Buber időrendben harmadik chászid-könyve, *Der grosse Maggid und seine Nachfolge* (1922) bevezetése (abban a formában, ahogy a *Deutung des Chassidismus* című könyve, 1935, hozza, csak a tárgyunkhoz szorosán nem tartozó, a megújító vallásos mozgalmakról szóló, általános rész maradt el belőle). Csupán Buber útját a chászidizmus sűrűin át kíséreljük meg nyomon követni. Éles képen bontakozik ki így előttünk a lelkét megejtő eszmével való küszködése. Mert nem azok az értők és igazak, akik készen kapják életük tanítását, hanem azok, akik viaskodnak azzal, míg megnő és kiteljesedik bennük.

Mondtuk: első könyveiben még a misztika félhomálya és az eksztátikus lélek felvillanásai kísérik. A középkori kabbala elmélet csupán, benne ugyan az emberi cselekvés új világokat építő bizonyosságával, de ez is csak elvi általánosságban. Lurjában lobban ki az etikus-eksztátikus cselekedet tana, hogy a lélek a maga megtisztulásában és teljessé válásában — a lélekvándorláson át — részese lesz a messiási megváltás munkájának. De mégis csak a chászidizmus a népi lélekké, eleven léletté vált kabbala, melyben többé nem az askézis komorsága a föllángoltató indítás, hanem az Istenben való örvendezés. A chászid-út a „*hitláhavut*“-on, az eksztázison, az „*ávodá*“-n, a mindennel való szolgálaton, — és a legfőbb szolgálat-formán: az imán, — a „*kávváná*“-n, a célbairányuláson, a mindenben rejtőző isten-szikrát eredetével való egye-

sítésén, és a „siflut“-on, az alázaton, a minden lényvel összekapcsolódó szereteten, mindenek sorsa viselésén és átélésén át vezet a beteljesedéshez. Mind e képek, metaforák és színek között fel-felcsillannak az életszerű valóságok, hogy mindtovább éppen ezek váljanak a hirdetés és tan lényeges elemeivé.

A világ-feletti Isten valahogy bennne-lakik a világban is. De mintahogyan a láng nem csökken, ha mégannyi új lángot gyujtanak is rajta, Isten világon kívülsége sem vesztett valóságából, ha szikrái szétröppentek a teremtmények minden egyesébe is. Isten egyben transzcendens és immanens is. De ezek a szikrák, ha az anyagba börtönzödték s el választódtak is forrásuktól, belőle valók, hozzátartozók (mindig a mű és az alkotó a kép), csak tőle elhatároltak, megsápadtak, a „héjak“ tömlőcében eltehetelenedtek, — s újra visszatérni, egybekötödni vágnak. Egyetlen szikra van, — mindez a Teremtő tervelt akarata, — melyben eleven és éles a saját forrásának ismerete, és amely nem csupán visszakívánkozik hozzá, de tud is visszagyökerezni: ez az ember lelke. Rajta áll valamennyi testvérszikra gáluti bilincseinek megoldása. Ez az ember elhivatottsága és rendeltetése; ez Isten szava hozzá és ez válaszáda Neki. Isten és ember teremtő társakként állanak egymással szemben; az én és a te, a Teremtő és a teremtés a két pólus, amelyek között a világ feszültsége megváltásra vár: „mindenek szemei az emberre tapadnak“. A teremtés az isteni erő szétszaladó, messze elhullámzó, centrifugális mozgása, az ember munkája az összegyűjtés, a visszahalmazás centripetáló feladata: a világmegváltás, a visszagyökereztetés, a mindent újra Istenhez, Istenbe nöttetés. „Egyesíteni Istent és az Ő Sechináját“, transzcendenciáját és az anyagban lakozását.

Mit cselekedjék az ember, hogy ezt elérje, hogy ez megtörténjék? A chászidizmusban nem azon mulik, hogy „mi“, csak azon: „hogyan“, a

lélek és a cselekedet irányán, a *kávváná*-n, azon, hogy ezt az egyetlen akarom. „Lehet Istent szolgálni minden módokon“. Csak ehhez az egyhez kell odaszófolni a lélek egészét, egy marokra fogni minden szétiláltságát, minden szétágazó, szétfolyó erejét egyetlen göcbe tömöríteni: a megváltó szándékba. És a léleknek ebbe az egyesítésébe (*jichud*) bele kell karolni, egységében szeretettel átélni az anyagi világot bebörtönzött szikráival és börtönmateriájával, és ebbe az egységbe bele kell ölelni az egyetlen Teremtőt, hogy egyé forradjon Gyökér és gyümölcs, Tenger és szélhordta vízcsepp, Ég és föld. Minden cselekedet, akár a legmindennapibb is lehet *ávódá* (szolgálat), ha a *hitláhávut* egybeölelő hevületében, a mindenséget magára vállaló *siflut* testvériségében, a *kávváná* megváltásra töre célirányosságában történik. A világ gyógyszere a tett, akár a legmegszokottabb földi életmunka, melyet szentségben élünk; s ez a mindennel szentségben élés a megváltó erő. „Csak a mindennap megváltásából nőhet fel a megváltás mindennapja“. Mert a megváltás nem egyszer, hanem minden egyes esetben történik, s ez a minden mával növekvő, lombosodó, épülő „Isten országa“, melynek építői a hívó Isten és a hívott ember. Ki mérné fel egyik vagy másik munka-részét benne? „De az ember cselekvése is Istenében van“.

Ily módon az ember felelős önmagáért, a viláგért, Isten országáért. Minden órán átéli a világ elégtelen voltát, az elégtelenség megteljesedésre váró vágyát, a maga szétbogozottságában hallja a célba irányító, megtérni hívó szót. Megtérni: elszakadni az iránytalanságtól, egy útbá sűrűlni, az egyetlenbe, melyre szükség van, odakészíteni magát és készen lenni, hogy helytálljon a föltétlenben, hogy tettel válaszoljon, a szemben álló „Te“ sürgető szavára.

Ez a „vallásosság“ nem valami megtanulható

elvek, tanok tudása, hívése és megvallása, nem előírások formák rendje: „a vallási megvalósulás és megvalósítás nem fogalmi dolog, hanem vitális, életelevení, szavakban csupán pedzeni lehet, s csak a benne élő ember életében nyilvánul meg elegendően“. Egyik tanítvány azt tanulja meg mesterétől, hogyan köti meg saruját, a másik azt, hogy alig hajítja álomra fejét, már alszik is, s egy cáddik rájön, hogy az alvás is lehet szolgálat. Ezért olyan gazdag a chászid irodalom „legendás anekdoták“-ban, ezért nem apad el azok bő forrása, s ezért dolgozzák fel Buber későbbi chászid-könyvei ezeket. Bennük, a villanásnyi történetekben, a fellobbanó rálátásokban jegecesedik ki a chászid vallásosság mint élet, a látszólag igénytelen, földönjáró cselekvés, mely azonban belső hevületében és céljában az egekre tekint.

Ebben a feltekintésben természetesen eszmék és tanok sugarai fénylenek. Buber már első könyvében megismertet a Báálsém tantételeivel; jóval később, eddig utolsó alapvető chászid-könyvében, az *Unterweisung im Umgang mit Gott*-ban (1927)* a Báálsém töredékekből és idézetekből összegyűjtött tanításait adja. Hasonlóképpen több dolgozatban a chászid-szemlélet szemszögéből vizsgál egyes történeti és vallástudományi jelenségeket.

Spinoza panteisztikus isten-tanáival állítja szembe a chászidizmust. Spinoza gyökeres tévedése Buber szerint az, hogy a zsidóság Istenét csupán személyes istenségnek vette, s harcban állt ezzel az „elbálványosítással“, melyben a vallás elkülönül a mindennaptól. önállósul az Istennel való lelki-érzelmi érintkezésben, és a kultusznak áhitatban-teljes elhatárolásával ketté

---

* Későbbi könyvei: *Die Chassidischen Bücher* (1928) és *Hundert Chassidische Geschichten* (1933). mely utóbbinak fordítása e kis kötet, jórészt csupán előbbi munkáinak összefoglaló kiadásai, illetve azok anyagából készült kivonatok.

osztja az életet és a vallás világias szabadságát. Ezzel helyezi szembe a szellem és az élet egységének tanát, ezzel szemben lesz Istene csupán a világban megtalálható, személytelen isten, akivel a személyes érintkezés (kultusz, ima) elgondolhatatlan. A világ Isten helye. Valójában, mondja Buber, a zsidó tan szerint Isten személyes is, „mindkettő, a korlátatlan, a meg nem nevezhető, és az apa is, aki megtanítja gyermekeit, hogy őt szólítsák“. Nem ahogy Spinoza tanítja: nem helye a világ Istennek, hanem Isten „bele-lakik“ a világba. „Azzal, hogy „bele-lakik“ a világba, a világ szentté válik; ez nem volna így, ha csak a helye volna; csak az, hogy a fölöttébbvaló Isten mégis bele-lakik, teszi azt szákrámentummá“. Ebben a szentté vált világban találkozik Isten és ember, emez, hogy a szentség lélegzését megérezze, a lélegzésben az isteni hívást meghallja, azt megvalósító cselekedettel az emberi és isteni valóságba kiváلتsa, az anyagiba bele-lakozott szikrát az anyag fölött levő gyökerébe plántálja.

A másik tévedő Sábbátáj Cevi, az ön-messias. Az ember munkáló részes a megváltás művében, részes és nem beteljesítő, része annyi, amennyit életköre felölel, amennyit munka-mezeje neki kijelöl, de mint ahogy senki emberé az egész világ, úgy elhatárolódott a teljesítés területe is. A teljesedés nem is egyszer és most történő, — a teljesedés „az idők vége“. Ahogy az ember, úgy a korok és nemzedékek is csupán részesek benne, valamennyire vár Isten, hogy a maguk idő-részét, munka-részét megvalósítsák, de csupán annyit. Isten országának nőni kell. Bizonyos, hogy „az idők vége“ a minden idők kapcsolatában össze van bogozva a mával. Minden időben voltak elhivottak, valamennyi hiúvá lett, valamennyi ebottlott, de bennük az idők végebeli a minden-időbeli előzte meg, amely nélkül a világ esettségében többé fenn nem maradhatna. Egy másik mozzanat járul hozzá: a messiasság a prófétai meglátás óta a szenvedésekbe ágyaltság, a megvetettség, a maga-megalázás, a hallgatás. Bármelyik lehet a messiás, csak az nem, aki más és több akar lenni az Úr szolgájánál. „A messiási ön-megnyilatkozás összetöri a messiasságot“. Báálsémet álmában megkísértli a a-lott Sábbátáj Cevi, az eltaszítja magától a kísértőt, aki

visszazuhan a mélységbe. „Szent szikra lakott benne, — mondta később a mester — de Sámáél a gög hálójába csalta őt“. A megkísértés ebben a legendában bizonytalansággal az ön-messiásságra vonatkozik, és a gög hálója az ön-megnyilvánítás bűne, mely az arra egyébként elhívott előtt is eltorlaszolja a megváltás útját.

Igy ébred a chászidizmus Buberben mind tágabb körű világszemléletté, mely minden gondolat- és életjelenséget új világosságba és meglátásba emel, de ugyanúgy árad új fény a chászidizmusra is más vallásos fokokkal és nézetekkel való egybevetésekből.

A chászidizmusban az ősi pánszákramentálizmus tudatosult és nyilvánult meg. Nincs a létnek és világnak profán része, mindenben az élő Isten élete szikráz, melyet lánggá fellobogtatni az ember rendeltetése. „Egyesíteni a szentséges Istent a világban lakozó glóriájával“.

Azokban a tanulmányokban, melyeket Buber az 1920—1940-es évek között írt, és előadásokban, melyeket tanfolyamokon, egyetemeken (a jeruzsálemi héber egyetemen is), tudós társaságokban, 1926 óta a frankfurti egyetem vallástudományi tanszékén tartott, s melyeknek csupán kis része, az is jórészt elszórtan jelent meg, sokszorosan mutatkozik a Bibliával való beható foglalkozása. De már 1918-ban az ifjúság előtt tartott, „Cheruth“ címen megjelent beszédében rámutat a Biblia megismerésének fontosságára, mely „dokumentuma annak a viselkedésnek, mellyel a világgal szemben tartozunk“.

A Bibliával való foglalkozásának eredménye az a nagyjelentőségű biblia-fordítás, melyet a korán elhalt Rosenzweig Franz-cal végez (1926 óta), s mely egészében máig sem jelent meg, valamint az ugyanazzal kiadott, a Biblia fordításának szempontjaira és a Szentírás szellemére vonatkozó tanulmányokból álló könyv: *Die Schrift und ihre Verdeut-*

schung (1936). A bibliai történetből hármias hangzás csendül ki: teremtés, kinyilatkoztatás és megváltás. Hatalmas lendületben boltozódik ez fölénk a Teremtő első kérdésétől (teremtés), amellyel a teremtettekhez fordul, azokkal való párbeszédén (kinyilatkoztatás) át, a teremtmény válaszadásáig, ami nem más, mint az, amit a világ megváltásából fölélni képesek vagyunk. Minden ezen a válaszadáson múlik, ezért van a világ, a teremtés, amely e még ki nem mondott válaszon át Isten országává akar teljesedni. A teremtés folytán Isten a világban jelenvaló. S egy régi értelmezés szerint a Tóra első szavait így kell fordítani: „Kezdetekben teremtette Isten a világot“, mert ezzel odaszólította az embert a továbbépítés munkájához, munkatársául hívta meg; ezt jelenti, hogy az ember Isten képmása, ami azonban csak a teljesítéssel valósul meg. Valójában csak az alkotó, világot formáló emberen az Alkotó képe, a többin csupán lehetőség. Az isten-képmású ember a maga életterületén a kezdetet végkifejlése, a messiási beteljesedés, az Isten országa felé viszi. Ez az ő válaszája a teremtésből feléje hangzó szószólításra, mely hívás a kinyilatkoztatásban tagolt szavakba kötődött, s melyre a történetben minden nemzedék választ adott, vagy bénultságba zárkózott. A Biblia a szellem és világ egységét hirdeti, ennek az egységnek könyve. A bibliafordítás célja, hogy az ígét belevigye a mába. Ime, Buber chászid-tana a Bibliában ős-gyökerű, fundamentális tanításképen jelentkezik.

A bibliai tanulmányokból és a hozzájuk kötődő előadásokból nőtt ki Buber szigorúan tudós könyve: *Das Kommende*, melynek csupán első kötete: *Königtum Gottes* (1932) jelent meg. A könyv Izrael messiási gondolatának történeti fejlődését akarja tudományos alapokon és módszerekkel feltárni, „azét a gondolatét, mely a zsidóság vallásos ős-élményeként, Isten, a világ és az ember hármias

kapcsolatából ered“. Ez az eszme mindenkor eleven megeléssé válva, állandó folyamatossággal, minden korok és minden ember minden napjában életet formáló erőként jelentkezik. Széles ívű híd ez a Bibliától a chászidizmusig, minden zsidó korokon át, mindig ősi és új, mindig hívás, mindig hiányérzésből fakadó ösztönzés, mindig megvalósítás, soha sem megvalósulás, — de minden idők zsidóját „az idők végének“ említi táplálták. A megvalósulásnak ez órabeli, e talpalatnyi rögn való megvalósítását hirdetni, kikövetelni, ez a chászidizmus, ez Buber bibliás és chászidi szava hozzánk. Jól mondja Dubnow: Buber a chászidizmus történetének legújabb fejezete.

*

Bubert a cionizmus vezette el a chászidizmus-hoz, de a sorshányatott zsidó tömegeknek ősi hazájukba való visszatelepítése mint kizárólagosan politikai törekvés, melynek megvalósításához egyes-egyedül politikai eszközök és módok juttatnak el, őt nem elégítette ki. Úgy érezte, hogy néppé, nemzeté nem csupán, talán nem is elsősorban a föld, a haza tesz, sokkal inkább a gyökeres, feltárt és önmagára ébredt sajátos egyéni és közösségi lélek. Kultúrális, nevelő munkát követel, lelki felkészülést. Majd amikor ez a célkitűzése már első pozitív megpróbálkozásakor, főleg azon az állásfoglaláson, hogy a kultúra csupán az önálló népi lét felépítménye, kemény ellenállásba ütközik, maga vállalja a nevelés munkáját. De erre előbb önmagát kell ránevelnie. A zsidó kultúra alkotásaiba mélyed, ezek során eljut a chászidizmushoz, nevelő munkájának egyre bőségesebben áradó eszközévé teszi és cionizmusát is ez hatja át.

Előbb kultúracionizmust akart, most a vallásosság „valóság-cionizmusát“ hirdeti. Nem az a népi egység, melyet a külső, ellenséges erők abroncs-szo-

rítása préssel össze, hanem az, melyet a belső zsidóság lényegéhez való odaállás, az örökölt sajátosságokhoz való tudatos, akaratos ragaszkodás. kohéziója teremt meg.

A Bár-Kochba, prágai zsidó főiskolások egyesülete 1909-ben felkéri Bubert, hogy tartson körükben előadást. Ennek a kérésnek teljesítésével újból a mozgalomba kapcsolódik; számos előadásban, beszédben és cikkben hirdetője lesz új szellemi, etikus és vallásos követelésének, és ettől kezdve a szellemi vezérség, a tanító és hirdető befolyását és tekintélyét — legalább is a legjobbak előtt — mindvégig megőrizte. Legfontosabb idetartozó írásai a *Reden über das Judentum* (1923) gyűjteményes kötetében, a *Die jüdische Bewegung* 2. kötetében (1920), *Kampf um Israel* (1933) és legutóbb *Die Stunde und die Erkenntnis* (1936) című könyveiben jelentek meg.

A zsidó lélek kétirányúsága, mely belső szubsztanciális valója és külső helyzetének állandó élményei között mered, tükörképe a zsidó lélek őseredeti polaritásának, mely a kettősség, az ellentétesség küzködései között viharzik. Azért nincs még egy ember-csoport, melyben erősebben élne a törekvés az egység, a megváltódás felé a zsidónál és senki sem érzi nála fájóbban a világ szétziláltságát, senki sem vágyódik nála szenvedelmesebben a világnak az egyénőtt emberi lelken át való eggyé-válására. Ez a harc és ez a vágy a zsidó múlt, és a zsidó jövő-várás. A zsidóság története ennek a vágyakozásnak megvalósító kísérletei, s ez az örök messiási út. A gyökeres zsidó az, akiben ez az őszidó vágyakozás tudatossá lesz, és aki ennek szolgálatába szegődik. A zsidóság megújhodása pedig nem helyzetének külső megjavításából ered, hanem a lelkeket átható, megrázó krizisből, a gyökerekig és utolsó hajtásig érő megrendülésből: az önmagához térítő és újjászülő megtérésből, amelyet az Istenéhez hazaérkező,

megújult vallásosság ismer. A nép megújhodása valóságos esemény.

Buber vallásos „megvalósító“ cionizmusa a zsidó lélek őstalajából sarjadt, de ez a cionizmus egyben chászidizmusának levegőjét lélegzi: benne a teremtés és ember párbeszéde, a „hogyan“ döntő jelentősége a tettben, benne a világ szerető átélése, és mindenekfelett benne a szolgálatos életnek megvalósítása.

Ennek a törekvésnek kiépítésére és problémáinak megtárgyalására alapítja Buber 1916-ban a *Der Jude* című folyóiratát és szerkeszti azt nyolc éven át. Ezt a célkitűzést élezi ki *Cohen* Hermannal, a marburgi új-kantiánus filozófussal, a liberális zsidóság legelőkelőbb képviselőjével folytatott vitájában. Ez kapcsolja őt össze a *Hápoél Hácáir*-ral.

„Nem az a cél, hogy még egy nemzettel szaporítsuk a nemzetek számát. Nem a zsidóság dolga, hogy a népek szétagolódásában részt vegyen, hanem az, hogy a népek összekapcsolódását szolgálja“. A zsidó állam nem azért van, hogy egy kicsike hatalmi alakulattal több legyen a rajzásban; minden arra megy, hogy egy olyan település létesüljön, mely a népek sürgésétől mentesen, a „külpolitika“ alól feloldva, minden erejét belső lelki felépítésére gyűjthesse össze“. „Célunk a szellemi valóság fokozása és annak kibontása adakozó étellejességgé“.

Ha nemzet, legyen a próféták hirdette nemzet, mely a világot alakító legtisztább, legfelsőbb erkölcsiséget szolgálja, ha ország, legyen a szeretet és igazság béke-országa, az Isten országa, mint élő valóság és példakép. Benne az egyes „egész szívvel, egész lélekkel és minden erejével“ a mindennapi cselekvés egyszerű útját Istenhez kötöződött szentségben járja, a természetes földi tennivalók sodrában, de minden viszonylatában az Isten és a teremtmények iránt való felelősség belső parancs-szavának indítása alatt. Benne a messiás-lelkű embe-

rek közössége, akik Istenben vannak együtt, s benne az Ő tanúsításának, földi valóságának, „sorsának“ kiteljesedése: ; — „mert nőni kell a szentségesnek az emberekben“. E közösségnek kettős kohéziója van: a részek összekapcsolódó egyénőttisége és a középpont magához kötő erőssége. Ennek a közösségnek képét a körvonal adja. E körvonal minden pontjának a középponthoz való viszonya: attól való azonos távolsága előképe az „idők végének“, mikor majd valahány ember, mind egyetlen kör, egy közösség lesz, kettős kohéziójú: melyben a körvonal pontjainak egymáshoz tartó és a középpont összetartó ereje munkál, de melynek valójában egyetlen összetartása van: a középpont, Isten. Ez Buber vallásos, megvalósító cionizmusa, kísérlet ennek a körvonalnak életté teljesítésére a próféták, a chászidut népén, a zsidóságon belül, — mely tulajdonképen már meg is valósította ezt egy némikép félresikerült, de újjá formálható megpróbálkozásban: a chászidizmusban.

*

Buber egy új-chászidizmus és egy új-zsidóság hirdetője, e két-egy tanításának gyökerei azonban őseredetiek; a zsidó szemlélet mélységeiből sarjadók, és növekvésük, felvirágzásuk és lombhullásuk egész életsorukon át nyomon követhetők. Rájuk is vonatkozik, amit Buber a báál-sémi legendákról mondott: „és ha újnak látszanak, az új már akkor bennük szunnyadt, mikor először mondták el“. Viszont minél mélyebbre ásunk, annál közelebb jutunk az egyhez, az egy-emberhez, az egy-emberiséghez. „Óriás fának — mondja Lao-Cse — egyetlen vékony szál a gyökere“. Az ember egy abban, ami legnagyobb benne: hogy Isten-képét hordja magán. Másága a szépsége, azonossága a méltósága. Buber zsidókról, zsidókhoz szól, de minden tekintete „az emberre“ tapad és minden szava őt keresi: a zsidóban is az ember-„szikrát“, és minden emberben az

Isten képe mását, hogy arra őt ráébressze, Istenhez való kapcsolódásának eredeti vágyakozását megmutassa, az útát Hozzá kitapossa. Ebből a törekvésből alakul ki egyetemes látása, bölcelete, pontosabban, vallásbölcelete, melyre ugyancsak a chászidut fényének pásztái hullanak.

Két első chászid-könyvével egyidőben mélyrehatóan foglalkozik más misztikus átélések megnyilatkozásaival is. Erre vonatkozó kutatásainak eredményei: *Ekstatische Konfessionen* (1909), *Reden und Gleichnisse des Tschuang-Tse* (1910), *Chinesische Geister- und Liebesgeschichten* (1911), *Die vier Zweige des Mabinogi* (1914) és *Kalevala*, Schifner fordításának új kiadása (1914). A két elsőhöz és az ötödikhez terjedelmes bevezetéseket írt, melyeket később egy kötetbe gyűjtve, újból kiadott *Die Rede, die Lehre und das Lied* címen (1917). Mindezekben az embernek az istenivel való találkozását, a világ alapjainak tanait vagy az isteninek az emberi életbe való beleavatkozását, s az ezeket átélő élményeknek és jelenségeknek szavakban való megnyilatkozását, a szónak, a legelső átélést közlő mágikus erőnek megjelenéseit mutatja meg. Közben rávilágít a zsidó misztika és az egyéb misztikus rendszerek közti különbségre is.

Az ember, mikor a világgal találkozik, a kaosszal találkozik, melyben el akar igazodni. Az eligazodás módja a megismerés, a dolgok és jelenségek fogalmas és kauzális rendezése, elhelyezésük, szóba-foglalásuk. Ez elég ahhoz, hogy az ember élni tudjon velük. De ez az orientálódás és elrakás csupán a dolgok felszínét érinti. Mert minden dolog lényegében, — akár az ember, — egy- valami, viszonytalan egység és egyrétűség; közvetlenségében csak akkor ragadható meg, ha az ember is egygyé gyűjti magát hozzá, egész lényének odafeszülésével részese lesz a vele szembenállónak, annak legvalójában. Buber az ember egygyé-válásának három kate-

góriájáról szól. Arról, hogy a széttépettséget, ellentétességet önlelkében lebírja és lényegébe egyesül; a kávvánáról, hogy minden lelki erejét egyetlen akarat és cél irányába zsúfolja fel, hogy az akarat egyen csüngjön; az unio mysticaról, melyben a lélek Istennel nő össze, ahol elhal a megismerés, a kettősség, s nincs többé alany és tárgy. A zsidó misztika csak az előbbi kettőt vállalja (a harmadik nagyon elvéve jelentkezik benne), ezért az eggyélevést akarja világgal, kreaturákkal. A „világ” — mondja — „nem fogható fel, de átfogható: bármely létezőjének magunkba fogásával” és annak megvalósításával.

Martin Buber már a *Geschichten des Rabbi Nachman* c. műve bevezetésében különbséget tesz a német misztika „Entwerden“-je és a chászidizmus eksztázisa között. A chászidizmusban nem arról van szó, hogy a lélek a másikkal való egyesülésben megsemmisítse magát, hanem arról, hogy a lélek a másiknak (teremtmény, ember, Isten) szellemével való, abba belenövő kapcsolatában kiteljesedjék, annak magába ölelésével teljesebbé váljék, s így azt a magába ölelt szellemet önlelkében megvalósítsa és a maga számára valósággá élje. Az eksztázis néma, valósággá akkor lesz, mikor szólni kezd. A valóság a szólás, a találkozás, a párbeszéd valósága. A szellem, mely a dolgokban, mint azok lényege rejtőzik, az azokkal való lelki egyesülésben feltárul, hogy az egyesült lélek magára vegye és megvalósítsa, a világ értelmét beteljesítse. A megvalósítás útja a tanban jelentkezik, de a megvalósítás az igaz élet közvetlenségében történik, azért ezt a tant nem hirdetni, igazán csak élni lehet. A tan így a centrális emberben testesül és valósul meg, aki a világot nem megértésre fogja, Istent nem megvallja és magyarázza, hanem megvalósítja.

Ez a meglátás, mely Bubernél — mint minden gondolata — vallásos és erkölcsi posztulátumban

éleződik ki, fokozatosan nő és fejlődik benne, első sorban abban az irányban, hogy misztikus színeit levesse, majd, hogy a lét legbelső, azt meghatározó tényeként mutatkozzék meg. *Daniel* (1913) és *Ich und Du* (1923) című műveiben járja meg ezt az utat, ezekhez csatlakoznak *Ereignisse und Begegnungen* (1917), *Zwiesprache* (1932) és *Die Frage an den Einzelnen* (1936) című könyvei.

A megvalósító ember az egygyé-vált ember: legyőzte a maga és a kívül-levő sokrétúséget, a kapcsolatok és viszonyok számtalan vonalát, és egyetlen vonalat, az „irányosságot“ választotta ki, hogy együtt legyen azzal a mással, azt ne részeiben, ne is részeiben együtt, hanem legvalójában, legvelejében, egy-valóságában, „lelkében“ élje át. Az irányosság cselekvés, nem csupán eszmei, hanem tevőleges, „úgy fogadja a vele szemben állót, mint üzenetet, és megcselekszi azt, ami annak kell, mint őreá háruló feladatot és a maga-megnyilvánítását“. Beleállítja a dolgot, vagy történést, igazában annak valóját, nem az egymásmellettségek egymásutánságok sokaságába, — mert a lényeg tér-és időfelett való, — hanem a világcél irányosságába, ahol az megvalósul.

Van azonban egy másik világ is: a viszonyosság világa, melyben a Másik ténylegességének sajátosságában áll elém, és ebben aztán mint a „te“ jelenik meg előttem. Az ember vagy a mű lehet tárgya szemléletünknek és megítélésünknek, amikor is összehasonlítjuk, értékeljük és használjuk őket. Ekkor magunk csak egy részünkkel állunk velük szemben és csupán részlegesen fogunk fel belőlük. De az ember vagy a mű szólhatnak is hozzánk, mélyen, egész valónk szerint megragadhatnak. Ekkor nem tudomást veszünk róluk, hanem megragadjuk őket létük egyetlenségében, „te“ lesznek számunkra, melynek jelenléte egészen eltölt, s úgy állunk velük szemben, mint valami egység az egy-

séggel.

Az orientálódás tapasztalat-világának tárgya az „ő“ (az), a viszonyosság valóság-világának tárgya a „te“. E szerint az énnék két alaphelyzete van: az én-te alapszavú és az én-ő (az) alapszavú. Minden tapasztalás, megismerés, logikum és rendszer az én-ő (az)-ba tartozik. Az én-te alapszóban a viszonyosság világa él, a természettel, az emberekkel és a szellemi valóságokkal való élésben. Az én és te között a viszony közvetlen. A te nem tárgy, hanem jelenvalóság. Az én és te között megszólítás és felelet van: párbeszéd, találkozás és szellemi összekötöttség, kölcsönös ráhatás. Megszólít a világ, az ember, a mű, a tett, a gondolat, te-vé tesz bennünket maga számára, s mi egész valónkkal, énünkkel felelünk rá gondolattal, tettel, te-vé formáljuk amazt, megvalósítjuk, vagy cselekvő megszólítás indul ki amazokhoz tőlünk, hogy te-vé ébredjenek és teremtő aktusunk alatt hiányosságukból teljedségre nőjjenek.

Minden te-viszony betetőzése a közvetlen kapcsolat az örök Te-hez, aki lényénél fogva sohasem válhat az-zá. „Minden egyes „te“ odapillantás Hozzá“. Haszontalan minden beszéd Istenről, lényéről, tevéseiről. De mindenki, aki lényének teljes odaadásával életének te-jét megszólítja, Istent szólítja meg. Minden világbeli „te“, melyet megszólítunk, hogy alkotó, formáló erőnk adjuk neki, hozzákapcsol, viszonyba hoz az Alkotóval, és így munkájában részesek és társak leszünk. S minden találkozás vele: hívás és kiküldetés az ő világához, a mi világhoz, hogy azt a szellemmel áthassuk.*

Az ember viszony-élete dialogikus élet, — megszólítás és válaszadás, szóval, tettel, étellel. Ezt a

---

* Ennek a szellemi iránynak szolgálatában indítja meg Buber Viktor von Weizsäcker és Joseph Wittig társaságában „Die Kreatur“ című folyóiratot 1926-ban. Csak három évfolyama jelent meg.

párbeszédés életet példázza a zsidó szellem a Bibliától a chászidizmusig.

Buber már nem a chászidizmus új fejezete, hanem a zsidó- és egyetemes szellemtörténeté. A teviszonyosság lelki odaadásában szólít: Szenteljétek Istenhez a világot, induljatok el az örök messiásság útján, zsidók, emberek! Megint — már hányadszor? — szólt a zsidó, magát mondta, van még mit mondania. Még alig indult el, s mintha megint visszafelé kanyarogna útja. De azért, sőt épen azért szólni, kiáltani kell, — és a halló hallja!

*

Az utóbbi esztendőök kemény ököllel sújtották homlokukon a zsidóságot; szédült zuhanása minden volt sorsoknál ijedelmesebb lett. A belső és külső tartás nélküliek feneketlen hullása segítő és vigasztaló után kiáltott. Buber lett a vigasztaló, nem a hiú hitetésekkel csendesítő, hanem az igaz „léleken-segítő“. Hogy nem azon múlik, mi történik veled, de minden azon, mi a te állásfoglalásod ehhez a veled történőhöz. Hogy a mennydörgés riadásában Isten szava szól, hív, várja, hogy állj, bírd, kitarts, fölébe kerülj, felelj megértésben, eszmélésben, magadra és világra ébredőn. Hogy megindulj a mély-útban, mely fölött a téged tisztító vihar vilámai cikáznak, menj magad-keresve, Őt-keresve, magadhoz-térőn, Hozzá-térőn, a találkozás bizonyosságában. Hogy fájón verődjön hozzád a „héjakba“ börtönzött isten-szökrák sírása a megváltó tett után, és öledbe szedve, a magad megváltódás-vágyába gyűjtve vidd és odatapaszd azokat a reád, reájuk esengő nagy találkozásba. Hogy lángjuk fellobbanásával megsugarasítsd a sötétet és fényükben megsugarasítsd magad a sötétben, messiásságra virraszd az elterpeszkedett éjszakát . . . hogy a kivezető világosság a te Istenhez lángolásod legyen!

A CHÁSZID-MOZGALOM LELKE ÉS TESTE

Irta

Martin Buber

Két hagyományt egyesített a chászidizmus, anélkül, hogy ezekhez valami lényegében újat is kapcsolt volna, csupán új fényt és új erőt adott nekik: a vallásos törvény hagyományát — a védák áldozattana után a legóriásibb méretű építményét egyházi tennivalóknak: — a zsidóság rítusos formázását; és egy vallásos tudomány hagyományát — a gnózisnak képek erejében mögötته, rendszerességben fölötته állót: — a Kabbalát.

Egyénenként minden kabbalistában magától értetődően kötődött össze a hagyománynak ez a két sora, de az egyes és a közösség életének eleven valóságává csupán a chászidizmusban olvadt egybe.

Ezt az összeolvadást a chászidizmusban megnyilatkozott ős-új elv vitte végbe: az az elv, hogy az ember felelős Isten sorsáért a világban. Felelős, nem valamely föltételes, morális, hanem föltétlen, metafizikai értelemben, — az emberi cselekvésnek rejtelmes, föl nem tárható értéke van, s a cselekvő embernek hatása a mindenség sorsára, sőt az azt irányító erőkre. Ősi ideája ez a zsidóságnak. „Az igazak gyarapítják a mennyei hatalom erejét“. Van tapasztalataink számára meg nem közelíthető, csupán sejtésünkkel fölérhető kauzálítása a cselekedetnek.

Ez az idea a Kabbala kialakulásában azzá a középponti és alapvető gondolattá nőtt, amelyben

a chászidizmusban jelentkezik: Isten sorsának a világban való kabbalisztikus szemléletévé.

Az iráni vallásosság továbbhatásaiban mítikus elevenséggel, egyes gnózisokban már fogalmasabban felvázolva lép elő az anyag világában raboskodó, megváltást váró istenlélek koncepciója. Az istenből sugárzott fényragyogás, mely a sötétbe hullott, a „sophia“, mely az alacsonyabb, világ felett uralkodó erők hatalmába került, az „anya“, akinek a tárgyiség szenvedésein kell átlábalnia, — mindezek az ősjó és őssrossz között közvetítő lény gondolatát körvonalazzák: egy kiszolgáltatott és mégis isteni lényét, mely eredetétől elvált és mégsem vált el: mert a szétváltság neve idő és az egyesülése örökkévalóság. A Kabbala magáévá tette a bebörtönzött istenlélek koncepcióját, de a zsidó egységgondolat tüzeiben, mely minden őskettősséget kizár, mássá edzette. Isten dicsőségének, a „Bennelét“-nek (Sechíná) sorsa nem ellenlábásától ered, nem az Istentől idegen vagy Istennel ellenséges materiától, hanem magából az ősakarat kényéből; hozzátartozik a világteremtés őselgondolásához.

Hogyan lehetséges a világ? Ez a Kabbala alapvető kérdése, mint ahogy alapvető kérdése volt minden gnózisnak. Hogyan lehet a világ, ha hiszen Isten van? Mivelhogy Isten végtelen, hogyan lehet kívülről még más valami is? Minthogy Ő örökkévaló, hogyan létezhet idő? Minthogy Ő tökéletes, hogyan állhatott elő a fogyatékos? Minthogy Ő föltétlen, mi célja a föltételesnek?

A Kabbala így felel: Isten világgá zsugorította össze magát, mert Ő, a kettősség és viszonyosság nélkül való egység, akarta, hogy viszonyosság legyen; mert akarta, hogy ismerjék, szeressék, akarják; mert ősegy Léteből, melyben gondolkodás és gondolat egyugyanaz, a másságot akarta kibontakoztatni, amely ismét egységre törekszik. Így sugároztak ki belőle a szférák: különítés, teremtés, ala-

kitás, készítés, az ideák, az erők, a formák, az anyagok világai, a génusz, a szellem, a lélek, az élet országai; így lett, ezekben felépülve, a mindenség, melynek „helye“ Isten, s melynek magva Ő. Az emanációt — ahogy egy chászid szó mondja — ne úgy értsd „mint azt az emberek elgondolják, hogy a felsőbb világok az alsóbbak felett vannak, hanem hogy a készítmények világa az, mely a mi földi szemünknek megmutatkozik; de ha mélyebbre hatolsz és lehántod róla anyagi voltát, akkor ugyanez az alakítás világa, és ha még jobban feltárod, íme, ez a teremtés világa, és ha még mélyebben nyomozol lényege után, ez a különítés világa, egészen a Határtalanig, ki áldott legyen“. A térben-időben érzékelhető világ tehát külső leple Istennek, a legkülső, tömör „hég“, azért is a neve „a héjak világa“. Nincs magánvalóan rossz; a fogyatékos csupán héja és börtöne a nálánál tökéletesebbnek.

Eszerint az egész világ-lét, bár nem merő látzat, de egyre sűrűsödő burkok rendszere. És mégis ez a rendszer az, melyben Isten sorsa végbemegy. Isten nem sorstalanságban teremtette sorsot hordozó világát: Neki magának, amennyiben azt magából kibocsátotta, abba beleburkolózott, „belelakik“, neki magának sorsa van a világ sorsában.

De miért nem elégedett meg az ősakarat a különítés világának tiszta szférájával, az ideák világával, ahol ő, aki akarta, hogy megismerjék, színről színre megismerhető lett volna? Miért kellett a teremtés aktusának ezen túl egyre „alacsonyabb“, távolibb, külsőbb, héjszerűbb területeket létrehoznia, egészen addig a mindenek fölött héjszerű, szívos, homályos, megterhelt világig, amelyben mi kreaturák, mi dolgok lakunk? Miért nem maradtunk fényéterszerű génuszok, miért kellett, hogy fokról-fokra tűzszerű szellem, vízszerű lélek, földszerű testi élet szennyezzen bennünket és ivódjék át rajtunk?

Mind az ilyen kérdésekre csupán azt feleli a Kabbala: Isten világgá korlátozta magát. És kész a felelet. Isten azt akarta, hogy megismerjék, szeres-
sék, akarják, ami annyit jelent: Isten szabadállapotú, szabadságban megismerő, szabadságban szerető, szabadságban akaró másságot akart; *Isten szabadjára engedte a világot*. Ezt jelenti a „*cimcum*“, önmegkorlátozódás. De mikor az örök létezés alól feloldott erő önnön szabadjára adódott, nem szabhatott neki már semmi sem határt, csak saját kiteljesedése; túlnan is áradt istenközeli tisztaságán. Létesülés tört fel a létből, az történt, amit a Kabbala „az edények széttörése misztériumának“ nevez. Szféra nyult ki szférából, világ kúszott világon túl, héj szökött héj fölé, az alakulások határáig; itt, a térben kitágasodott, időben megkötött anyag országában, szélső partján annak, amivé lett, az érzékelhető dolgok végsőségén megtörik az istenhulám. Az Istennel közvetlen öslény, a géniuszszerű Ádám Kádmón fényszikrái, mikor a fény a legfelső szférákból az alsókba dőlt és ezeket megrepesztette, a dolgok börtönrabságába hullottak. Isten Sechinája egyre alábbszállt szféráról szférára, világoktól világokhoz vándorolt, héj és héj mögé száműzte magát, egészen a legszélső exiliumig: belénk. A mi világunkban teljesedik Isten sorsa.

*

A mi világunk pedig valójában az ember világa.

Az ősz-indus vallásban találkozunk a „mindenség-áldozat“ misztériumával, az ősember feláldozásával, akinek részeiből teremtődnek a világok. Az emberi őslétezőre vonatkozó elképzelések, hogy néki el kell vesznie vagy le kell alacsonyodnia ahhoz, hogy a világ szétválása bekövetkezzék, visszatérnek az előázsiai misztériumok rítusaiban és kultuszi énekeiben, a kozmogóniákban és apokalipsziszekben. A Kabbalában a világgálevés kezdetén az

Ádám Kádmón áll, mint Isten alakja és a minden-
ség ősképe; istenfény az állaga, istennév az élete, a
még nyugvó szféraelemek a tagjai s benne minden
ellentét úgy kapcsolódik össze, mint jobb és bal.
Tagjainak szétválásából létesült a világ s ez maga
is áldozás. De a világ szélén, a kialakultság pere-
mén, az ősfény megtörésének és elhomályosodásá-
nak eredményeképpen, valamennyi szféra elbur-
jázásából nőve, olyan ellentét alakját öltve, mint
amilyen a férfi s a nő, megint csak az ember áll, az
elemek keverékműve, ez a földi, egyenként való,
nevet viselő, anyagcserélő, megszámlálhatatlanszor
született és meghalt ember. Benne nyilvánult meg
a szabadjára engedett másság véglegesen, és ugyan-
csak benne gyülemlett is fel; és ő, a legkésőbbi,
legmegterheltebb teremtmény kapta meg vala-
mennyi között a szabadság hiánytalan örökségét.
Itt, a rothadás és a fény e gyermekében jött létre
annak a folyamatnak alanya, amelyben Isten ön-
magát megismertetni, szerettetni, akartatni kívánja.
Itt végződik a mozgás, csak innét tud „a Jordán
visszafelé folyni“. Itt történik a döntés. Más tanok-
ban az égről földre küldött vagy a földre elbocsá-
tott istenlelket az ég ismét hazahívhatja vagy haza-
szabadíthatja, teremtés és megváltás azonos irányú
lehet, „felülről lefelé“ történhet; de nem így a zsi-
dó tanban, amely egészében az ember-én és az Is-
ten-te kettős irányú viszonyosságára, a kölcsönös-
ség reálítására, a *találkozásra* épült. Itt az ember,
ez a nyomorúságos ember őscélja szerint segítő-
társa Istennek. Az ő, a „választó“, az Istent válasz-
tani tudó kedvéért teremtődött a világ. Annak hé-
jai arra valók, hogy rajtuk keresztül a magba tör-
jön előre. A szférák széttolódtak, hogy ő közelebb
hozza azokat egymáshoz. Reá vár a teremtett világ.
Isten vár reá. Úgy kell, hogy tőle, „alulról“ indul-
jon ki a megváltás elindítása. A kegyelem aztán
Isten válasza.

Egyetlen felső, belsőbb világnak sincs meg az a képessége, csupán ennek a legalsóbbnak, legszélőbbnek, hogy megadja a lökést e világnak *ólám há-tikkun*-ná, a beteljesedés világgá való átalakulásához, amelyben majd „a Sechina alakja kilép rejtezkedéséből“. Mert Isten világgá korlátozta magát, azt pedig szabadjára engedte; most tehát sorsa annak szabadságán múlik. Ez az ember misztériuma.

*

Az ember történetében megismétlődik a világ története. A szabaddá lett túlkapítja magát. Az „edények széttörésé“-nek párhuzamosa a bűnbeesés. Mindkettő a szükségszerű út jele. A Sechina kozmikus exiliumán belül van annak földi exiliuma, amelybe az ember helyt nem állása űzte, mikor velement a paradicsomból a tévelygésbe. És mégegyszer megismétlődik a világ története Izraelben: elszakadásának esetről esetre nyomában jár — nem mint büntetés, de mint következmény — a számkivetés, amelybe velemegy a Sechina, egészen a legvégsőig, ahol most már, a legmélyebb megaláztatásban, „minden a megtérésen múlik“.

A kozmikus koncepciónak a történetivel való összekapcsolása, melyet a Kabbala ó-zsidó hagyományok alapján épített ki, nagyban elősegítette, hogy az emanáció-rendszer szemlélete közvetlenebbé és érzelmesebbé váljon; egyben azonban az emberlét értelme és rendeltetése összeszűkült. Hiszen minden eszkatológia állandóan abban a veszélyben forog, hogy az abszolút kategóriáknak történetiekkel való elegyítése során az időfelettit az időlegesnek feláldozza, kiváltképp akkor, mikor az eszkatológikus szemléletet fogalmi elmélettel helyettesítik. A cél végessé tévése végessé teszi az eszközt is: ha feledésbe megy a messiánizmus lényege, világok megtérése, világok megmásulása, akkor könnyen

előéáll a theurgikus gyakorlat, mely a megváltást formaszerű módokkal akarja földélni. Ez a gyakorlat eltúlozza önmagát az aszkézisnek azokban a hatalmas, ürességbe zúduló túlfeszüléseiben, melyek a Kabbalának utolsó, chászidizmus előtti fejlődési fokát jellemzik, és melyeknek hatásai a chászidizmusba is beleérnek, de melyeket ennek aszkétizmus-ellenes iránya visszaszorít. A szférákat átfogó ősember nagy kozmogónikus víziójával itt jórészt csak egy szerény kis megváltás-séma áll szemben.

A chászidizmus a Kabbalához való kapcsolatában arra törekszik, hogy a misztériumot feloldozza a sémyszerűség alól. Az ősz-új irányító elv, amely megtisztulva és helyreállítva, megnyilatkozik benne, ez: az ember kozmikus-metakozmikus ereje és felelőssége. „Minden világok az ő cselekedetén függenek, valamennyien lesben állanak és szorongva várják az ember tanát és jócselekedetét“. Ez az elv, melynek tiszta erejével a chászidizmus vallásos *mozgalommá* lesz, nem új eleme a tannak, amint-hogy nincsenek is benne új tanelemek; csupán az történt itt, hogy a rétegesen reátapadó erőszakolt-ságok, formulákban való hitek és misztizációk visszaszorítása (nem kiirtása) révén egy életformának és közösségnek magjává lett. Az eszkatológiai ösztön nem hal el, a messiási megváltás után való vágy időnként még egyénibben nyilatkozik meg az igéző szóban, az ostromló próbálkozásban, azonban a véget építő munka — mely véget régi mondás szerint „nem szabad sürgetni“, — abban oldódik fel, hogy minden cselekvés megszentelésével állandó behatás alatt legyenek a belsőbb világok; csendben érlelődnek sejtések az időtlen üdvösségről, melyet a pillanat nyit meg; már nem az alkalmas tett a döntő, hanem minden tevésnek megszentelése; és ahogy a jelenvaló beteljesedés rejtelve azt erősítve és megvilágosítva tapad a jövő dolgok előké-

szítéséhez, úgy nő az aszkézis, mint valamely leve-
tett gubó fölé a szárnyaló öröm.

A chászidizmus akarja „Istent ebben az ala-
acsony, legsóbb világban kinyilatkoztatni, minden
dolgokban és kiváltképen az emberben, hogy testé-
nek egyetlen tagja és egyetlen mozdulata se legyen,
melybe ne volna Isten ereje belerejtve, és egyetlen
se, mellyel egyesítéseket ne idézhetne elő“. Arra a
kérdésre, hogy mi az első a szolgálatban, így fe-
lelt a Báálsém: „A szellem emberénél az első: sze-
retet magagyötrés nélkül; a többiek számára az
első: megtanulni látni, hogy minden testiségben
szent élet van, és hogy mindent ehhez a gyökérhez
lehet visszavezetni s így megszentelni“.

Nem kell böjtölni, hiszen, aki áhitattal eszik,
az megváltja azokat a lehullott szikrákat, melyek
az ételbe vannak börtönözve és illatát és ízét ad-
ják; még Hámánt is érintette a lakoma szentsége,
mikor Eszter vendége volt, és Ábrahámról azt
mondja az Irás, hogy a megvendégelt angyalok
„felett“ állott: mert ő ismerte az evésnek az angya-
lok számára ismeretlen szentségét. Nem kell a há-
zasságbeli szerelemről lemondani, mivelhogy —
mint a Talmud tanítja — ahol férfi és asszony
szent egyesülésben vannak együtt, felettük a Se-
chína nyugoszik; felesége halála után a Báálsém
nem tudott vigasztalódni s így szólt: „Azt reméltem,
hogy Élijáhuként viharban az égre szállok, most
ennek is híjával vagyok, hiszen már csak fele va-
gyok testemnek“. Ne gyötrődjék az ember: „aki
testét károsítja, lelkét károsítja“, és az aszkétikus
eksztázis a „másik oldalról“ való, nem isteni, ha-
nem démoni eredetű. Ne öljük el a „rossz hajla-
mot“, a szenvedélyt magunkban, hanem szolgáljuk
vele is Istent; erő az, de irányt az ember adjon neki
(„temagad teted ösztönödet rosszá“, mondja Isten
a midrásban az embernek); az „idegen gondola-
tok“, a megkívánások, melyek az embert meglepik,

tiszta ideák, melyek „az edények összetörésekor“ elfajzottak és most vágyódnak, hogy az ember újra feltámolessa őket. „Még a legnemesebb kesergés is testvére a letartó búskomorságnak, de a legalacsonyabb örvendezés is a szentségből nő ki“. Nem lehet a gyümölcs magvához férközni csak a héjon át. Egyik cáddik idézte a talmudi bölcsnek szavát: „Az égboltozat útjai olyan világosak előttem, mint Náhárdea város utcái“, és megfordította azt: A város utcái úgy világítsanak az embernek, mint az égi ösvények; mert „nem lehet Istenhez másképp jutni, csupán a természetén át“.

*

„Hénoch foltozó varga volt. Árjának minden lyukfúrása nyomán, ahogy a bőrt a talppal összevarrta, összekapcsolta Istent az ő Sechínájával“.

Ezt a bámulatos adatot a bibliai őse legendájához, aki az Istennel való életközösségnek volt részese s akivel megtörtént, hogy a demiurgikus hatalmas Metatronná, a tűztestű „arc fejedelmévé“ változott, szívesen variálja a chászid tan. Mert ebben az életelevení képből a dolog lelkét mondja meg: hogy az ember hat az örökkévalókra, és nem valamely különleges cselekvésekkel, hanem minden tettének belső szándékával. A mindennapi megszentelésének tana ez. Nem arról van szó, hogy valamely új, anyagi megjelenésében szákrális, misztikus cselekedetet hajtsunk végre, csak arról, hogy a számunkra rendeltet, a megszokottat, a magától értetődőt, annak belső igazsága és lelki tartalma szerint cselekedjük, azaz minden cselekvések valószínűs és lelki irányvonalában. A tettek is héjak; aki igaz áthatottságban cselekszi őket, az a maghoz jutva, a határtalant öleli át.

Ebből érthető hogy a chászidizmust semmi sem ösztökelte, hogy a hagyományos törvény rendjéből bármit is kiszakítson, hisz a chászid-tan sze-

rint nincs benne semmisen, amit ne lehetne irányos szándékkal megtölteni és teljesíteni, vagy aminek intencióját ne lehetne felfedezni. De ugyanebből érthető meg az is, hogy épp ezért a tehetlenségi erő a mozgató és megújító erőnél — lappangva is — erősebb maradt, és végül magán a chászidizmuson belül is győzött; de hiszen az emberek világában mindig a héj diadalmaskodik a mag fölött.

Különben is egyetlen tannak sem oly nehéz az erejét csorbátlanul megőrizni, mint éppen annak, mely az élet értelmét a mostnak és ittnek ható valóságában látja, és mely nem tűri meg, hogy az ember a pillanat ránehezülő határtalansága elől a létnek és kötelességnek valamely egyaránt érvényes rendszerébe meneküljön; a tehetlenségi erő hamarosan erősebbnek mutatkozik és változásra kényszeríti a tant. Azonban tisztaságának rövid ideje alatt ez a tan a hamisítatlan és nem-köntőrfalazó életnek halhatatlan bőségét termelte ki.

*

Az a tanítás, mely a tételekbe nem foglalható „hogyan” sokkal nagyobbra tartja a cselekednivaló „mit”-nél, nem tudja írásban tovább adni azt, ami a gyökeres benne, hanem mindig csak újra meg újra az élet eleveenségén át közvetíti, vezetőtől a közösséghez, vagy méginkább mestertől a tanítványhoz. Nem mintha ez a tan két részre oszolnék, egyrészt valamely mindenki számára hozzáférhető, másrészt az ezotérikus területre; belső értelmének: az emberen való munkálásának ellentmondana, hogy hierátikus feljegyzésben titkos elemeket is foglaljon magában. Ellenkezőleg, a titok, ami továbbadódik, ugyanaz, mint amit a kitartó szó hirdet, de mivel természete szerint a hogyanra vonatkozik, a szó legfeljebb jelezheti, velejes valóságában azonban csak a megteljesítés tudja bemutatni.

Azért mondja egyik „rejtőző cáddik” a rab-

bikról, akik „tórát-mondanak“, azaz az Irást magyarázzák: „Mit jelent az, hogy ők tórát-mondanak? Az ember arra törekedjék, hogy élete legyen a Tóra, és őmaga legyen a Tóra“. A másik meg így szól: „A bölcs embernek arra legyen gondja, hogy őmaga legyen a tökéletes tan és minden cselekedete megtestesült tanítás; vagy ha ez nem adatott meg néki, legyen fordítása és magyarázata a tanak és minden megmozdulása a tan terjeszkedése“. Ennek az alapszemléletnek szinte szakramentális megnyilatkozása az mikor az apti cáddik a tizenhétéves rabbi Izraelnek, a későbbi Rizsininek megoldódott övét felemeli, annak derekára köti és szól: „A gelíla szent szolgálatát végzem“. Gelílának nevezik a tóratekeres begöngyölését és átkötését.

Azokat, akikben a tórává-levés beteljesedett, cáddikoknák, „igazak“-nak, megteljesedetteknek nevezik. Ők a chászid tanítás hordozói, nemcsak mint apostolok, hanem mint a tan továbbható megvalósulása. Ők maguk a tan.

Hogy a cáddik egészen sajátos jelentőségét, megkülönböztetve őt például az orosz starectól, ahogy azt Dosztojevszki megdicsőítő hűséggel elénk állítja, megértsük, figyelmünket arra a fundamentális különbségre kell fordítanunk, mely a keresztény (vagy valamelyik másik „megváltás-vallás“, mondjuk a buddhizmus) és a zsidó történelemszemlélet között mered. Nem maga a megváltás koncepciója az elkülönítő mozzanat: ez élt már a prófétai messiás-hitben is, és ez vált az exilium utáni zsidóság világnézetének középponti gondolatává. Azonban a megváltás-vallásokban a megváltás — bár lényege szerint a történelem számára transzcendens, mégis abban elhelyezett — esemény, míg a zsidóságban merő jövőbenzés; amazok a történelem folyamatában (a mostani äonban) egy bevágást találnak, egy abszolút középpontot, amelyben az idő szinte felszakad, fenéig hatóan ketté válik és ép-

pen ebből meg nem rendülő maradandóságot nyer, míg a zsidóság számára az időnek minden ilyen középpont körüli megszilárdulás nélkül, a maga sehol meg nem álló áramlásának átengedve kell a „vég“ felé előretörnie. Így tehát a kereszténységben (mint a buddhizmusban is) a döntő esemény már megtörtént és már csak „utánozható“, már csak a hozzákapcsolódásban megújítható, már csak megismételhető; a zsidóságban a döntő esemény mindenkor történik, azaz: most és itt történik. A Most és Itt virágzó sorsteljességével szemben látszólag elfakult még „a végző dolgok“ horizontja is: időbe kivetítve Isten-országa az abszolút jövődő szemhatárán jelenik meg, ahol ég és föld érintkezik; idők felettien, jelenvalólag nyilatkozik meg mindenkor a pillanat ölében, ahol az igazi ember lényegbevágó cselekedetéből Istennek és Sechinájának egyesítése megtörténik. Bár keresztény, nyugati látó volt az, aki egyháza elé tárta azt a tételt, hogy: „A nemes ember Istennek az az egyszülött fia, akit az Atya örökké nemz“,^{*} mégis a keresztény közösségeknek, melyek ezt komolyan vették, egyikében sem tudott ez a tan egységes életté teljesedni. Csak a chászidizmusban született meg — mint esendő, eredettől fogva elkorcsosodásra ítélt, de maradandó valóság — ennek testvérszava, amelyben a „nemzés“ helyére a kegyelemnek leáradását, az isteni cselekvésnek az emberével való találkozását tették, melyben azonban az „örökké“ ugyanazzal az erővel csendül fel.

A cáddik nem pap, nem szerzetes, aki az üdvözítés egyszer teljesített művét önmagában megújítja vagy kortársainak közvetíti, hanem az az ember, aki az üdvözítés egyetemesen emberi és mindenidő-

---

* Homo nobilis est ille unigentius filius Dei, quem pater aeternaliter genuit. (Meister Eckhardt mondása, amelyet a pápa 1329-ben elvetett.)

beli feladatához a többiekénél összpontosultabb lélekkel fordul, akinek megtisztult és egyésűrült erői az egyetlen kötelességre irányozódnak. Eszmeileg az az ember, akiben a metafizikai felelősség a tudatfolyamatból szerves valósággá válik. Ő a maga igaz létévé teljesedett ember, igazi alanya annak a cselekvésnek, mellyel Istent önkakarata szerint megismerik, szeretik és akarják. Benne valósítja meg az „alanti“, földi ember önnön ősképét, a kozmikus ősembert, aki a szférákat öleli át. A cáddik fordulópontja a nagy áramlásnak, benne tér vissza a világ őseredetéhez. Ő „nem szolgálja az időnek, hanem fölötte áll“. Ő viszi föl az alulvaló áldást és hozza le a föntlevőt; ő vonzza le a szent lelket az emberekre. A cáddik létezése hat a felső világokra. Az ő tüzének kell — így mondja nyers és szemléltető tréfával egyik cáddik a másikról — „főzni nagy fazekak alatt“. Rajta újul meg a világ, melynek tartó „pillére“ ő. (Így értik Salamon Példabeszédei 10, 25. szavát az „igazról“). „A cáddikot azért mondják pillérnek, mert munkásságával ő ébreszti szakadatlanul a világra a bőség kiáradását. És ha az, amire minden cselekedete irányul, a Sechinának Istennel való egyvélevése, rajta keresztül kiteljesedik, akkor lelkére a szent bőségnek Isten fényességéből patakzó kegyelemözöne árad, őmaga újjá teremődik, s olyan lesz, akár a most született gyermek. Erről szól az Irás szava: „És Sémnek született ő is...“ Mert akinek minden cselekvése Istent illeti, az önmagát szüli lelke fényének megújulásában“.

Az igazánvaló ember több az angyalnál, mert ez „veszteglő“, amaz viszont „haladó“*: nekiered, keresztülhatol, felszáll, — kiteljesíti a világ döntő erejű, megújító mozdulatát. A szakadatlan megújulás a cáddik igazi életelve. Benne eszmél föl és érik ki a teremtés fejlődésmenete teremtő értelem-

---

* Célzás Zeh. 3, 7.-re.

mé, a valóságossá, mely nem kény-kedv, nem önös cél, hanem a teremtés megtérése a teremtőhöz. A cáddik folyvást, közvetlenül látja a mindenségben az anyagszerűen végbemenő megújhodást és „pillanatonként megrendíti őt a kreaturák megújhodása“; hogy egész valója lélekkel hangzik vissza reá. És ahogy a természetben a test szerint való megújhodás mindenkor az alapelemek alámerüléséhez, feloldozódásához, valamiféle elalváshoz kapcsolódik, úgy sincs igaz szellemi létesülés sem a létnek feladása nélkül. „Mert a cáddikoknak, — mondja rabbi Zuszja — akik szolgálattetésükben folyvást egyik szentélytől a másik szentélyig és világoktól világokhoz járnak, első dolguk, hogy életüket odavessék, csak így termékenyülhetnek új szellemmel, hogy mindig és megújra új megvilágosodás repdeszen felettük; és ez az alvás misztériuma“. A mély-séges önmagábamerülés e történésének jelképes aktusa a merülőfürdő. Az újjászületésnek ez ősidőbeli szimboluma (csak akkor igaz, ha halált és feltámadást fog át) régi hagyományokból, főleg az esszeusoktól és „hajnali keresztelődőktől“ került a kabbalái módok közé, és a cáddikok lobogó, örvendő, askétizmustól mentes szenvedéllyel végzik. Nem egyről beszélnek, hogy kemény téli fagyban feltörte a folyó jegét s alámerült az élő vízben; és ennek a hevületnek belső értelmét az a chászid szó jeleníti meg, mely szerint a merülőfürdőt egy lelki aktus, „a testiség lehántása“ helyettesíthetné. Ami itt e cselekvésben jelentkezik, az a készség és felkészülés bemenni „a nincs állapotába“, mert csak azon keresztül teljesítheti ki magát az istenes megújhodás. A cáddik „befogadó erejének“ ebben a folyvást megújuló gyakorlásában megy végbe cselekvő erejének mindig új megszentelődése. Megújhodott erővel övezetten lát egyre ismét feladatához, — napi munkájához: „az egyesítés“, a „*jtchud*“ ezerrétű munkájához.

„Jichud“ először is Isten egységének megvallását jelenti, ami a zsidónál nem csupán vallásos szemléletének, de egész életrendjének is középponti napja. De ez a megvallás sem passzív elismerést jelent csupán, hanem eleven cselekvést. Semmi esetre sem valamely alanynak nyilatkozata valamely tárgy felől; egyáltalán nem „szubjektív“, hanem szubjektív-objektív, egy találkozás-folyamat. dinamikus formája magának az istenegységnek. A jichudnak ez a tevőleges jellege kisarjadt a kabbalában, kiérlelődött a chászidizmusban. Az ember *munkálja* Isten egységét, ami annyit jelent: az ő révén megy végbe a létesülés egysége, a teremtés-istenegysége, — ami természetesen lényege szeriut csupán a szétválasztottaknak egyesítése lehet, mely egység a maradandó szétváltság fölé boltozódik, és kozmikus képe a még szét nem vált lét ősegyiségének: a sokság nélkül való egységnek a sokság egyesítésében.

Alapvető fontossága van annak, hogy a jichud sajátos fogalmát elkülönítsük a *mágikus* cselekvéstől. A mágikus cselekvés az alanyak behatása valamely tárgyra, a varázsláshoz értő emberé az — isteni vagy démoni, személyi vagy személytelen, a tárgyak világában jelentkező vagy amögött rejtelkedő — „erőre“; tehát a lényegeknak szigorú ketőssége, amelyek közül az egyik, az emberi, alaptermészeténél fogva a gyöngébbik, de mágikus képességével az erősebbé, a kényszerítővé nő; belekényszeríti a másikat, az istenit vagy démonit, az ember szolgálatába, az ember céljába, az ember munkájába; az ember, akitől az aktus kiindul, egyben annak célja és határa is; a mágikus tett magába visszatérő, elszigetelt, körszerű oksorozat. A jichud nem azt jelenti, hogy az alany hat a tárgyra, hanem azt, hogy a tárgyi egy alanyiban és annak révén kiépül: a lévő a létesülőben és rajta keresztül; ez természetesen igazán való, szigorúan vett és teljessé-

ges kiépítés, úgy, hogy a létesülő nem mozgatott szerszám, hanem szabadjára engedett, szabad, szabadon munkáló mozgató; a világ története nem Isten játéka, hanem Isten sorsa. Jíchud jelenti a szétparkodó szféráknak örökkön új összekapcsolását, a „Felsőség“ és az „Ország“ örök-új nászát — az ember révén; az emberben élő isteni elem Isten szolgálatához, Isten céljához, Isten munkájához tör fel belőle. Isten, akinek nevében és teremtő parancsából a szabadelhatározású jíchud történik, egyben célja és határa a jíchudnak; nem önmagába, hanem Istenbe térve, nem elszigetelten, hanem a világtörténelembe fonódva, nem körmozgásban, hanem a kibocsátott istenerőnek visszalendülése formájában.

Ebből a megkülönböztetésből kiviláglik, miért kapcsol be a mágia minőségben külön cselekvést, hogy a különleges hatást kiváltsa: sajátos, más emberek és alkalmak számára idegenszerű taglejtéseket és szólásokat, a jíchud viszont nem különleges formula vagy módszer, nem más, mint az ember megszokott életformája, csupán felajzottabb és az egyesítésre, mint végső cél irányuló. Bár a betűmisztikának, az istennevek alakításának és kapcsolásának kabbalái hagyományát a chászidizmus átvette a „kávvánák“, az irányítások rendszerébe és élt is velük; de ez a mágikus elem sohasem érintette a chászid-tan centrumát. Ebben a középpontban nem valamely titkos formulák tana áll, hanem mindennek megszentelése: nincs cselekvés, mely lényegénél fogva arra volna ítélve, hogy „profán“ maradjon, valamennyi az istenin való szolgálatá és cselekvéssé válik, ha egyesítésre irányul, azaz belső szentségében nyilatkozik meg. A cáddik életét a jíchudnak ez a mindenén átható ereje hajtja.

A berdicsevi cáddikról beszélnek, hogy ifjúkorában, mikor vendégségben volt barátjánál, a nikolsburgi rabbinál, közfelháborodást keltett, mert

tállitba burkolva, két tefillinrel a homlokán, kiment a konyhába és az ételek készítmódja után kérdezősködött, és mert a templomban a legvilágiasabb emberrel csupa haszontalanságoknak látszó dolgokról beszélgetésbe ereszkedett; a szent öltözék, a szent hely és a szent óra megszenteltetését rótták fel neki, de a mester szólt: „Amire én napjában csak három órán át vagyok képes, ez itt naphosszat bírja: tudja lelkét állandó felajzottságban tartani, hogy még haszontalannak tűnő szavával is magasztos egyesítéseket teremte“. A világinak megszentelése, ez a cáddik centrális mozgatója. Étele áldozat, asztala oltár. Minden útja üdvhöz vezet. Egyikről azt beszélik, hogy fiatal korában nap mint nap a falvakat járta és a paraszttal üzleteket kötött; s valahányszor, ha hazatérte után a délutáni imát mondta, úgy érezte, hogy minden tagját üdvösséges tűz járja át; megkérdezte bátyját, aki egyben mestere is volt, mi ez, mert attól tartott, hátha a Gonosztól van, és hamis a szolgálata; a bátyja így felelt: „Mikor szent gondolatokba merülve átmegy a mezőn, minden lélekszikra, kőből, növényből, állatból beléd tapad és szeplőtlen tűzzé tisztul benned“.

A köznapinak ez a megszentelése fölötté áll minden mágiának. Mikor a koreci rabbi Pinchász idejében rabbi Jicchák Lurjának, a theurgikus kabbala atyamesterének a merő betű-kávvánára alapozott imakönyve megjelent, engedélyt kértek a cáddik tanítványai, hogy abból imádkozhassanak; egy idő múltán azonban azzal a panasszal jöttek a mesterhez, hogy amióta ebből a könyvből imádkoznak, imájuk sokat veszített az erővel teljes életézésből. Rabbi Pinchász ezt mondta nekik: „Minden erőtetket és gondolatotok célbatörekvését a szent nevek és a betű-kapcsolódások kávvánájába zsúfoltatok s így eltérültetek a lényegestől: hogy az ember szívét egészzé fogja és Isten felé egyesítse, —

azért is veszítettétek el a szentség életérzését“. Minden formula és mesterkedés csak dirib-darab, az igaz egyesülés föléje nő valamennyinek. „Aki imájában — mondja a Báálsém — mindazzal a kávvánával is él, amennyit csak ismer, az csupán abban munkált, amit ismer. De aki a szót nagy Istenhez-tapadottságában mondja, annál minden szóba magamatól száll benne a kávvána“. Nem a megtanulhatón múlik, csak azon, hogy odaadja magát az ember az Ismeretlennek.

Egy cáddik mondta: „Figyeld meg, hogy ez a szó *kabbala a kábbél*, fölvenni igéből, *kávváná* pedig *kávvén*, irányítani igéből származik. Mert a Kabbala minden bölcsességének végső értelme ez: vedd föl Istenországának igáját, és a kávváná minden műveletének végső értelme ez: irányítsd szívedet Istenre. Ha valaki azt mondja: „Isten enyém és én az övé vagyok“, — hogyan lehet, hogy lelke nem száll ki testéből?“ S ahogy ezt mondta, mély aléltóságba esett, amelyből csak nagynehezen tudták fölébreszteni.

Ebből nyilvánvaló, hogy a jichud vakmerőség, maga a vakmerőség. Isten egyéválása történjék a világokban, az ember önnön egyvéletéből munkálja Isten egyvélevését, — az emberi, a földi üdv, a földi értelem, a földi élet merészkedjék az istenihez! Leghatalmasabb erővel jelentkezik ez az imában. Egyik cáddikról azt beszélik, hogy naponként, mielőtt imához fogott, házában úgy rendelkezett, mintha halni készülne. A másik így tanította imádkozni tanítványait: „Aki, amikor azt a szót „Ura“ kimondja, egyben arra gondol, hogy még azt a szót, „a világnak“ is mondani fogja, az nem szólott helyesen. Hanem amikor azt mondja „Ur“, arra gondoljon, hogy most egészen odaadja magát az Urnak; és ha lelkét lehelné is ki az Urban és a „világ“ szót többé ki nem mondhatná, elég volna neki, hogy csak annyit is mondhatott: „Ur“. Ez az imának legvele-

je“. A Báálsém az egész testével imádkozó chászidnak taglejtéseit a vízbe fulladó kapálózásaihoz hasonlította.

Mint már a Talmud néhány mesteréről, egyes cáddikokról is azt beszélik, hogy nagy erővel uralkodott el testük felett az imádkozás szédülete és olyan taglejtésekre ragadta őket, melyek az emberi megszokás világát túlrepülték. Egynémelyik ilyenkor annyira elszakadt az őt környező világtól, mint a szent őrjöngők. De mindez csupán a küszöben lejátszódó s nem a beérkezésben teljesedő jelenség; csak küszködő merészkedés és nem beteljesedés. Rabbi Jehuda Léb elbeszéli, hogy egyszer a sátrak ünnepén a sátorban megfigyelte a lublini nagy cáddiknak valami rejtelmes réműlettől hajszolt taglejtéseit az áldásmondás előtt; mindenki meredten nézte és valamennyit remegő félelem járta át, rabbi Jehuda Léb azonban nyugodtan ült és várt az áldásmondásra; aztán felállott, rátekinített a most már mozdulatlanságban felmagasodott mesterre és hallgatta az isteni áldást; így nem vett ügyet Mózes a mennydörgés hangjára és a füstölő hegyre, mely körül reszketve állt a nép, hanem elindult a mozdulatlan felhő felé.

Minél önkéntelenebb az ima, minél közvetlenebben tör fel az ember természetes mélységeiből, kozmikus ösztönösségéből annak, aki a szférákat átfogó ősember képét hordja, annál igazabb az. A lublini cáddik egyik tanítványának tanítványáról, a kocki rabbi Mendelről, aki úgy látszik, a chászidizmusnak utolsó nagy egyénisége volt, magasztalással emlegetik, hogy erőlködés és gyürközés nélkül imádkozott, ahogy társával beszélget az ember, és az ima után mégis mássá vált, mintha egy másik világból jött volna, s ilyenkor alig ismert rá szeretteire; „Mert a beszélgetés veleje a lélek gyökeréről szándékosság nélkül ébredt, mint ahogy az az ember, aki valamely mély tárggyal foglalkozik, néha

maga-magában szavakat bocsát ki a száján, minden szándék nélkül, s ő maga sem veszi észre, hogy szólott, s mindez azért, mert a szó a lélek gyökerén ébredt, és az egész lélek a szóba van burkolva, mely tökéletes egységben emelkedik fel. Itt, az igazánvaló imában jelenik meg legtisztábban a jichud ősertelme, hogy az nem „szubjektív“ történés, hanem magának az istenegységnek dinámikus formája. „Az emberek azt hiszik, — mondja a koreci rabbi Pinchász — hogy Isten előtt imádkoznak. Pedig, nem így van. Mert maga az ima lényegállaga az istenségnek“.

*

Ilyen a cáddik magábavonult szolgálata. De nem az az igazi, aki ezzel beéri. Az ember Istenhez kötöttsége csak az emberek világában igazul meg és válik teljessé.

A cánzi rabbi Chájimot egyszer egy erőszakoskodó ember a minchaima után valamiféle kéréssel zaklatta. Mikor nem akart tágitani, a cáddik rá-mordult. Egyik barátja, aki éppen jelen volt, megkérdezte tőle haragvásának okát. Azt felelte, hogy mikor valaki a minchát mondja, az őselkülönülés világával áll szemben; hogy ne haragudjék, mikor ettől jöttében kis emberek apró ügyeikkel-bajaikkal rohanják meg? A barát erre így szólt: „Miután az Irás elbeszélte a Színáj-hegyi kinyilatkoztatás történetét, így folytatja: „Mózes lement a hegyről a néphez“. Rási így kommentálja e szavakat: „Éz arra tanít, hogy Mózes a hegyről nem dolgaihoz iparkodott, hanem a néphez“. Hogy értsem ezt? Vajjon, miféle dolgai lehettek Mózesnek a pusztában, amelyeket cserben hagyott, hogy a néphez menjen? Így értem: Mikor Mózes lejött a hegyről, még egész valójával a felsőbb világokba tapadt és munkálta nagy művét, hogy az ítélet szféráját a kegyelem elementumával hatoltassa át. Ez volt Mózes dolga.

És mégis, mikor lement a néphez, abbahagyta nagy munkáját, kibontakozott a felső világokból és a néphez fordult; meghallgatta minden apró gondjukat, egész Izraelnek minden szíve-terhét lelkében halmozta fel és úgy aztán imában szállatta égnek“. Mikor rabbi Chájim ezt hallotta, megcsendesedett és lelke magába mélyedt, visszahívatta az embert, akire az imént ráfordult, megkérdezte, mit kívánt, és majdnem egész éjszakáját a chászidok panaszainak és kéréseinek meghallgatására szentelte.

„Fenn“ és „alant“, — az „alant“ a döntően fontos. Itt, a teremtettség szélső szélén dől el az örökkévalóság sorsa. Az emberek világa a helytállásnak világa. „Ne légy gonosz önmagadban“, annyit jelent, ne gondold, hogy nem vagy megváltható, olvassuk az Atyák Szavaiban. Azonban rabbi Báruch, a Báálsém unokája másképp értette: „Valahány ember, mind arra rendelt, hogy valamit kiteljesítsen a világban. Szükség van minden egyesre a világban. Mégis vannak emberek, akik folyvást csak szobájukba zárkózva ülnek és tanulnak és ki sem lépnek a házból, soha senkivel nem szólnak; ezért is nevezik őket gonoszoknak. Mert hogyha másokkal szólnának, bizonytalansághoz vezetne, juttatnának valamit a számukra elrendeltből. Így írta: ne légy gonosz önmagadban; azzal, hogy visszahúzódol magadba és nem mégy az emberek közé; ne válj gonosszá magánosságod által!

Az emberszeretetet nem valamely világokon túlról eredő parancs teljesítése, hanem munkálása a teljesezésnek, segít, hogy a Sechina alakja kilépjen rejtezéséből, ez is dolgozik a „szekéren“, a megszabadított Dicsőség kozmikus hordozóján. Azért szól az Irás: „Szeresd felebarátodat mint tenmagadat: *én vagyok a Létező*“. Szereteten fundálódik Isten országa.

„Ha valaki azt látja, — mondja a bersádi rabbi Ráfáel — hogy a másik ember gyűlöli őt, akkor

szeresse azt még jobban, mint eddig szerette, hogy a szeretet-világ fogyatkozását kipótolja. Mert a szeretetben való egyesültség a Sechína szekere, és ha repedés és törés van rajta, nem tud kiszállani a héjából“. Azért is óvott egyre rabbi Ráfáel, hogy ne legyünk embertársainkkal való érintkezésben „hűvösek“: túlaradó szeretetre van szükség, hogy bősege kitöltse a világon mutatkozó hiányosságokat.

*

A cáddik szeretete három körben nyilvánul meg.

Az első, a legtágabb, azokat a sokakat öleli át, akik távolabbról jönnek a cáddikhoz, részben, hogy — főleg a nagy ünnepeken — néhány napot töltsenek közelében „szentsége árnyékában“, részben, hogy testi és lelki bajaikban segítséget kapjanak tőle. Ezekben a zarándoklóknak az a fajta hű és bizodalmas lélek lakik, mellyel hajdan a paleztinaiak évente háromszor Jeruzsálembé, a szent templomhoz vonultak, hogy áldozattal váltódjanak meg a rossztól és összekapcsolódjanak az istenivel: „a cáddik az oltárt helyettesíti“. Persze a kérőcédulákra, melyeket átnyújtanak, jórészt nagyon is külsőleges fogyatkozások és bajok vannak írva; de azok meggyógyítása egyben a legbensőségesebbet mozgítja meg bennük megértő eszmélésre. Aunak az általános jelenségnek megértéséhez, mely jelenség a cáddik sajátos hatásának alapja és melynek ténye nem vitatható, semmit sem segítenek ilyen szavak: „csoda“ vagy „szuggesztívó“; az előbbi feloldja a jelenség irracionális voltát, a második ellaposítja ésszerű megközelíthetőségét; ha az isteni- nek az emberit érő behatásával akarjuk megmagyarázni, túlságosan határozatlan, ha az „erősebb“ akarataknak a „gyengébben“ mutatkozó hatásnak értjük, nagyon is szűk szemléletet kapunk. Leginkább

úgy közelíthetjük meg e jelenség mélységeinek megértését, ha elgondoljuk, hogy a léleknek a maga orgánikus életéhez való viszonya kiteljesedettségének és egyénőttiségének fokától függ; minél széthullóbb a lélek, annál kiszolgáltatottabb, minél összezárultabb, annál hatalmasabb betegségei és hangulatváltozásai felett; nem mintha le tudná győzni a testet, hanem egy egységben mindig újra megmenti és megvédi azt. Hevesen és nyilvánvalóan ott hat ez az erő, ahol a széttzilált lelken egy elementáris pillanatban tör fel az összetömörödés és egyévválás: itt őshirtelenül és szembeszökően történik az, ami egyébként csak a vegetatív homályban sarjad, a „gyógyulás“. Semmi sem tudja ezt a hatást oly símán és oly közvetlenül kimunkálni, mint az egységbe fogott egész léleknek megragadó, mindent átfogóan megrendítő, a kikristályosodást előrelendítő pszichoszintétikus megnyilatkozása. Nem „szuggerál“, hanem a társlélekben, mely hívta, gerincet és gócot teremt, és annál valószínűságon és tükéletesebben, minél jobban vigyáz, hogy a hívó lélek ne maradjon függőségben vele: a segítő gerincet és gócot teremt, nem úgy, hogy a maga képét állítja bele a megépítésre szoruló lélekbe, hanem úgy, hogy amason, mint egy üvegen át, a lényegbe láttat ezzel, majd a lényegét önmagában megtalálni és azt az eleven egység magjává hatalmasítani tanítja. A cáddikok közül csak a legnagyobbak győzték ezt a feladatot; ezek az istensegítők sorában állanak.

A második, közbülső kör a cáddik helyi gyülekezetét fogja át. Ez rendszerint csak egyik része a helység zsidóközségének, a másik felét az „ellenfelek“ (mitnágdim) és a semlegesek teszik, akiknek hivatalos egyházi fejük a „ráv“; ezen a „kényszergyülekezeten“ belül áll fenn a chászidok önkéntes „szabadgyülekezete“, élén a „rebbe“-vel (bár egyes, chászid-többségű hitközségekben a cáddikok látják

el a „ráv“ munkakörét is és viselik címét). Ehhez a különbözőzéshez vág a ráv és a rebbe jogosításának eltérő volta; rávvá a törvénynek talmudi alapjában és rabbinikus szétágazódásának egész bőségében való kipróbált ismerete tesz méltóvá; rebbévé a lelkek vezérévé való spontán elismerés, az „istenfélelem“ mélysége, azaz Isten *jelenlétének* centrális érzelme, és a „szívbeli szolgálat“ buzgalma, azaz az egész életnek cselekvő imává formálása. Ezzel természetesen nem azt mondjuk, hogy ezek a jegyek csupán a cáddikokban találhatók meg és a rabbikban nem, aminthogy azt sem, hogy amazok egyik-másikának ne lett volna átfogó és önállóan továbbépítő haláchai (törvény) tudása; a chászidizmus ellenfelei között a legnagyobb, a vilnai rabbi Élijáhu, a „gáon“, magyarázója volt a Zohár könyvének, a Kabbala alapművének, és a chászidizmus nagyjelentőségű szisztematikusa, rabbi Senéur Zálmán, a „reuszeni ráv“, szerzője egy rituális törvénykódexnek; és ha a kettejük élettörténetéről szóló hagyományokat párhuzamba állítjuk, nem a másodiknak, hanem az előbbinek élete misztikus-legendás jellegű. Óvakodnunk kell, nehogy a belső történés szemlélésénél figyelmünket lekötő ellentétességet pragmatikusan fogjuk fel, holott azt dialektikusan kell felfogni; a szellemi mozgalom az ellentétességben folyik le, de ez nem testesedik meg benne. Ezzel a körülhatárolással a chászid gyülekezetet az önkéntesség elvét megtestesítő társadalmi alakulatnak kell tekintenünk, a cáddikot pedig az autonom vezérség képviselőjének. Kettejüknek és egységüknek legélesebb megnyilatkozása a közös imádkozás; ez az egyenletesen visszatérő és mégis mindig új jelképes aktusa a cáddik és község egygyéválásának. A fülledt, zsúfoltan telt bét-hámidrás-szoba, ahol éjszakán át a szegény vándorok aludtak, és ahol hajnal óta az éles talmudi vita zengett, most a misztérium levegőjét lélelki. Ott is,

ahol a cáddik elkülönített helyen végzi imáját, gyülekezetével egy lényvé kapcsolódik.

A harmadik, a legszűkebb kör a tanítványok köre, akik közül egyeseket a cáddik rendszerint házanépe körébe fogad. Ez a hagyományozás tulajdonképp való területe, ahol továbbadódik a tan nemzedéktől nemzedéknek.

A három kör mindegyikének egysége az egymásrahatás erejében van. A „zarándoklókról“ mondta rabbi Pinchász: „Gyakran, mikor egyik-másik hozzám jön tanácsomat kérni, szavából halom' ki, ahogy önmaga mondja már a választ“. A gyülekezetről, elsősorban az imádkozóról, a Báál-sém formálta a madárfészek példázatát, hogy e fészeknek egy nagyon magas fa sudaráról való kiszédéséhez valaki sok-sok embert állított, és pedig egyiket a másik vállára, míg maga a többiek vállán át kúszott fel a legfelsőbb ághoz; jaj, ha csak az egyiknek is türelmét szegné, hogy sokáig tart! De legnagyobb erővel jelentkezik az egymásrahatás ereje a harmadik körben.

A csernobili rabbi Náchum néhány tanítványa egyik közellevő városban együttült „a királynőt búcsúztató vendégségnél“, mely szombat múltával mégegyszer egyesíti a jámborokat, és beszélgettek arról a számottevésről, melyet a léleknek önmagáról a legmélyebb magáraeszmélésben adnia kell. Ekkor félelem és alázat fogta el őket és úgy tűnt fel nekik, hogy valamennyiük élete elrontott és elprédált, és azt mondogatták egymásnak, hogy már nem volna semmi reménységük, ha nem akadna az az egyetlen vigasztalásuk és bizodalma, hogy a nagy cáddik, rabbi Náchum mellé szegődhetek. Erre egyakarató elhatározással felkerekedtek és útnak eredtek Csernobilba. Ugyanakkor rabbi Náchum otthon ült és számot vetett lelkével. Félelmében és alázatában úgy érezte, hogy élete elvetélt és elprédált és nincs más bizodalma, csak az az egyet-

len, hogy azok az istenbuzgalmas emberek hozzá-
szegődtek. Kilépett az ajtón és arrafelé tekintett,
amerre a tanítványok laktak; s mikor egyideig ott
állott, látta őket közeledni. „Ebben a pillanatban
— fűzte hozzá a cáddik, mikor az esetet elbeszélte
— összezárult a kör“.

Ahogy ebben a kölcsönös érték, egy másik tör-
ténethen a kölcsönös hatás nyilatkozik meg. Rabbi
Zuszja a megtérés napjainak egyikén, az újév és az
engesztelésnapja között, házában ült és a chászidok
körülfélt álltak reggeltől estig. A rabbi szemét és
szívét az ég felé emelte és minden testi megkötöt-
tségből kioldotta magát. Láttára az egyik tanítvány-
ban felébredt a bűnbánás szenvedélye. könnyek
patakozottak arcán; és ahogy az égő széndarabon
mind a többi tüzet fog, úgy áradt el egyiken a má-
sik után a megtérés lángja. A cáddik feltekintett és
pillantása végigjárt rajtuk. Aztán megint égre
emelte szemét és Istent szólította: „Valóban, vilá-
gok Ura, itt az ideje megtérni hozzád; de te jól tu-
dod, hogy nekem nincs erőm, hogy vezekeljek előt-
ted, — fogadd hát el az én szeretetemet és szégyen-
kezésemet vezeklésül!“ A lelki hatásnak ez az a
módja, amelyre, mint a rejtelemnek szavak fölött
álló, továbbadó formájára rámutattam.

Minduntalan emlegetik a chászid írások, hogy
„a cáddik testének minden ízéből tanítást kell
nyerni“. A megtisztító és megújító hatás elsősor-
ban is léte és cselekvése ösztönös minőségéből fa-
kad; a tudatos megnyilatkozás, főleg a szóbeli csu-
pán kísérője amannak. A szóban is az ösztönösség
mint lényeges vonás váltja ki a hatást.

„Földből készíts nekem oltárt, — mondja az
Írás — ha viszont kövekből készítesz oltárt, me-
építsd be azokat megfaragva. mert ha vasadat emel-
ted rájuk, megszeplősítetted“. A földből való oltár
— így magyarázza a Rizsáni — az a mindeneknél
kedvesebb Isten előtt: oltár hallgatásból; ha meg

szavakból raksz oltárt, nehogy megfaragjad azokat. A cáddik irtózik a „szép“, a megcsinált emberi beszédétől. Egyszer egy tudós ember, aki szombati vendége volt rabbi Báruch asztalának, így szólt hozzá: „Hadd halljuk, kérlek, a tanítás szavát, hiszen te oly szépen szólasz!“ „Semhogy szépen beszéljek — felelt a Báálsém unokája — inkább némuljak meg!“ Aztán hallgatott.

A legszentebb szombati lakománál, a „harmadik vendégségnél“ a cáddik a tanról beszél, jobbadán gyér szavakban és el-elakadva, gyakran a néma elmélyedés töri meg a beszéd folyamát; halk dal indul, mintha titkok fodrozatnák, üdvözült karének következnek. S ahányszor az alkonyodó szobába betér a hallgatás, az örökkévalóság susogása érkezik vele.

*

A három kör, amelyen a cáddik szeretete megvalósul, — a segítséget keresők oda- és visszaözönlő tömege, a tér- és életkapcsolatba fonódott gyülekezet, a tanítványok erős lélekgyűrűje — mutatja azokat az erőket, amelyekből a chászid-mozgalom vitálítása felépült. Szellemi kiépülése a tanmestertől tanítványhoz haladó továbbadásán alapozódott, nem azért mintha az ezekkel közölt mások számára megközelíthetetlen lett volna, hanem, mert a mester levegőkörében, az ő létének önkéntelen munkálkodásában a ki nem mondható „hogyan“ szárnyalt és teremtő erővel szállott le a tanítványokra. De ugyanaz, bár csak kevésbé sűrítve és elegyesen, nyilatkozott meg a népnek is a tanács és tanítás szavában s formálódott ki a gyülekezet szerepszokásaiban és testvéri együttélésében. A tannak ez a fokozatnélkülisége, hierarchia-ellenes állásfoglalása biztosította a chászidizmus hatalmát a nép körében. Ahogy a vagyonadta elsőbbséget, ha ugyan külsőleg nem szüntette is meg, de belsőleg elértéktelenítette, és pedig úgy, hogy gaz-

dagot és szegényt Isten és a cáddik előtt mint egy kölcsönös külső és belső segítség közösségének egyenlő tagjait egyetlen szeretetközösségbe foglalta, úgy emelkedett korszakaiban teljességgel legyőzte a talmudi, sőt a kabbalái tudományosság sokkalta erősebb, a zsidóságban őseréjű kiváltságát is. A „szellemi“, az agymunkát végző ember mivolta szerint nincs közelebb az istenihez, sőt amíg életének sokrétűségét és sokértelműségét nem szorította egységbe, míg fáradozásának nagyralátását nem hajlította türtözésre, távolabb áll attól, mint az együgyű, már a Talmud korában nagyon megvetett „ám-háárec“ (szó szerint: falunépe), aki paraszti bizodalmassággal dolgozt az egekre bízva.

A tanítás tisztaságának és a népiességnek ezt az összekapcsolását lehetővé teszi a chászid tannak alapsajátossága: a világinak megszentelése. Nincs az ember világán belül elhatárolás magas és alacsony között: mindenki számára nyitva áll a legmagasabb, minden életnek van kapuja a lényegihez, minden módnak megvan a maga örök joga, minden dologtól út vezet Istenhez, és minden út, mely Istenhez vezet, az út. Amíg a tanítás tisztaságának és népiességének, a közvetlen továbbadásnak és a mindenki számára megközelíthető formának kapcsolata fennállott, a chászidizmus fény volt és termékeny volt. Ezek szétzilálódása jelenti hanyatlását.

SZÁZ CHÁSZID TÖRTÉNET

Kérdés és felelet

„Móse, — szolt Senéur Zálmán, a Ráv, belépő tanítványához — mondd csak, mi az, hogy ‚Isten‘?“

A tanítvány nem felelt.

A Ráv megkérdezte másodszor és harmadszor is.

„Miért nem felelsz?“

„Mert nem tudom“.

„Hát én tudom?“ szolt a Ráv. „De azt *kell* mondanom, mert úgy van, hogy mondanom kell: Ő nyilvánvalóan van, és kívüle semmi sincs nyilvánvalóan, és ez ő“.

„H i s z e k“

A lechovici rabbi Nóach hallotta, hogy a szobája mellett levő előadóteremben egyik híve elkezdte a Hittételeket: „Hiszem teljes hittel“, de az első szavak után abbahagyja és így beszél magához: „Ezt nem értem“. A cáddik benyit az előadóterembe. „Mi az, amit nem értesz?“ kérdezi. „Nem értem, hogy van ez, — szól amaz. — Azt mondom: Hiszem. Ha igazán hiszek, hogyan lehet az, hogy vétkezem? Ha meg nem hiszek igazán, miért hazudom?“ „Meggondották, — szolt rabbi Nóach — az a szó ‚hiszem‘: imádság, és így kell értened: vajha hinnék“. Mire szinte lángot vetett a chászid lelke. „Igy már jól van, — kiáltotta — így már jól van! Vajha hinnék, világok Ura, add, hogy higgyek!“

H o l l a k i k I s t e n ?

„Hol lakik Isten?“

Ezzel a kérdéssel robbant rá a Kocki néhány nála vendégeskedő tudós emberre.

Ezek kinevették: „Micsoda beszéd ez? Nemde, tele mind a világ az Ő dicsőségével!“

A Kocki meg így szólt: „Isten ott lakik, ahová beengedik“.

B u j ó c s k a

Jechiél, rabbi Báruch kis unokája, egyszer bujósckát játszott a pajtásával. Jó búvóhelyet keresett, aztán várta, hogy a másik fiú megkeresse. Mikor már jósokáig hiába várt, előbújt rejtekéből, de a játszópajtásnak hült helyét találta. Rájött, hogy az bizony elment, őt még csak nem is kereste. Könnyek borították el arcát, sírva szaladt a nagyapa szobájába és elpanaszolta, hogy hűtlen pajtása cserben hagyta. Rabbi Báruch szemei is könnyben áztak, szólt: „Így mondja Isten is: Elrejtözöm, de senki nem akar megkeresni!“

A z Ő s z a v á r a

A Kobríni egyik chászidja a közmunkáknál dolgozott. Egyik reggel nagyon elnehezedett a szíve, mert súlyos gondok nyomták s nem tudta, hogyan fog azokból kilábalni. Végül is otthagyta a munkát, nekiindult a városnak, s házába be sem tekintve, egyenesen a cáddikhoz ment. Akkor hozták be a cáddik reggelijét, a darakását, s éppen mondta felette az áldást: „... az Ő szavára lett minden“. A belépő chászidra tekintetet sem vetett s nem nyújtotta neki, ahogy szokta, üdvözlésre kezét. Ez félreállt és várt, hogy majd elmondhassa ügyét-baját. Végre megszólította a rabbi: „Zálmán,

-- mondta -- azt hittem, olyan vagy, mint apád volt, most látom, nem vagy olyan. Egyszer apád nagy bugyorra való gonddal jött hozzám. Mikor belépett, akárcsak ma, éppen az áldást mondtam: „... az Ő szavára lett minden“. Ahogy elmondtam, látom, apád menni készül, megszólítom: Ávrámka, — mondom neki — nincs semmi kívánságod? „Nincs“, — mondja s már megy is. Érted? Ha a zsidó hallja, hogy minden Isten szavára lett, — van még mit kérdeznie? Hiszen választ kapott minden kérdésére, minden gondjára“. A Kobrini búcsuzásra nyújtotta kezét a chászidnak, ez állt még egy darabig, aztán elköszönt és megcsendesedett szívvel ment vissza munkájához.

I s t e n h e z

Egyszer imaközben így szólt Zálmán: „Uram, nekem nem kell a Te paradicsomod, nekem nem kell a Te másvilágod, csak egyesegyedül Te kellesz nekem“.

É n v a g y o k

A nagy Mággid egyik tanítványa, aki pár éven át a Mester lábainál ült, elhatározta, hogy hazatér. Útközben arra gondolt, hogy betér Karlinba és meglátogatja Áront, aki tanulótársa volt a Mággidnál. Éjfélre járt, mikor a városba érkezett, de olyan nagyon vágyódott barátját látni, hogy egyenest annak háza felé indult és megkopogtatta kivilágló ablakát. „Ki az?“ hallotta kérdezni a jól ismert hangot, és mert azt hitte, hogy a barát az övét is felismeri, csak ennyit felelt: „Én vagyok!“ Azonban az ablak nem nyílt meg, és belülről sem szólt ki többé egyetlen hang sem, hiába is kopogtatott újra, meg újra. Végre megrökönyödve kiáltott: „Áron, hát miért nem nyitod ki?“ Erre megszólalt a barát

hangja, de olyan komoran és fenséggel, hogy valósággal idegennek hangzott: „Ki az a vakmerő, aki azt meri mondani: „Én vagyok“, azt a szót, mely csupán Istent illeti meg?“ Mikor a tanítvány ezt hallotta, így szólt szívében: „Még nem telt le tanulásom ideje“, megfordult és visszatért Mezericsbe.

Istenfélelem

Zuszja egyszer így imádkozott: „Uram, én nagyon, nagyon szeretlek és nem félek eléggé! Uram, én nagyon, nagyon szeretlek és nem félek eléggé! Tedd, kérlek, hogy úgy féljek, akár a te anyalod, mikor félelmes Neved átcikáz rajta“. Isten azonban meghallgatta az imádságot, Neve átcikázott Zuszja szíve mélyén, akár az angyalok szívéén. Ekkor Zuszja, mint valami kis kutya, az úgy alá bújt, és úgy rázta az állati rémület, hogy felüvöltött: „Uram, engedd, hogy megint szeresselek, úgy, mint Zuszja!“ És Isten meghallgatta őt másodszor is.

Az éhes gyerek

Történt, mikor a Rimanovi házában egy falat kenyér sem volt, hogy kis fia sírva jött hozzá, úgy panaszkolta, hogy már nem bírja a nagy éhséget. „Nem, nem lehetsz oly nagyon éhes, — mondta az apa, — mert akkor volna valamim, amit adjak neked“. A fiúcska szótlanul eloldalgott, de mielőtt az ajtóhoz érkezett, a rabbi tekintete egy kis, garasos pénzdarabra esett, mely ott feküdt az asztalon. „Ígaztalan voltam hozzád, — szólt — valóban, nagyon éhes vagy“.

Zuszja áhítata

Zuszja egyszer vendégségben volt a neszhizsi rabbinál. Ez éjfél után zajt hallott a vendég szobá-

jából, odalépett az ajtóhoz és fülelt. Hallotta, hogy Zuszja fel- és alájár a szobában és beszél: „Világok Ura, lásd, én szeretlek, de ugyan mit tehetek kedvedre, hisz, nem tudok semmit“. Aztán csak szaladgált fel és alá, végül, mintha elgondolkodnék, megállt, majd szólt: „Ej, hiszen tudok én fütyülni, majd elfütyölök neked valamit“.

De mikor fütyülni kezdett, nagyon megijedt a neszhizi rabbi.

A g ü g y ö g é s

Rabbi Lévi Jicchák egyszer egy fogadóba érkezett, ahol éppen sok, vásárra igyekvő kereskedő is megszállt. Az a község távol volt Berdicsevtől, így hát senki sem ismerte ott a cáddikot. Kora reggel a vásárosok imádkozni készültek, de mivel a házban csupán egyetlen pár tefillin akadt, egyik a másika után öltötte azt fel, kiki lehadarta imáját és továbbadta a tefillint társának. Mikor már valamennyien elvégezték imájukat, a rabbi két fiatalembert szólított meg, hogy szeretne tőlük valamit kérdezni. Ahogy ezek közelébe léptek, nagy-komolyan nézett rájuk és szólt: „Ma-ma-ma, va-va-va.“ „Mit akarsz?“ szóltak a fiatalok, de mert nem kaptak más feleletet, csak ismét ugyanezeket az értelmetlen hangokat, eszelősnek gondolták őt. Aztán szólt hozzájuk: „Hogyhogy, ti nem értitek ezt a nyelvet, hiszen éppen az imént ezen beszéltek az Uristenhez?“

A fiatalok egy pillanatig meghökkenve hallgattak, aztán szólt az egyik: „Hát te még nem láttál soha bölcsőbéli kis gyereket, aki nem tud tagolt beszédet? Még nem hallottad, hogyan ver szájacska-jával mindenféle zajt, így: ma-ma-ma, va-va-va? Se tudós, se bölcs nem érti, de ha anyja odalép, az mindjárt tudja, mit akar“.

Ennek hallatára a Berdicsevi felpattant és örömeiben táncba kezdett. És ha a következő esztendőnk-

ben „a fenséges napokon“ imádság közben, — ahogy szokta, — Istennel beszélgetett, elmesélte neki ezt a választ.

G o n d

Egy chászíd nagy szegénységét és sok gondját panaszolta a kocki rabbinak.

„Ne aggódj“, — igazította el őt a rabbi. — „Imádkozzál szívből Istenhez, és az irgalom Ura megkönyörül rajtad“.

„De nem tudom, — mondta amaz — hogyan imádkozzak“.

Felindult szájalommal tekintett rá a Kocki. „Hát akkor... — szólott — valóban nagy a te gondod“.

R o s s z k é r é s

A Ropsici mesélte:

Szebasztopol ostrománál történt, hogy mikor Miklós cár a sánc mentén lovagolt, egy ellenséges lövész reá emelte fegyverét. Egyik orosz katona, aki ezt messziről észrevette, egy kiáltással oldalt riasztotta a cár lovát, és a lövés célt tévesztett. A cár megszólította a katonát, mondta neki, kérjen valami kegyet. „A mi őrmesterünk... — mondta az — nagyon kegyetlen természetű, mindjárt odaüt; ha talán egy másik alá kerülhetnék!“ „Te bolond, — kiáltott a cár — légy magad őrmester“.

Mi is csak a perc javaiért fohászunk és nem tudunk azért imádkozni, hogy megváltassunk.

A „s z e n t“

Valamely városban élt egy ember, akinek nagy jámborságáról annyit beszéltek az emberek, hogy végül is a „szent“ néven emlegették. Ez a szent egyszer megbetegedett, s mikor családja hírét vette,

hogy néhány városukbeli rabbi Náchumhoz, a Ri-
zsíni fiához utazik áldását venni, megkérte ezeket,
említsék meg a szentet is a cáddik előtt. Az útra-
kelők ezt meg is ígérték, és a cédulákkal, melyekre
nevüket írták, a beteg „szent“ nevével ellátott cédulát
is átadták rabbi Náchumnak azzal, hogy ez nagy-
hírű, szigorú jámborságú ember, akit „szent“-nek
neveznek. „Nem tudom, — szólott a rabbi — mi az,
egy szent, apámtól sem hallottam ilyesről. De azt
hiszem, ez valami ruhadarab: a szövete góg, bélésé
harag, és varrták a komorság cernájával“.

A fűtők beszélgetése

A nagy Mággid csak válogatott tanítványokat
fogadott fel; ezekről azt szokta mondani, hogy ne-
mesajta viaszgyertyák, melyeket csak meg kell
gyujtani, hogy tiszta lánggal égjenek. Nem egy tu-
dós embert azzal küldött el, hogy az ő útja nem
neki való. Azonban több ifjú ember, akit nem mélt-
tatott arra, hogy tanítványa legyen, mégis nála
maradt, hogy őt és tanítványait szolgálja; ezeket
fűtőknek nevezték, mert a fűtés is vállalt szol-
gálatukhoz tartozott.

Történt, hogy éjszaka idején az egyik tanít-
vány, Senéur Zálmán, a későbbi reuszeni rabbi,
mielőtt elaludt, hallotta, hogy a szomszédos szobá-
ban három ilyen fűtő, miközben a kályha körül
foglalatoskodik, Izsák feláldozásáról beszélget.
Az egyik szól: „Mit is csinálnak ilyen nagy hűhót
Ábrahámmal? Ki nem tenné meg, amit ő cseleke-
dett, ha maga Isten parancsolná azt neki? Gondol-
jatok csak a sokakra, akik minden parancs nélkül
is odadobták életüket az Ő nagy nevének megszen-
telésére! Mit gondoltok erről?“ A másik mondta:
„Úgy gondolom, hogy Izraél gyermekeinél a leg-
drágábbnak, az életnek odaadása nem különleges
érdem többé, mert szent őseik örökségét hordják

magukban, viszont Ábrahám pogánynak volt a gyermeke“. Az első válaszolt: „Mit számított ez akkor, mikor Isten, Isten maga szólt hozzá?“ A második ellene vetette: „Ne feledd, hogy kora reggel felkelt és késlekedés nélkül útnak eredt, anélkül, hogy csak még egy órácskát is vesztegelt volna gyermekével a házban“. Az első nem fogadta el ezt az okoskodást. „Ha akár e percben szólna Isten hozzám, — mondta — én nem halogatnám reggelig, hanem éjnek idején felkerekednék parancsát teljesíteni“. Erre bele szólt a harmadik, aki eddig hallgatott: „Azt mondja az Irás: ‚Bizony, most tudom‘, — majd utóbb: ‚Te nem sajnáltad meg egyetlen fiadat kedvemért‘. Azt hinné az ember, hogy az a ‚kedvemért‘ szó felesleges, pedig éppen ebből értjük meg a dolgot, azt: hogy Ábrahám, mikor az angyal lefogta kezét, nem azon örvendett, hogy fia életben marad, hanem még abban a percben is, és még jobban, mint annakelőtte, az az egyetlen öröm töltötte be lelkét, hogy Isten akaratát teljesítette. Azért mondja az Irás: ‚Bizony, most tudom‘ — most, mikor már lefogta az angyal Ábrahám kezét“. Az első fűtő erre már nem válaszolt és a másik kettő is elhallgatott; rabbi Senéur Zálmán már csak a fahasábok percegését és pattogását hallotta.

A királyért

„És ha közületek valamelyik — így tanította a Kobrini chászidjait — az elért magasságból egyszerre csak a mélységbe zuhan, nehogy kétségbeesés! De vegye magára újból Isten országának jármát és kezdje elejéről a harcot!

Mikor a szászok meg az oroszok itt, határunkban hadakoztak, egyszer egy orosz katona elfogott egy szászt. ‚Mondd: pardon — kiáltott rá — s nem bántalak‘. ‚Semmi pardon‘, — vágta arcába a szász — ‚ez szégyen volna a királyra‘. ‚Mondd: pardon, —

üvöltötte az orosz — különben leütöm a fejedet! S mikor már nyakába mélyedt az acél, még egyre mondta a szász: „Szégyen volna a királyra.“

A jó bizonytalanság

Sávuot-ünnepén mondotta ezt a primisláni rabbi Méir tanítványainak: „Csak ma értettem meg, amit mesterem a kremnici rabbi Mardecháj fiatal koromban mondott nekem. Úgy történt, hogy szánon utaztunk és egy éles meredélyhez értünk. Ijedten álltam fel és ki akartam ugrani a szánból. Rabbi Mardecháj megfogta kezemet. „Ülj le, — szólt — nem történik semmi“. S valóban baj nélkül jutottunk túl a veszedelmes helyen. Nemsokára, mikor már a síma úton, kényelmesen jártunk és semmi rosszra nem gondoltam, egyszerre csak felborult a szán, és én mélyen estem egy hóbuckába. Mikor abból kikászálódtam, rámnevetett a rabbi. „Látod!“ mondta. Csak ma, imádkozás előtt jöttem rá, mit akart tanítani: Aki felkészült a veszedelemre, azon segít Isten, hogy el ne bukják; de aki nagyon önbizalmas és azt hiszi, hogy egyengetett úton jár, az közel van a bukáshoz“.

V á l a s z

A kobrini rabbi szerette elbeszélni, hogy milyen választ adott Hovin tábornok Miklós cárnak. A tábornok nagyon öreg volt s már ötven éve szolgált. Egy hadgyakorlaton, melyen a cár is megjelent, Hovin volt az egyik sereg vezére. A cár ellovagolt az élsor előtt s odaszolt a tábornoknak: „Még állod a sarat, Hovin, lángol még a véred?“ „Felség, — válaszolt Hovin — a vér már nem lángol, a szolgálat lángol“.

A z a l v á s

Rabbi Smelke, nehogy tanulását hosszasan megszakítsa, csak úgy ülve szokott aludni. Fejét karjára hajtotta, ujjai között égő gyertyát tartott, hogy fölébredjen, ha a láng kezét éri. Mikor rabbi Elimelech meglátogatta őt és felismerte szentségének még ki nem bomlott erejét, gondosan ágyat vetett számára és nem tágitott, míg rá nem bírta, hogy egy kicsikét nyujtózzék ki azon. Aztán bezárta és lefüggönyözte az ablakokat. Mikor rabbi Smelke felébredt, már világos reggel volt, de nem bánta meg, hogy aludt, mert valami soha nem sejtett, nap-sugaras fényességet érzett magában. Elment a templomba és ahogy szokta, imádkozott a gyülekezet előtt. A gyülekezet pedig úgy érezte, mintha még sohasem hallotta volna őt; mindannyit lenyűgözött és felemelte szentségének nagy ereje. Mikor Mózes nádistengeri énekét mondta, fel kellett emelniök kabátjuk szélét, nehogy a jobbról és balról feltoronyosodó hullámoktól az benedvesedjék.

Később azt mondta Smelke Elimelechnek: „Csak most jöttem rá, hogy alvással is lehet Istent szolgálni“.

A z á t o k é s a s ó h a j

Fiatalkorában a „Maggid“ családjával nagy szegénységben élt. A városon kívül, egy dűledező házban laktak, annak a bérét sem tudta megfizetni, s itt született a fia. Azideig az asszony sem panaszkodott; de mikor a bába némi pénzt kért, hogy a kicsike részére kamilla-teát vásároljon, a házban pedig egyetlen fillér sem volt, felnyögött az asszony: „Igy tart el bennünket az ő szolgálatával!“ A Maggid hallotta szavait és szólt hozzá: „Most kimegyek és megátkozom Izraélt, mert nyomorban hagynak minket“. Kiment a ház kapuja elé, szeméit az égre

emelte és kiáltott: Ó, Izraél gyermekei, áldások bősége szálljon reátok!“ Aztán visszament a szobába. Mikor hallotta, hogy az asszony megint felnyög, mondta neki: „Most már igazán megátkozom őket“. Újból kiment s emelt fővel kiáltotta: „Izraél gyermekeit érje minden szerencse, — de pénzüket a tövisbokrokra és a kövekre kelljen adniok!“

Az asszony némán szorította magához az éhező, elernyedett gyermeket. Ennek láttára első ízben fel-sóhajtott maga a Maggid is. Zordonan jött reá a válasz; égi hang szólott hozzá: „Elvesztetted túlvilági részedet!“ „Rendben van“, mondta ő, „a mennyei jutalom oda van, most kezdődhet az igazi szolgálat“.

A Szasszovi tolvajtól tanul

A Szasszovi egy időben az országot járta, pénzt gyűjtött az adósok börtönébe kerültek kiváltására, de nem tudta a szükséges összeget felhajtani. Erre bánta, hogy hiába rabolt el oly sok időt a tanulástól és az imától, és föltette magában, hogy már ezen-től otthon marad. Aznap hallotta, hogy egy zsidó valami ruhát lopott, tetten érték, jól elverték és börtönbe csukták. Közbenjárt a bírónál és keresztül vitte, hogy a rabot szabadon bocsátották. Mikor a börtönből kihozta, így intette: „El ne feledd a verést, amit kaptál, és jól vigyázz, nehogy megint a máséra fájjon a fogad“. „Miért ne? — mondta a tolvaj — ami ma nem sikerült, holnap még sikerülhet“. „No, ha ez így van, — mondta magában a Szasszovi — akkor nekem is újra, meg újra próbálkoznom kell a magam dolgával“.

Nem az, ami a szájon bemegegy...

A Jehúdi megparancsolta tanítványának, rabbi Bunámnak, hogy keljen útra. Bunám szót sem kér-

dezett, csak néhány másik chásziddal elindult a városból, s ment, amerre az út vitte. Dél tájban egy faluba érkeztek és betértek a kocsmároshoz, aki a jámbor életű vendégek felett való örömeben meghívta őket ebédre. Rabbi Bunám a kocsmaszobában üldögélt, míg társai ki-bejártak és egyre az asztalra kerülő hús dolgát firtatták: Hogy hiba nélkül-való volt-e a barom, milyen ember a metsző, jól végezték-e a kisózást? Ekkor egy rongyos ruhájú ember, aki vándorbottal a kezében a kemence-sutban ült, szólni kezdett: „Ó, ti chászidok! De nagy hühót is csináltak, hogy elég tiszta-e az, amit a szátokba vesztek; bezzeg, annak tisztaságára, ami a szátokon kijön, kevesebb gondotok van!”

Rabbi Bunám válaszolni akart neki, azonban a vándor-ember, ahogy Élijáhu szokta, már eltűnt. De rabbi Bunám már értette, mi végre küldte őt útra mestere.

Bírni és akarni

Mikor a Jehúdi vándorúton volt, egyszer egy felborult szénás-szekérre akadt. „Segíts, kérek, szekeremet felemelni!” szólította meg őt a gazda. Meg is kísérelte, de nem sikerült. „Nem bírom” — szólt végül. A paraszt élesen végigmérte. „Bírod te, — mondta — csak nem akarod”.

E nap estéjén mondta a Jehúdi tanítványainak: „Ma megmondták nekem. Fel tudnánk mi emelni Isten nevét, csak nem akarjuk”.

A legfontosabb

Nemsokkal a kobrini rabbi Móse halála után egyik tanítványától azt kérdezte az „öreg Kocki”. rabbi Mendel:

„Mi volt mestered számára a legfontosabb?”

A tanítvány kissé elgondolkodott, aztán szólta:
„Mindíg az, amivel éppen foglalatostkodott“.

A k i n c s

Rabbi Bunám úgy szokta, hogy a fiataloknak, akik első ízben jöttek hozzá, a krakkói rabbi Eizik, a rabbi Jekel fia történetét beszélte el. Ennek, sok nyomorúságos, de hitben rendületlen esztendő után, éjjeli álmában azt a parancsot adták, hogy Prágában, a királyi kastélyhoz vivő híd alatt kincs után ásson. Mikor az álom harmadszor is megismétlődött, rabbi Eizik útnak indult és Prágába vándorolt. Azonban a hídon éjjel-nappal őrség állott, és így nem mert dolgához látni. Mégis reggelenként elment a hídhoz és ott kerengett mind egész estig. Végre az őrség parancsnoka, akinek feltűnt ez a lézengése, megkérdezte tőle, kit, mit keres itt, talán vár valakire? Mire rabbi Eizik hűségesen elbeszélte, hogy idegen országból miféle álom hozta őt ide. A parancsnok nevetett: „És te szegény fickó, egy ilyen álom kedvéért ezekben a rongyos cipőkben idebandukoltál! Így jár, aki hisz az álmokban! Bizony akkor én is felszedelőzhettem volna, mikor az álmom azt parancsolta, hogy menjek Krakkóba és egy zsidónak (valami Eizik, a Jekel fia volna a neve) a kemencéje alatt kincs után ássak. Eizik, a Jekel fia! Ha úgy elgondolom, hogy odaát, ahol a zsidók fele nyáját Eiziknek, a másik felét Jekelnek hívják, valahány házat feltúrnék!“ Aztán nevetett megint. Rabbi Eizik meghajolt, hazament, kiásta a kincset, templomot építtetett, — a rabbi Eizik, a Jekel fia templomának emlegetik.

„Figyeld meg ezt a történetet — tette hozzá rabbi Bunám — és jegyezd meg, amit tanít: Hogy van valami, amit sehol e világon, a cáddiknál sem találhatsz meg, és mégis van egy hely, ahol megtalálható“.

Zuszja halála

Halála előtt mondta Zuszja:

„A másvilágon majd nem arról kell számot adnom, miért nem voltam Mózes, csak arról, miért nem voltam Zuszja“.

Ingyen

A vorki rabbi Jicchák halála után egyik híve felkereste a kobrini rabbi Móset. „Mit találhatsz te itt nálam Litvániában, — mondta ez neki — ami ne volna meg éppenúgy, vagy még sokkal inkább ott-hon nálatok, lengyel földön, akármelyik cáddiknál is?“ Amaz felelt: „Mesterem gyakran említette, hogy jámbor kötelesség a kobrini rabbit megösmerni, mert az a szíve szerint való igazságot beszéli. Ezért tökéltém el magamat, hogy eljövök hozzád, hátha tán megtudom, hogyan szerzi meg az ember az igazságot“. „Az igazságot — szölt a kobrini rabbi — nem lehet csak úgy megszerezni. Isten megnézi azt az embert, aki életét teszi rá, hogy az igazsághoz jusson, — aztán egyszerre csak ajándékoz neki valamicskét belöle — ingyen. Ahogy az Irás mondja: „Te adsz Jákobnak igazságot“. Ujjai közé vett egy szemernyi tubákot és szétszórtá: „Nézd, ennél is kevesebbet!“ Aztán megint kivett néhány tubák-szemet s szólt: „Nem baj, ha kevesebb is, csak igazság legyen!“

Az igaz bölcsesség

Egyszer a Cánzi az ablaknál állott, kitekintett az utcára. Valaki éppen arra ment, rákopogtatott és intett neki, jöjjön be. Ahogy belépett, szólt hozzá rabbi Chájim: „Mondd csak, ha egy zacskó aranyat találnál, visszaadnád a gazdájának?“ „Rabbi, — felelte az ember — azon nyomban visszaadnám

neki, ha csak tudnám, ki az“. „Bolond vagy te“ mondta a Cánzi. Aztán odaállt az ablakhoz, behívott egy másik járó-keelőt s ugyanazzal a kérdéssel fordult hozzá. „Csak nem vagyok bolond, — szolt ez — hogy a zacskó aranyamat, amit a sors nekem juttatott, kiadjam a kezemből“. „Gazember vagy“ mondta neki a Cánzi és egy harmadikat hívott be. Ez így válaszolt: „Rabbi, hogyan tudhatom, hogy abban a percben majd hol is tartok? Sikerül-e legyőzőnöm bűnös indulatomat? Lehetséges, hogy legyőr és én ellopom az idegen vagyont; vagy talán megsegít a kegyelmes Isten és vissza tudom adni a találtat jogos gazdájának“. „Ez már beszéd, — szolt a cáddik — így beszél a bölcs ember“.

H o l v a g y e m b e r ?

Mikor Senéur Zálmán, a reuszeni Ráv, mert nézetei és irányzata miatt a mitnágdim fejei a kormánynál megrágalmazták, a pétervári börtönben ült és már kihallgatásra várt, bejött cellájába a csendőrparancsnok. A Ráv méltóságteljes, de szelid tekintete megsejtette az elmélkedésre hajló parancsnokkal, milyen fajta ember ez az ő foglya. Beszélgetésbe eredt vele és több kérdéssel fordult hozzá, mely a Szentírás olvasása közben merült fel benne. Végül ezt kérdezte: „Hogyan érthető, hogy a mindentudó Isten azt kérdezi Ádámtól: „Hol vagy?““ „Hiszed te, — szolt a Ráv — hogy az Írás örökkévaló és minden kor, nemzedék és ember bele van foglalva?“ „Hiszem“ — szolott amaz. „Tehát — mondotta a cáddik — minden időben így szólítja meg Isten az embert: Hol vagy te a te világodban? Ennyi esztendő és ennyi nap telt le a számodra megszabottakból, meddig jutottál ezideig a te világodban? Például, azt mondja Isten: Negyvenhat esztendőt éltél, hol tartasz?“

Mikor a parancsnok éveinek számát hallotta említeni, egyszerre felriadt, kezét a Ráv vállára tette és szólt: „Jól mondtad!“ De a szíve lángolt.

A síró asszony

A Berdicsevi mesélte:

„Pár nappal rós-hásáná előtt egy asszony jött hozzám, aki csak sírt, sírt. Kérdem tőle: Miért sírsz? Miért sírsz? Felel: Hogy is ne sírjak? A fejem fáj! A fejem fáj! Mondom: Ne sírj! Ha sírsz, csak jobban fáj a fejed. Szól: Hogy is ne sírjak? Hogy is ne sírjak? Egyetlen fiam van, s most itt jön a szent és félelmetes nap, és nem tudom, hogy fog fiam megállani Isten ítélete előtt? Mondom neki: Ne sírj! Ne sírj! Bizonytal megáll Isten ítélete előtt! Nézd csak, megírták a Bibliában: „Hát nem drága fiam nekem Efrájim, hát nem ajnározásom gyermeke! Hiszen, amikor szólok is ellene, újra csak gondolok rá. Azért is feléje dobog bensőm, — könnyörülök, könnyörülök rajta, szól az Ur.“

Ezt a történetet valami elbűvölő melódiával mesélte a Berdicsevi, s ugyanezzel a dallammal adják tovább a chászídok.

A kártyások

Egyik chászídja bepanaszolt rabbi Volf előtt néhány embert, hogy ezek éjt is nappallá téve, folyvást a kártya mellett ülnek. „Ez nagyon rendben van“, — mondta a cáddik. „Ezek is, mint minden ember, Istent akarják szolgálni, csak nem tudják, hogyan kell. Most tanulnak ébren-maradni és kirtartani a munkájuk mellett. Ha ebben mesterré tökéletesedtek, egyszerűen csak meg kell térniök, — s Istennek milyen derék szolgálói válhatnak belőlük!“

Irigység

Egyszer a Berdicsevi az utcán odalépett egy emberhez, aki valamely magas hivatalt viselt, és amelyen hatalmas, ugyanoly gonosz volt, megfogta a kabátja szélét és szólt hozzá: „Uram, irigyellek. Ha megtérsz, minden folt, mi rajtad van, fényugárrá válik, és te magad merő ragyogássá leszel. Uram, irigyellek a te nagy fényességedért“.

A súlyos vezeklés

Valakire, aki véletlenül megszegte a szombatot, vezeklésül kemény és hosszú tartamú böjtöt parancsolt a fiatal rabbi Michál, a későbbi „Zlocsovi“. Az történt, hogy emberünknek útközben, péntek délután felborult a kocsija, s hiába szedte lábait, mire a városba érkezett, ráesteledett a szent szombat bejöttének órája. A bűnbe-került minden erejével azon volt, hogy a rabbi parancsának eleget tegyen, azonban hamarosan rá kellett jönnie, hogy testileg nem bírja ezt a súlyos vezeklést, betegeskedni kezdett, és jó kedélye is elhagyta. Ekkor halotta, hogy a Báálsém azon a vidéken jár és éppen a közellevő községben van; ő is odautazott, megemberelte magát és arra kérte a mestert, hogy elkövetett bűnéért engesztelést szabjon ki reá. „Vigyél egy font gyertyát a templomba“, mondta a Báálsém, „és gyűjtsd meg szombatra. Ez lesz a te váltságod“. Emberünk azt hitte, hogy elbeszélésére csak félfüllel figyelt a mester, azért nyomatékosan megismételte kérését. Mikor azonban a Báálsém megmaradt hihetetlenül enyhe ítélete mellett, elmondta neki, hogy milyen nehéz vezeklést parancsolt reá rabbi Michál. „Tedd, amit mondtam“, felelte a mester, „és rabbi Michálnak add át üzenetemet, hogy jöjjön hozzám Chvosztovba, a

legközelebbi szombatot ott ülöm meg“. Sugárzó arccal köszönt el a kérelmező.

Rabbi Michál kocsijának, mikor pénteken Chvosztovba utazott, eltörött a kereke és gyalog-szerrel volt kénytelen az út további részét megtenni. Akárhogy sietett is, már esteledett, mikor a városba érkezett. Mikor a mester házának küszöbét átlépte, az éppen felállott, hogy kezében a serleggel, a bor feletti áldással köszöntse a nyugalom-napjának el-érkeztét. Ahogy belépett, a Báálsém nem látott hoz-zá szent szolgálatához, hanem odaszólt az ijedtségé-ben szinte megdermedthez: „Jó sábbát-ot, bűnte-len! Persze, nem kóstoltad meg a bűnös fájdalját bűne felett, nem hordtad magadban töredelmes szí-vét, így hát könnyű kézzel osztogattál vezeklést. Kóstold csak meg az engesztelést szerző fájdalmat! Jó sábbát-ot, bűnös!“

A z é g i h a n g

Megkérdezték a vorki rabbi Jicchákot, mit is jelent a bölcsnek ez a szava: „Bármit is mond ne-ked a házigazda, tedd meg, csak azt ne, hogy — menj el“. Hiszen kiváltképp akkor illik engedelmese-kedni neki, ha azt parancsolja: távozz!

A rabbi így felelt:

„Azoknak van igazuk, akik ezt a mondást Is-tenre, a mi házigazdánkra értik. Mindenben enge-delmeskedjünk neki, — csak akkor ne, ha úgy ren-delkezik felőlünk, hogy távozzunk tőle. Tudjuk: „Az eltaszított nincs tőle eltaszítva“. A dolog úgy áll, hogy annak, aki sok rosszat cselekedett, a vezeklés-nek nehéz útját kell megjárnia: az égből megizenik, hogy többé már nem kívánják megtérését, s azt el sem fogadnák. Ha azonban nem enged a megkísér-tésnek, sőt éppen itt töri át gátjait benne a törede-lem, szól: „Annak ellenére is!“ — aztán megtér, bi-zony, gyógyulás vár reá. **Az** őseretnekről, Elisa ben

Ávujáról, akit Áchérnak, a Megmásultnak neveztek, beszélnek, hogy égi hangot hallott, mely hirdette: „Térjete meg elpártolt fiak, csak Áchér ne!” Ekkor aztán felbontotta az utolsó kötéseket is, melyek őt a törvényhez és közösséghez fűzték, és megtagadta az igazságot. Pedig Isten azzal, hogy elutasította, a felfogadás még egyetlen útját ajánlotta fel neki“.

A bűnbocsánat jele

„Mostanában, mikor nincsenek próféták, — kérdezte rabbi Bunám tanítványait, — miről ismeri fel az ember, hogy Isten megbocsátotta bűneit?“ A tanítványok mindenféle válaszokat adtak, de egyik sem elégítette ki a mestert. „Abból tudjuk meg“, mondta ő, „hogy azt a bűnt többé nem követjük el“.

A harisnyaszövő

Egyidőben a Báálsém útközben egy kis városban szállt meg, melynek nevét nem őrizte meg a hagyomány. Egy reggelen, szokása szerint még imádkozás előtt pipára gyujtott, majd kitekintett az ablakon. Éppen akkor ment el ott egy férfi, kezében tállitja és tefillinje, s olyan természetes ünnepelességgel lépdelt, mintha egyenesen az ég kapuja felé vinne útja. A Báálsém megkérdezte hívét, akinél lakott, ki ez az ember? Amaz elmondta, hogy ez egy harisnyaszövő, aki télen-nyáron, nap nap után elmegy az istenházába, ott elvégzi imáját, akár ott van a törvényben megszabott tíz férfiú, akár nincs. A Báálsém azt mondta, hívják be, de házigazdája így szólt: „Ez a bolond bizony nem szakítja meg útját, ha mindjárt maga a császár hívja is“. Ima után a Báálsém elküldött az emberért, magához rendelte, hogy hozzon neki négy pár harisnyát. Az nemsokára megjelent és eléje

tette becsületesen megmunkált gyapjuból való áruját. „Mit kérsz párjáért?“ kérdi rabbi Izráél. — „Másfél forintot“. — „No, egyért is ideadod“. — „Akkor — mondta az ember — mindjárt ennyit kértem volna“. A Báálsém kifizette a kért összeget, aztán kérdezte: „Mivel foglalkozol?“ — „Dolgozom a mesterségemben“, felelt az ember. — „És hogyan csinálod?“ — „Dolgozom, míg negyven, ötven pár harisnya készen van. Aztán forróvizetes teknőbe teszem őket, és addig facsargatom, míg olyanok lesznek, amilyennek lenniök kell“. — „És hogyan adod el?“ — „Én nem szoktam eljárni házamtól, a kereskedők jönnek hozzám vásárolni. Hoznak nekem jófajta gyapjut, amit számomra beszereznek, és én megfizetem fáradságukat. Ez egyszer is csak a te tiszteletedre, rabbi, hagytam ott a házamat“. — „És ha reggel korán kelsz, mit csinálsz, mielőtt imádkozni mégy?“ — „Ekkor is harisnyákat csinállok“. — „No, és hogy vagy a zsoltár-mondással?“ — „Azokat a zsoltárokat, melyeket kívülről tudok, — felelt az ember — elmondogatom magamban munka közben“.

Mikor a harisnyaszövő elment, szólt a Báálsém a körülálló tanítványokhoz: „Ma láttam a talpkövet, mely a templomot hordja, amíg elérkezik a Messiás“.

A s u g á r z á s

Néhány chászíd Lublinba jött. Mielőtt a rabbihoz mentek, kérte őket fuvarosuk, nyujtsanak át a többiek között egy cédulát az ő nevével is, hogy a rabbi reá is gondoljon, és ő szerencséivel járjon. A chászídok teljesítették a kívánságot. Mikor a Lublini olvasta azt a cédulát, felkiáltott: „Hogyan sugárzik ennek az embernek a neve!“ A chászídok elcsodálkoztak, hiszen ez egy egyszerű, tanulatlan ember, és soha ez életben semmi fölöttébbvaló ér-

nyességet nem láttak rajta. „Lelke — mondta a rabbi — e percben úgy sugárzik felém, akár a merő fény“. A chászidok nyomban a fuvaros keresésére indultak, de nem találták a fogadóban. Erre utcáról utcára mentek, míg egyszerre csak vidám társasággal kerültek szembe, elől mentek a muzsikások, cimbalmosok, dobosok, mögöttük tapsoló, táncoló sereg, legközbül a fuvaros, aki vigasságban, virágos jókedvben túltett valamennyin. Kérdésükre ezt beszélte: „Mikor elmentetek, azt gondoltam, én is keresek magamnak valami mulatságot. Végigcselengtem a várost, amíg az egyik házból zene és jókedv zengett felém. Beléptem, láttam, hogy két szegény árva menyegzőjét ülik. Velük ünnepeltem, ittam, énekeltem és jó kedvem lett. De egyszerre csak vita és lárma kelt, mert a menyasszonynak nem volt pénze, hogy illendőség és jószokás szerint vőlegényének tállitot ajándékozzon. Már majdnem szétépték a házassági szerződést. Erre valami melegség öntötte el a szívemet, nem tudtam túrni, hogy a szegény leány megszégyenüljön, a zsebembe nyúltam, kivettem erszényemet, s íme, amit találtam benne, éppen elég volt, hát odaadtam, fizessék ki a tállitot. Nem elég ok, hogy jó kedvem legyen?“

A tudatlan szédere

Rabbi Lévi Jicchák az első peszáchest széderét annak minden szent rejtelmes célzatossága szerint ülte meg, úgyszólván minden szó, minden szer és szokás a maga titkos jelentésének avatottságában lán-golt fel a cáddik asztalán. Az ünnepség után, a hajnali derengésben, kis szobájában ült rabbi Lévi Jicchák, boldog és büszke volt, hogy ez éjszaka szolgálata így sikerült neki. Ekkor mennyei hangot hallott: „Mit hivalkodsz? Kedvesebb nekem a vízholdó Chájim szédere a tiédnél“. A rabbi összehívta házanépét és tanítványait és náluk kérdezősködött

a megnevezett felől. Chájimot senki sem ismerte. A rabbi parancsára néhány tanítvány útnak eredt keresésére. Sokat kellett járniok, míg végül a város szélén, a szegényszeren, a vízhordó Chájim házára bukkantak. Kopogtak az ajtón. Egy asszony jött ki és kérdezte, mit akarnak. Mikor megmondták, nagyon elcsodálkozott és szólt: „Valóban Chájim, a vízhordó, az én uram, de nem mehet el veletek, mert tegnap sokat ivott és most alussza ki magát; ha felköltitek is, lábát sem tudja emelni“. Amazok így feleltek: „A rabbi parancsolta!“ aztán bementek és felverték őt. Hunyorogva nézett rájuk, nem értette, mit akarnak tőle, aztán vissza akart feküdni. De ezek fölszedték az ágyról, közrefogták és szinte vállukon vitték a rabbi elé. A cáddik székét adatott neki maga mellett, és míg ő némán és zavartan ült ott, odahajolt hozzá és szólt: „Rabbi Chájim, szívem, mondd csak, milyen titkos értelemre fordult gondolatod, mikor a kovászosat föl-kutattad?“ Tompa tekintettel meredt rá a vízhordó, megcsóválta a fejét és mondta: „Uram, körülnéztem minden kuckóban és összekerestem“. Elbámulva folytatta kérdését a cáddik: „És milyen szentségre törekedtél, amikor a kovászosat elégetted?“ Kissé elgondolkodott, elszomorodott, aztán habozva felelt: „Uram, elfeledtem elégetni. Most jut eszembe, ott van még a gerendán“. Mikor Lévi Jicchák ezt hallotta, egészen tétova lett, de azért tovább kérdezett: „És most meséld el nekem rabbi Chájim, hogyan tartottál szédert?“ Ekkor mintha valami felderengett volna szemében, alázatos hangon szólt: „Rabbi, megmondom neked az igazat. Nézd, én hallottam egyszer, hogy az ünnep nyolc napján át nem szabad pálinkát inni, hát ittam tegnap reggel annyit, hogy nyolc napra elég legyen. Erre aztán fáradt lettem és elaludtam. Egyszer csak fölver a feleségem, már este volt, és azt mondja: „Miért nem fogsz a széderhez, mint minden zsi-

dó? Mondom én: „Mit akarsz tőlem? Hisz én tudatlan ember vagyok, az apám is tudatlan volt, s nem tudom, mit kell, mit nem kell tenni. De nézd, annyit tudok, hogy apáink meg anyáink rabok voltak a cigányoknál, és nekünk van egy istenünk, aki kivezette őket szabadságra. És nézd, most megint rabok vagyunk, de én tudom és megmondom neked, Isten megint kiszabadít majd bennünket“. És aztán láttam állni az asztalt, a terítő úgy világított rajta, mint a nap, és tálak voltak rajta máccával és tojással, meg palackok piros borral. Erre ettem máccát és tojást és ittam bort, és a feleségemnek is adtam enni és inni. Aztán rájött a jókedv, Istenre emeltem a poharamat és mondtam: „Nézd, Uristen, ezt a poharat tereád ürítem! És te hajolj le hozzánk és szabadíts meg bennünket!“ Így ültünk, ittunk és örvendeztünk Isten előtt. Aztán fáradt lettem, lefeküdtem és elaludtam“.

A hét pásztor lakomáján

Rabbi Lévi Jicchák asztalához gyakran beállított egy jóra való tanulatlan ember, akit a tanítványok elutasító tekintettel mértek végig, hiszen úgyszem éri föl a rabbi szavát; és ugyan mit keres a kátrányfőző a kenőcskészítők között? De mivel az szelíd együgyűségében nem vette észre a tanítványok viselkedését, vagy nem is vetett ügyet rájuk, megkérték a cáddik feleségét, hogy ő kössön útilaput a fajankó talpa alá. De az asszony nem merte ezt férje engedelmé nélkül megselekedni, így hát elmondta neki a tanítványok panaszát. A rabbi ezt válaszolta: „Ha majd egykor a hét pásztor a szent lakománál ül, Ádám, Sét, Metuselách a jobb oldalon, Ábrahám, Jákob, Mózes a baloldalon, Dávid a középen, s majd egy szegény tudatlan, a berdicsevi Lévi Jicchák odalép, én hiszek benne, hogy még oda is biccentenek feléje“.

A golyó

A Mággid mielőtt a két testvért, Smelket és Pinchászt tanítványul fogadta, elmondta nekik, hogyan kell viselkedni az embernek naphosszat, ébredéstől elalvásig, és közben eddigi szokásaikat, egy lélekzet alatt dicsérve, de el is vetve, úgy fonta szavai közé, mintha töviről-hegyire ismerné egész életüket. Végül azt mondta: „És mielőtt az ember este lefekszik, számot ad egész napjáról. És ha számba veszi, hogy egyetlen pillanatot sem tékozolt haszontalanságra, és erre szívében elkapatja magát, az égben összeszedik mind a jócselekedeteit, egyetlen golyóvá gyúrik és ledobják a feneketlenségbe“.

A rágalmazó

Valaki a vorki rabbi Jicchák chászidjait mindenféle rágalmakkal mesterük ellen akarta bujtogatni. Csődület támadt, hírül adták a cáddiknak, az a bujtogatót magához hívatta és négyszemközt fogadta. „Te eszelős, — mondta neki — minek hozakodol elő igaztalan dolgokkal, hogy majd a hazugságot rád bizonyítsák. Jer, hadd mondok el neked minden hibámat, ha aztán kimégy és világgá hirdeted azokat, senki nem szállhat perbe veled“.

A vessző

Móse Léb apja hevesen ellenezte a chászidok útját. Mikor rájött, hogy fia az ő tudta nélkül elhagyta házát és Nikolsburgha, a rabbi Smelke iskolájába szökött, szörnyen felbőszült. Egy jó csipős vesszőt nyesett magának, odakészítette a szobájába, hogy kéznél legyen a fia számára. Valahányszor alkalmasabb ágat látott a fán, új vesszőt vágott, alkalmasabbnak látszót, a régit meg eldobta. Sok esz-

tendő telt el, sok vessző váltotta fel egymást. Mikor egyszer a szolga nagytakarítást csinált a házban, föltette a vesszőt a padlásszobába. Nemsokára hazajött Móse Léb, aki mesterétől rövid szabadságot kért. Mikor látta, hogy apja, ahogy őt megpillantotta, felkél helyéről és dühösen keresgél, egyenest a padlásszobába ment, előhozta a vesszőt és az öreg elé tette. Ez magát megadva tekintett a fiú szelíd, nyájas arcába.

A Lublini és a vaskoponya

A lublini községi ráv, Hurvitz Ezriél, akit „vaskoponyá“-nak neveztek, folyton ellenvetéseivel és kifogásaival zaklatta rabbi Jákob Jicchákot. Egyszer így szólt hozzá: „Te magad is tudod és elismered, hogy nem vagy cáddik. Hát miért csalogatsz másokat a te útaidra és gyűjtesz községet magad köré?“ Rabbi Jákob Jicchák így felelt: „Nem tehetek ellene semmit. Szaladnak utánam, megüdülnek szavamon, sőt kérik is“. Mire amaz: „Add hát a legközelebbi szombaton valamennyiök tudtára, hogy te nem vagy a magasztosak közül való, így majd elfordulnak tőled“. A cáddik hajlandó is volt ezt megcselekedni és a következő szombaton arra kérte a nála összegyülekezetteket, hogy ne tartsák őt többé valamiféle rangos és kimagasló embernek, mert hát ő nem az. Erre forró alázat fogta el a szíveket, és még buzgóbban ragaszkodtak hozzá. Mikor aztán próbálkozásáról és annak eredményéről a vaskoponyának beszámolt, ez kissé elgondolkodott, aztán így szólt: „Persze, ez a ti módotok, chászidok, hogy szeretitek az alázatosokat és kerülitek a gögösöket. Azért mondd nekik, hogy te a választottak közül való vagy, s majd akkor elfordulnak tőled“. Rabbi Jákob Jicchák így felelt: „Ha cáddik nem is vagyok, azért még nem vagyok hazug, és hogyan mondjak olyat, ami nem igaz?“

Máskor meg így kérdezte Hurvitz Ezriél a Lublinit: „Hogyan csinálod azt, hogy oly sokan özönlenek hozzád? Hiszen én náladnál sokkal nagyobb vagyok a Tanban, és hozzám nem sereglenek“. A cáddik válaszolt: „Magam is csodálkozom, hogy olyan csekély ember köré, mint én vagyok, annyian húzódnak, hogy Isten szavát vegyék, helyett, hogy azt nálad keresnék, akinek tudása hegyeket mozdít el. Talán az a dolog nyitja, hogy hozzám azért jönnek, mert csodálom, hogy jönnek, hozzád meg azért nem jönnek, mert csodálsz, hogy nem jönnek“.

Ott és itt

Rabbi Uri tanította:

Azt mondja a zsoltár: „Ha az égre szállok, te ott vagy, ha fekszem az alvilágban, íme, itt vagy“. Ha felfuvalkodom és azt hiszem, az egekig érek, rá kell jönnöm, hogy Isten a távollevő *ott* számomra, mindig távolabbi, minél magasabbra szállottnak hiszem magamat. Ha azonban az alanti világba ágyazom magamat és megalázkom mind a mélységekig, akkor *itt* van nálam.

A gőgös meg az alázatos

Az Apti egy városba érkezett s ott ketten is törték magukat azért a kegyért, hogy őt vendégül láthassák. Mindkettő jámbor gondossággal vitte gazdaságát, mindkét ház tágas és jól ellátott volt. Az egyik ember köré szeretkezések és bűnös csapongások rossz híre fonódott, ő maga is tudta, hogy esendő, és nem tartotta magát sokra. A másikat senki sem tudta akár a legkisebb rosszal sem megvádolni, peckesen és büszkén járt a maga feddhetetlenségének tudatában. A rabbi annak házáat választotta, akiről a rossz hír járta. S mikor e választásának okát megkérdezték tőle, így felelt: „A gő-

gösről azt mondja Isten: „Én meg ő nem férünk meg a világban“. És ha a Szentséges, az áldott, nem tud helyet találni nála, hogy találjak én? De meg azt is mondja a Tóra: „Nálunk lakik Ő szeplősségük közepette“. És ha Isten szállást vesz ilyen helyen, hogyan tenném én?“

A g y ó g y s z e r

Egy tudós, de zsugori ember szólt a sztretini rabbi Ábrahámhoz: „Azt beszélnek, hogy te rejtelmes orvosságokat adsz az embereknek, és szereid hatnak is. Adj hát nekem is egyet, hogy istenfélelemhez jussak!“

„Istenfélelemre — mondta rabbi Ábrahám — nem tudok szert. De ha akarsz, kaphatsz egyet istenszeretetre“.

„Az még kívánatosabb nekem, — szólt amaz — add csak ide!“

„Az a szer — mondta a cáddik — az ember-szeretet“.

A s z o l g á l a t

Rabbi Jákob Jiccháknak az volt a szokása, hogy szegény vándorokat házába fogadott és maga szolgálta ki őket. Egyszer egy ilyenek behozta az ételt, majd töltött poharába, aztán szolgálatára késsen ott állott mellette; miután a vendég evett, fogta az üres tálakat, tányérokot és kivitte a konyhába. Ekkor szólt a szegény: „Mester, adj nekem tanítást! Tudom, hogy mikor nekem szolgálatsz, Isten parancsát teljesíted, aki a koldusban mint az ő küldöttjében várja megtiszteltetését. De mondd csak, miért fáradtál azzal is, hogy az üres edényeket kivigyed?“ Felelt a rabbi: „Mert hisz, ugyancsak a főpap szolgálata volt, hogy az engesztelés napján az áldozó kanalat és a füstölő serpenyőt a legbelő szentélyből kivigye“.

N e m b a j

Mielőtt a neszhizsi rabbi Mordecháj elhívását felismerte, kis vándor-kereskedést űzött. Mikor üzleti útjairól hazatért, valamelyes összeget félre szokott tenni, hogy majd a sátorosünnepre etrogot vásároljon magának. Mikor már jócskán volt pénze s az ünnep közeledett, útra kelt a kerületi székvárosba és egész úton azon gondolkodott, vajon sikerül-e neki ott a legszebb etrogot megszereznie? Egyszerre az országút közepén egy vízarusra akadt, aki elhullott lova felett jajveszékelt. Leszállt kocsijáról és egész pénzét odaadta a szegénynek, hogy vegyen rajta egy másik lovat. „Nem baj, — mondta magában mosolyogva, amikor hazafelé fordította szekere rúdját, — a többiek majd az etrogra mondanak áldást, én meg arra a lóra“. Otthon, házában egy pompás etrog várta, barátai ajándékozták neki.

A t ü k ö r k é p

Egyik árendás panaszt tett a primisláni rabbi Méirnél a másik ellen, hogy szomszédságában telepedett le és tönkreteszi üzletét. „Láttál már — mondta neki a rabbi — lovat, mikor a folyóból iszik? Egyszerre nagyot rúg az üres levegőbe. Ezt azért cselekszi, mert a maga tükörképét látja a vízben és azt hiszi, egy másik ló el akarja előle inni a vizet, aztán meg azt látja, hogy ez a másik feléje rúg. Így félsz te is önönmagadtól és vesztedre törsz. Mert a te szomszédod senki más, csak te magad, az ember, akit Isten a világba tett, hogy dolgozzék benne és hasznát lássa“.

Hogyan tanult meg a Szasszovi szeretni?

Móse Léb beszélte:

Hogyan kell az embereket szeretni, azt egy pa-

rasztól tanultam meg. Ez a paraszt együtt ült barátáival a kocsmában és ivott. Sokáig szótlánul ült, akár a többiek, de mikor a bortól elérzékenyült, odafordult a szomszédjához: „Mondd csak, szeretsz te engem, vagy nem szeretsz?“ Amaz felelt: „Nagyon szeretlek“. Folytatta az első: „Azt mondd: szeretlek, és nem tudod, mi a bajom. Ha igazán szeretnél, bizony tudnád“. A másik erre nem tudott mit felelni, s a kérdező is visszazökkent előbbi hallgatásába. De én megértettem, hogy embereket szeretni ez: gondjaikat megérezni és fájalmukat hordani.

A g ó l y á r ó l

A Jehudit megkérdezték: „A Talmud azt mondja, hogy azért nevezik a gólyát héber nyelven chászidának, ami azt jelenti: jámbor, szeretettel teljes, mert szereti övéit. Hát akkor meg miért sorolják a tilalmas, tisztátalan, madarak közé?“ Felelt: „Mert csupán az övéit szereti“.

A c s e l é d l á n y

Rabbi Volf felesége egyszer pörölt a cseléd-lánnyal. Azzal vádolta, hogy összetört valamit, és követelte, hogy térítse meg a kárt. A lány tagadta a kártevést és nem akarta azt megtéríteni. A pörölés hevében az asszony elhatározta, hogy a Tóra ítéletét fogja kérni, s már készülődött, hogy a község rabbijához menjen. Ahogy rabbi Volf ezt látta, ő is magára öltötte szombati ruháját. Mikor felesége megkérdezte, miért teszi ezt, azt mondta, ő is velemegy. Az asszony ellenezte; nem hozzáillő ez, maga is tudja, mit kell a bíró előtt mondania. „Te tudod, — mondta a cáddik — de a szegény árvalány, a cseléded nem tudja, el kell mennem, hogy szószólója legyek, mert ugyan ki más fogná pártját, ha nem én?“

Hogyan imádkozta a Szasszovi az éjféli siralmat

Rabbi Móse Léb óriási termetű ember volt, de súlyos betegség fogyasztotta erőit. Mégis, ha este tájt a fájdalom még úgy kimerítették is, minden éjféltől felkelt fektéből, frissen és erővel teljesebben ment ki hálószobájából és elimádkozta a siralmat Jeruzsálem felett. Azért mondták a chászidok, hogy az Énekek-énekének szava: „Szerelmesen hangja kopácsol“, benne nyilatkozott meg, mert a gyászoló isten-dicsősége nyilvánvalóan kopácsol benne és felébresztete őt. Rabbi Hirs hallott a Szasszovi éjféltáji foglalatosságáról. Mikor házában időzött, egyszer elrejtőzött, hogy megfigyelje őt. Éjféltájt látta, hogy a cáddik paraszti ruhába öltözködik, a hófedte udvarra megy, egy rakomány fát hoz fel a pincéből, összekötözi és vállára veszi. Aztán elhagyta a házat. Rabbi Hirs követte őt a téli éjszaka kopogó fagyában a város széléig, ahol rabbi Móse Léb egy nyomorúságos kunyhónál megállott és a fát leemelte válláról. A tanítvány a kunyhó hátsó ablakához osont, honnét egy üres szobába látott. A kályhában kialudt a tűz, és az ágyon egy kétségbeesett tekintetű asszony szorítja csecsemőjét melléhez. A Szasszovi már a szobában állott, rabbi Hirs látja, hogy odalép az asszonyhoz és ruténül szólítja meg: „Egy teher fám eladó, nincs már kedvem tovább cipelni, olcsón eladom, nem vennéd meg?“ Az asszony szól: „Nincs egy fillér a háznál“. De a rabbi nem tágít. „A pénzért majd eljövök máskor, csak vedd meg a fát“. Az asszony még ellenkezik: „Minek nekem a fa? Hiszen, nem tudom apróra hasogatni, baltám sincs hozzá“. Mire a cáddik: „Azt csak bízd rám“, s már kimegy az ajtó elé, elővesz egy baltát és apróra hasogatja a fát. S miközben hasogat, hangok surlódnak rabbi Hirs füléhez, a Szasszovi az éjféli siralmat suttogja, egy-egy mondat

hangosabban csendül: „Ébredj, kelj fel a porból, rab-Jeruzsálem!“ Aztán, hogy az alacsony ajtón beférjen, mélyen meghajolva behordja a fát a szobába, s begyújt a kályhába. Míg rakja a tüzet, halkán mormolja az éjjéli siralom másik részét, majd befejezi: „Te könyörülsz Ciónon, megépítéd Jeruzsálem falait“. Aztán sietve elhagyja a szobát és gyors léptekkel haza indul.

A fuvaros

Egy dermesztően hideg téli napon rabbi Volf berit-miléra utazott. Mikor egy ideig már a szobában időzött, megsajnálta a hideg fagyban künn várakozó fuvarost, észrevétlenül kiment és szólt hozzá: „Jöjj be melegedni!“ „Nem hagyhatom magukra lovaimat“, szólt amaz, miközben lóbálta karjait és egyik lábáról a másikra állott. „Hát majd vigyázok rájuk, míg te felmelegedel. és felválthatsz engem“, szólott rabbi Volf. A fuvaros eleinte hallani sem akar erről, végül mégis csak hajlott a rábeszélésre és bement a házba. Volt itt mindenki részére, akárki is volt, ha ismerős, ha ismeretlen, bőségesen enni és inni való. A tizedik pohár után már elfelejtette a fuvaros, hogy kit is hagyott helyettesként a lovak mellett. Óra óra után mult. Közben ugyan hiányzott a társaságnak a cáddik, de megnyugodtak abban, hogy bizonyára fontos útra ment, s majd csak visszatér. Nagy idő múltán kiment néhány vendég a már alkonyodó utcára és ott találták rabbi Volfot a lovak mellett állni, lóbálta a karjait s majd egyik, majd másik lábára állt és topogott.

A z a l m á k

Egy szegény almaárus-asszony, akinek piaci állása a cánzi rabbi Chájim háza közelében volt, panaszkodva jött be hozzá: „Rábbénu, nincs pénzem,

hogy szombatra bevásároljak“. „És mi van almáddal?“ — kérdi a cáddik. „Az emberek azt mondják, — felelte az asszony, — hogy almám rossz, és nem akarnak vásárolni“. Rabbi Chájim kiment az utcára és elkiáltotta magát: „Ki akar finom almát venni?“ Pillanatok alatt nagy tömeg gyülekezett köréje, a pénzdarabok megnézetlenül, olvasatlanul repültek hozzá, s hamarosan kétszeres és háromszoros áron elkelt az alma. „Látod, — szólott jámbor képpel az asszonyhoz, miközben menni készült, — az alma jó volt, csak az emberek nem tudták“.

A szegények ügye

Mikor a berdicsevi Lévi Jicchákot községi rabbivá megválasztották, egyességet kötött a község előljáróival, hogy csak azokra a gyűlésekre hívják meg, amelyeken valamely új szokást vagy rendet akarnak elhatározni. Egy ízben is meghívták a gyűlésbe. Az üdvözlés után megkérdezte: „Melyik az az új szokás, melyet kezdeményezni akartok?“ Felelték: „Azt akarjuk, hogy ezentúl a szegények ne járjanak küszöbről küszöbre koldulni, hanem felállítunk egy perselyt, s a gazdagok, kiki módja szerint, pénzt tesznek bele, és abból elégítjük ki a rászorultakat“. Mikor a rabbi ezt hallotta, így szólt: „Nemde, testvérek, arra kértelek benneteket, hogy régi szer és szokás kedvéért ne vonjatok el engem tanulmányaimtól és ne hívjatok meg gyűléseitekbe?“ Csodálkozva vetették ellene az előljárók: „Mester, de ez egészen új intézkedés, amelyről ma tanácskozunk!“ „Tévedtek, — mondta ő — ősrégi intézkedés ez, Szodomából és Gomorából való. Emlékezzetek csak a történetre, mely arról a leányról szól, aki Szodomában a szegénynek egy karaj kenyeret adott; hogy megragadták, levetkőztették, testét mézzel kenték be, aztán kitették, hogy meggyék a méhek, nagy-nagy bűnéért, amit elkövetett.

Úgy lehet, hogy nekik is volt egy községi perselyük, amelybe a jómóduak az alamizsnát tették, hogy ne kelljen szegényt látniok“.

A jótett

Mikor rabbi Bunám még fakereskedő volt és esztendőnként Danzigba utazott a fapiacra, útközben az egyik városban, ahol szombatolni szándékozott, egy nagyon istenfélő és tudós emberről hallott, aki szörnyű inségben élt. Erre bejelentette, hogy szombatra vendége akar lenni, és mindenféle házi felszerelést és ételmet hordatott a szegény üres házába, még arra is rákényszerítette, hogy méltó ruhákat fogadjon el tőle. Szombat elmúltával rabbi Bunám nagyobb pénzösszeget nyújtott át búcsúajándékkul házigazdájának. De ezt már egy világért sem akarta az elfogadni, hiszen anélkül is túlon túl sokat kapott. „Az eddigieket — mondta a cáddik — nem neked, csak magamnak adtam, hogy gyógyítsam vele a szánakozás sebét, melyet nyomorúságod ütött rajtam, csak ezután tudom a jótevés isteni parancsát teljesíteni. Azért írta meg a Szentírás: „Adjál, adjál neki, és ne fájjon szíved, mikor adsz neki“, — aki nem bírja látni a nyomort, annak addig kell azt enyhítenie, amíg szíve fájdalmát lecsendesítette, csak aztán tud adni úgy, ahogy Isten rendelte“.

A gyűrű

Rabbi Smelke ajtajára egyszer éppen olyankor jött egy szegény, mikor fillér sem volt a háznál. A rabbi egy gyűrűt adott neki. Ahogy felesége ezt megtudta, haragos szemrehányásokkal illette, hogy azt az értékes ékszert a nagy drágakővel valami jött-ment koldusnak odadobta. Rabbi Smelke visszahívatta a koldust és így szólt hozzá: „Most hallok, hogy az a gyűrű, melyet neked adtam, nagyon

nagy értékű, vigyázz, nehogy olcsón elkótyavetyéld“.

A p u l y k a k a k a s

A cánzi rabbi Chájim kijelölt egy sereg városabeli szegényt, akik között havonként pénzt osztott ki, nem apró alamizsnákat, hanem kinek-kinek annyit, hogy a maga és családja eltartására elég legyen.

Egy vásári napon az egyik baromfiárus különösen szép pulykakakast hozott a városba. Egyenesen a rabbi házába vitte és megvételre ajánlotta a rabbi feleségének szombati asztalára, de olyan nagy árat kért érte, hogy az asszony sokalta. Az árus továbbvitte portékáját. Egy idő múlva megtudta az asszony, hogy a kakast férje egyik segélyezettje vásárolta meg. „Nézd csak meg ezeket a te szegényeidet!“ — panaszkodott az urának. Én nem tudtam a kakast megvenni, mert drágálottam, persze, neki nem volt drága!“ „Szóval, ennek az embernek — mondta a cáddik — egy szép pulykakakasra van szüksége szombatra. Eddig ezt nem tudtam. Most, hogy tudom, fel kell emelnem havi segélyét“.

J ó t c s e l e k e d n i

A kobrini rabbi Móse szülei falusi emberek voltak s életük nehéz munkában telt. Gyermekkorában éhinség volt Litvániában, a városbeli szegények asszonyostul, gyerekestül előzönlötték a falvakat, hogy élelmet keressenek. Azon a falun is, ahol Móse szülei laktak, naponként seregével vonultak át az ínségesek. Anyja rozsot őrölt a kézi malmon és reggelenként kenyeret sütött, hogy szétossza közöttük. Egyik napon még többen jöttek, mint egyébkor, s nem jutott kenyér valamennyinek. A kemencében azonban égett a tűz, a teknőben kelt a tészta, az anya sietve hozzálátott, kiszaggatta a kenyereket és

betolta a kemencébe. De az éhesek dörmögni kezdtek, hogy várniok kell, egy-két arcátlan egészen a gorombaságig és szitkozódásig merészkedett. Az anya elsírta magát. „Ne sírj, anyám, — mondta a fiú, — te csak tedd a dolgodat, ők hadd átkozódjanak, hiszen te Isten parancsának teszel eleget. Talán, ha dicsérnének és áldanának, nem is számítana olyan teljes elégtetésnek“.

Isten tulajdonsága

A csernobili rabbi Náchumhoz beállított egy litván és panaszkodott, hogy nincs meg a pénze leánya kiházásításához. A cáddiknak éppen volt megtakarított ötven forintja, azt odaadta a szegénynek és még selyem kabátját is hozzá, hogy legyen neki, miben a lakodalmon méltóan megjelenjék. A litván átvette az adományt, egyenest a kocsmába ment s ott nekilátott az ivásnak. Órák mulva néhány chászid vetődött a kocsmába és ott találta a litvánt holtrészegen a padon fekvé. Elvették tőle a pénz maradékát, meg a selyem kabátot, visszavitték rabbi Náchumnak és elbeszélték neki, milyen gyalázatosan visszaélt a bizalmával. Haragosan kiáltott a rabbi: „Én csücskéjénél fogva kapom el Isten tulajdonságát, aki jóságos s aki egyként jót cselekszik rosszakkal, és jókkal, s ti ki akarjátok azt tépni kezemből! Azonnal vigyetek vissza neki mindent!“

Imitatio Dei

A Szasszovi egyszer utolsó garasait ajándékozta oda egy hirhedt embernek. A tanítványok rossznéven vették ezt a cselekedetét. „Hát — mondotta ő — én jobban megválogassam, hogy kinek adjam, mint Isten, aki nekem adta?“

H á b o r í t á s

Éjfélkor történt, mikor rabbi Móse Léb éppen a Tan titkaiba merült, hogy kopogtattak az ablakán. Künn egy ittas ember állott, bebocsájtást és éjjeli szállást kért. Egy pillanatra harag öntötte el a cüddik szívét és kiszólt: „Hogy mer zavarni egy ilyen kocsmatöltelék és mit keres itt?“ Aztán felelt szívében: „És mit keres Istennek az ő világában? Ha Isten megfér velem, szabad nekem szabódnom tőle?“ S már nyitotta neki az ajtót és elkészítette fekvőhelyét.

Á b r a h á m é s L ó t

Mikor a Berdicsevi egy ízben Lembergbe érkezett, egy gazdag és megbecsült ember házába tért be. A ház gazdájától azt kérte, adjon neki szállást egyetlen napra, de elhallgatta nevét és hivatását. A gazdag rátámadt: „Nekem nem kellene semmiféle vándor emberek. Menj a fogadóba!“ „Nem vagyok holmi fogadóbéli vendég, — szólt a rabbi — adj nekem egy sarkot valamelyik szobádban, semmi mással nem terhellek“. „Takarodj!“ — kiáltott a házigazda. „Ha nem szoktál, ahogy mondom, fogadóba szállni, menj az iskolamesterhez, itt a sarkon túl, annak bogara, hogy az ilyen jövő-menő embereket tisztelettel fogadja és ellássa“.

Rabbi Lévi Jicchák elment az iskolamesterhez, aki csakugyan nagy tisztességgel fogadta és vendégelte. Az utcán azonban valaki fölismerte, és hamarosan szétfutott annak híre, hogy a berdicsevi szent rabbi van itt és az iskolamester házában szállt meg. Alighogy egy kissé megpihent, a bebocsájtást kérők egész serege torlódott ajtaja előtt, s mikor azt kinyitották, tömegesen áradtak befelé és kérték a cüddik áldását. Köztük volt az a gazdag ember is; előretolakodott a rabbi közelébe és szólt: „Kérlek,

uram, mesterem, bocsáss meg nekem és tiszteld meg házamat látogatásoddal. Valahány cáddik, aki eddig Lembergbe jött, nálam lakott“.

Rabbi Lévi Jicchák odafordult a körülötte állókhoz és szólt: „Tudjátok, testvérek, mi különbség van áldott emlékü Ábrahám apánk és Lót között? Miért beszéli el a Szentírás olyan kedvteléssel, hogy Ábrahám tejszínnel, tejjel és fiatal borjú húsával kínálta az angyalokat? Hiszen, Lót is süített kalácsot és tálalt ebédet nekik? És miért tudják be Ábrahámnak nagy érdemül, hogy házába fogadta őket? Hiszen, Lót is behívta őket és szállást adott nekik? Azonban a dolog így áll: Lótról azt mondja az Írás: „Az angyalok érkeztek Szodomába“. Ábrahámnál pedig ezt olvassuk: „Feltekintett és látta, íme, emberek állanak előtte“. Lót angyalokat látott, Ábrahám viszont csupán szegény, porfedte, pihenésre, megüdítésre szoruló embereket“.

A m e g a j á n d é k o z o t t

Zuszja lakóhelyén egy ember felfigyelt az ő nagy szegénységére, s ettől fogva nap mint nap a templomban egy-egy húszast csúsztatott a nyomorgó cáddik tefillin-zacskójába, hogy az magát és családját szűkösen el tudja tartani. Ez időtől fogva egyre nőtt annak az embernek jóléte. Minél gazdagabb lett, annál többet adott Zuszjának, s minél többet adott neki, annál gazdagabb lett.

Egyszer ráeszmélt az ember, hogy Zuszja a nagy Mággid tanítványa, és így okoskodott: ha már a tanítványnak juttatott adomány ilyen sokszoros jutalmat nyer, micsoda gazdagság áradna reá, ha magát a mestert ajándékozná meg. Így hát Mezericsbe utazott és hosszas kéréssel rábírta rabbi Beert, hogy nagyösszegű ajándékot fogadjon el tőle. Ettől a perctől fogva szemlátomást apadni kezdett va-

gyona, míg egyszer csak az áldott időknek minden haszna odavolt. Nagy búbánattal jött rabbi Zuszjá-hoz, elmondott neki mindent és megkérdezte tőle: mi ez, hiszen tőle magától hallotta, hogy a mester mérhetetlenül nagyobb nálánál.

Zuszja felvilágosította: „Nézd, amíg adtál s nem nézted, kinek adsz, s Zuszja époly jó volt neked, mint bárki más, addig Isten is adott neked és nem tekintett arra, hogy kinek ad. Azonban, mikor válogatni kezdted, hogy kit ajándékozz meg, és csak az arra érdemesnek adtál, hát Isten is hasonlóképpen cselekedett“.

A r e t e k e v ő

A harmadik szombati lakománál, a meghitt és szent testvérvendégségnél együtt ültek a chászidok rabbi Volf asztalánál és halkán, alig mozdulva fonták tovább szavaikat, hogy a gondolataiba mélyedt cáddikot meg ne zavarják. Rabbi Volf pedig úgy kívánta, s ez volt házának rendje, hogy bárki bármikor bejöhetett és leülhetett az asztalhoz. Most is bejött egy ember, leült a többiek mellé. Helyet adtak neki, noha ismerték bárdolatlan szokásait.

Egy idő múlva az új vendég hatalmas retket húzott ki a zsebéből és csámcsogva enni kezdett. Szomszédai már nem tudták bosszúságukat türtőztetni. „Te nagybelű, — mordultak rá — hogy mered csapszékbe való viselkedésseddel a magasztos asztalt megsérteni?“ Noha ügyeltek, hogy hangjukat lehalkítsák, a cáddik észrevette, mi történik. „Megkívántam -- szólott — egy jó retket. Tudna valamelyitek szerezni nekem?“ A retekező kitörő, megszégyenülését is elsöprő boldogsággal nyújtott oda rabbi Volfnak egy darabot.

A tolvajok

Éjszaka idején tolvajok lopóztak rabbi Volf házába és összeszedtek mindent, ami kezük ügyébe került. A cáddik szobájából figyelte, de nem zavarta őket. Mikor elkészültek, minden más holmival együtt magukkal vittek egy korsót is, amelyből az-estén egy beteg ivott. Rabbi Volf az elsietők után szaladt. „Jó emberek, — szólott — amit nálam találtatok, azt tekintsétek az én ajándékomnak, nem sajnálom tőletek. De azzal a korsóval, kérlek, vigyázzatok, betegnek lehelete van rajta, ragályos lehet“.

Ez időtől fogva minden este, lefekvés előtt így beszélt: „Lemondok mindenről, ami birtokomban van“. Azt akarta, hogyha megint tolvajok jönnek, ne háruljon bűn reájuk.

A hűtelének

Lembergben több cáddik gyülekezett és a nemzedék romlottságáról tanácskozott. Oly sokan tagadják meg a szent életformákat, rövid ruhában járnak, nyírják szakállukat és halántéktincsíket és mihamarabb a lelki hűtlenség hatalmába kerülnek. A kövek lemorzsolódását meg kell állítani, mert különben fel kell készülni rá, hogy nemsokára az egész hatalmas épület összeomlik. Ezért az egybegyűltek elhatározták, hogy kemény védőgátat építenek és azzal kezdik, hogy a hűteléneknek többé nem engedik meg, hogy ügyeikben a papi bírósághoz fordulhassanak. Abban is megállapodtak azonban, hogy a határozat érvénybe lépését elhalasztják addig, amíg a zbarazsi rabbi Volf is hozzájárul ahhoz. Ennek hírével kereste fel őt most néhány cáddik. „Hát titeket jobban szeretlek, mint azokat?“ — kérdezte rabbi Volf. A határozatot nem lehetett végrehajtani.

A pörösködők

Rabbi Volf soha senkiben sem talált bűnt és minden embert igaznak tartott. Mikor egyszer ketten pörben állottak egymással, és rabbi Volfot a hibás ellen akarták hangolni, ő így szólt: „Elöttem mindkettő egyenlő, — és ki volna oly vakmerő, hogy két igaz ember között ítélkezzék?”

Csak a jót

Zuszja fiatal korában mesterének, a nagy rabbi Beernek házában élt. Egyszer valaki a mester elé járult és kérte, adjon neki tanácsot és támogatást vállalkozásában. Amikor Zuszja meglátta, hogy ez az ember tele van bűnnel és a magábaszállásnak gondolata is távol van tőle, nagyon felbőszült ellene.

Igy támadt rá: „Hogy is merészel az, aki ezt meg ezt a gázságot követte el, arcátlanul, szegényezés és vezeklés vágya nélkül egy ilyen szent tekintet elé állani?” Az ember szótlanul eltávozott. Zuszját azonban elfogta a megbánás, hogy így beszélt, s nem tudta, most mit cselekedjék. Ekkor azzal áldotta meg mestere, hogy ezentúl már csak jót lásson az emberekben, még ha valaki a szeme láttára vétkeznék is.

Mivel azonban a látás ajándékát, melynek Zuszja részese volt, emberi szó nem vehette le róla, az történt, hogy ez órától fogva azokat a bűnöket, melyekkel szembe került, a tulajdon bűneiként élte át és önmagát vádolta értük.

Valahányszor a Rizsíni ezeket Zuszjáról elbeszélte, mindig hozzáfűzte: „Ha mindannyian ezzel a lélekkel élünk, már megsemmisült volna a rossz és megszűnt volna a halál és itt volna a beteljesedés”.

A szeretet parancsa

Egyik tanítvány megkérdezte rabbi Smelket: „Azt mondja a törvény: ‚Szeresd társadat magadhoz hasonlóan‘. Hogy tudom ezt tenni, ha társam rosszat tesz nekem?“

A rabbi felelt:

„Jól meg kell értened a szót: Úgy szeresd társadat, mint valamit, ami te magad vagy. Mert minden lélek egyugyanaz, hiszen mindvalahány egyegy szikra az őslélekből, és az a lélek egészében benne van mindegyik emberben, ahogy lelked tested minden tagjában ott van. Megeshetik egyszer, hogy kezded megtéved és megüt téged, vajon akkor veszel-e egy botot és megbünteted kezedet, mert balga volt, és így szaporítod tulajdon fájdalmadat? Ugyanez az eset, ha társad, aki veled egy lélek, balgaságában rosszat tesz neked; ha megtorolod rajta, csak magadat fájditod meg“.

De a tanítvány tovább kérdezett: „És ha olyat látok, aki gonosz Isten előtt, hogy tudjam őt szeretni?“

„Nem tudod, — mondta rabbi Smelke — hogy az őslélek Isten lényéből való, és minden emberlélek része Istennek? És nem fogsz megkönyörülni azon, akit látsz, hogy önnön szent szikráját fojtogatja és maga is fuldoklik?“

Zuszja és felesége

Zuszja felesége házsártos asszony volt és folyvást zaklatta őt, hogy váljon el tőle. Zuszja szíve nagyon nehéz volt az ilyen beszédétől. Egy éjszaka ezt mondta feleségének: „Hendel, (ez volt a neve) nézz ide! És megmutatta neki párnáját: merő víz volt. Aztán így beszélt hozzá: „Megírták a Gemarában: ‚Aki első feleségétől elválik, azt az oltár is megsiratja‘. Ezeketől a könnyektől ázott át a párna.

No, és még mit kívánsz? Akarod még a válólevelet?“ E pillanattól fogva az asszony megcsendesedett. S mikor megcsendesedett, vidám lett. És amikor felvidult, jó lett.

A z ellenség

Nikolsburgban egy gazdag és tekintélyes ember ellenséges érzéssel volt rabbi Smelkevel szemben és egyre arra törekedett, hogy megszégyenítse őt. Jom-kippur előestjén eljött hozzá és kérte, hogy ezen a napon, mikor mindenki megbocsát a másíknak, béküljön ki vele. Egyben egy korsó nagyon öreg és nehéz bort hozott neki és készítette, hogy igyék belőle, mert arra számított, hogy a cáddik, mivel nincs szokva ilyenhez, ittas lesz tőle és megszégyenül a község előtt. Rabbi Smelke a nap tiszteletére egyik poharat a másik után ürítette. A gazdag ember már azt hitte, elérte célját, és elégedetten távozott. Amikor azonban esteledni kezdett és az imádság ideje közeledett, ráhullott a rabbira az ítéletnapjának riadalma, és abban a pillanatban elszállott az ital minden hatása.

Az esti imádság után rabbi Smelke a jámborokkal éjszakán át a templomban maradt, és ahogy évről évre szokta, előénekelte a zsoltárokat, és a gyülekezet vele tartott. Mikor a negyvenegyedik zsoltárban ehhez a vershez érkezett: „Abból tudom, hogy kedved találod bennem, hogy nem ujjonghat ellenségem fölöttem“, megismételte azt újra, meg újra, aztán lefordította, de nem, ahogy szokták, hanem korlátlan szabadossággal, így: „Abból tudom, hogy kedved találod bennem, hogy ellenségemet nem éri baj miattam“. Aztán hozzáfűzte: „Ha vannak is ellenségeim, kik megszégyenítésemre vágnak, bocsáss meg nekik, világok Úra, ne bűnhődjenek miattam“. Ezt pedig olyan hangon mondta, hogy mind az ájtatoskodók könnyekben törtek ki

és valamennyien szívük mélyéből ismételték szavaikat. Ott volt köztük az a gazdag és tekintélyes ember is. Akkor átjárta annak lelkét a bűnbánat áhítata és a gonoszság lehámlott róla. Ettől fogva mindenkinél jobban szerette és becsülte rabbi Šmelket.

A k é s e d e l e m

Az engesztelés napjának előestjén, akkor, amikor már a Kól-nidrét kellett énekelni, mindenki ott volt a szasszovi templomban, vártak a rabbira. Az idő telt, de ő nem jött. Egyik asszony így szólt magában: „Bizonytalán még eltart egy darabig, míg elkezdik, én meg annyira siettem, a kis gyerekem egyedül maradt otthon, sietve utána nézek, nem ébredt-e fel, s pár perc múlva megint itt leszek“. Átszaladt a lakására, fűlelt az ajtó mögött, csend volt. Óvatosan lenyomta a kilincset, bedugta a fejét, hát íme, ott állt a rabbi, karján a gyerekekkel, akinek sírása a templomba vívő útján feltartóztatta és becsaligotta őt. Eljátszadozott vele, énekelt neki, míg elaludt.

A z o r s z á g o s v á s á r o n

Móse Léb el szokott utazni az országos vásárookra, hogy ott körülnézzen, nem akad-e valaki, akinek szüksége van segítségére. Egyszer a kereskedők, mivel az arrajáró csepűrágók vagy egyéb látványosságok elcsalogatták őket, gondozatlanul hagyták barmaikat a piactéren. A szomjas borjak mélyre lógatták fejüket. Mikor a rabbi ezt látta, odaszaladt, vett egy vödört, megitatta az állatokat, mintha soha nem lett volna más foglalkozása. Éppen akkor érkezett vissza az egyik kereskedő, aki, mikor látta, hogy egy ember a borjak itatásával foglalkozik, odakiáltott neki, hogy lássa el az övéit is, amelyek egyik mellékutcában állnak, pár garassal

nem fog törődni. A rabbi engedelmeskedett és munkája mellett maradt, míg befejezte.

Zus z ja és a ma da ra k

Egyízben Zuszja járta a világot, rabok kiszabadítására gyűjtött pénzt. Útjában egy fogadóba érkezett. A fogadó gazdája éppen távol volt. Mikor Zuszja, szokása szerint, a szobákat sorra járta, egy kalitkára akadt, amely tele volt mindenféle madárral. Zuszja látta, hogy a bezárt madarak a levegő tágas térségei után epedtek, repülni vágytak s szabadok akartak lenni ismét. Erre hevesen fel-lángolt hozzájuk való könyörülete, és ezt mondta magának: „Te, Zuszja, lejárod a lábadat, hogy rabokat szabadíts ki, hát van különb rabszabadító alkalom, mint az, ha ezeket a madarakat kiereszted börtönükből!” Ahogy szólott, kinyitotta a kalitka ajtaját, és a madarak szétrepültek a nagy szabadságba. Mikor a gazda hazaérkezett, haragosan kérdezte házanépét, ki cselekedte ezt vele. Azok szóltak: „Itt járt egy bolond-forma ember, senki más nem követhette el ezt az alávalóságot, csak ő”. A gazda rátámadt Zuszjára: „Te eszeveszett, hogy merted az én madaraimat elrabolni, hogy merészeltél nekem ilyen kárt okozni, van neked sejtelméd, mennyi pénzembe kerültek?” Zuszja válaszolt: „Bizonyosan olvastad és többször is elmondtad a zsol-tárban: „Az Ő irgalma van minden teremtményén”.“ Erre a gazda nekiment és addig verte, míg bele nem fáradt, aztán kitette az utcára. Zuszja jókedvűen ment tovább.

A lo va k

Ha rabbi Volf kocsin utazott, nem engedte meg, hogy üssék a lovakat. „Nem kell — tanította ki a kocsist --- még csak szidnod sem őket, ha ugyan értesz szólni hozzájuk“.

Élijáhú megjelenik

A primisláni rabbi Méir beszélt:

„Fiatalkoromban nagyon sóvárogtam azután, hogy Élija megjelenjék nekem. Mikor erről szóltam apámnak, ezt mondta: „Ha buzgósággal tanulsz, meglátod őt“. Négy héten át kora reggeltől késő estig tanultam. Ekkor megint szóltam apámnak. „Menj és tanulj!“ volt a válasz. Egyszer a könyvbe merülve ültem az iskolában, mikor belépett egy rongyos ruhájú ember, vállán nagy bugyorral, arcát kusza haj és szakáll borította. „Letehetem itt a bugyromat és kipihenhetem hosszú útam fáradságát?“ — kérdezte. „Kedves zsidócskám, — mondtam én — ez nem fogadó“. Ő újra kezdte: „Fáradt vagyok, nagy út van mögöttem“. De nem hajtottam szavára, mire elment. Nemsokára bejött apám az iskolaszobába. „Láttad Éliját?“ kérdezte tőlem“.

A cselédek

Egy nagyon öreg asszony, aki fiatalkorában rabbi Elimelech házában szolgált, ha nagyon biztatták, hogy meséljen valamit a cáddikről, azt szokta mondani: „Nem tudok semmit. Csak egy dologra emlékszem. Héten át állandó perpatvar volt a konyhán, ahogy már a cseléd lányok között előfordul. De a szombat jöttén valami megszállott bennünket, hogy egymás nyakába borultunk és egyik a másikat kérte: „Édes szívem, bocsásd meg nekem, amit héten át vétkeztem ellened“.

Mit tanult?

Mikor Lévi Jicchák hazaérkezett a nikolsburgi rabbi Smelkéhez tett első zarándokló útjáról, melyre ipa akarata ellen vállalkozott, ez élesen rátámadt: „No, mit tanultál nála?“ „Megtanultam —

felelt Lévi Jicchák — hogy van Teremtő!“ Az öreg erre behívta egyik szolgáját és kérdezte tőle: „Tudod, hogy van Teremtő?“ „Tudom“ — felelte a szolga. „Persze, — szólott Lévi Jicchák — mondani mindenki mondja, de vajon megtanulták-e?“

Tórát mondani és Tóra lenni

Rabbi Léb, a Szará fia, a rejtőző cáddik, aki a folyók útját követve végigvándorolt a világon, hogy élők és holtak lelkét megváltsa, ezt beszélte: „Az, hogy a Mággidhoz mentem, nem azért volt, hogy a Tant átvegyem tőle, hanem csak azért, hogy lássam, hogyan veti le és hogyan fűzi be saruját“.

A prédikáció

Rabbi Jechezkél nagyon fiatal korában választották meg Senjavában rávvá. Az egész gyülekezet azt várta, hogy megérkezése után való szombaton, ahogy ez általában szokásos, prédikálni fog, de ő nem teljesítette kívánságukat. A harmadik szombati lakománál a város legtekintélyesebb emberei, akik ott ültek asztalánál, kérték, hogy magyarázza nekik a Tórát. Erre adatott magának egy Bibliát, felütötte a soros heti leckét és felolvasta azt elejétől végéig. Aztán szólt: „Ez Isten Tórája, ez a Tóra szent, nekem nincs jogom, hogy hozzászóljak“. Megcsókolta a könyvet és visszatette a helyére.

A beszélgetés

Esténként, imádkozás után, a Báálsém szobájában ment, két szál gyertyát állítottak asztalára és odakészítették a Teremtés rejtelmes könyvét, meg más könyveket. Aztán mindenkit bebocsátottak, aki tanácsát várta, és ő beszélt hozzájuk tizenegy óráig.

Egyik ilyen estén, mikor az emberek eltávoz-

tak tőle, egyikük szóba eredt a barátjával, hogy milyen jól is estek neki a Báálsém szavai, melyeket csupán hozzá intézett. A másik tiltakozott az ilyen üres beszéd ellen: hiszen, együtt léptek be a szobába és mindazóta a mester senki máshoz nem szólt, egyesegyedül őhozzá. A harmadik, aki ezeket végighallgatta, mosolyogva avatkozott a beszélgetésbe: hogyis tévednek mind a ketten, — hiszen egész estén át vele tartott a rabbi bizalmas megbeszélést. Így nyilatkozott a negyedik, meg az ötödik is, végül mindvalamennyien ráeszméltek, mi történt velük. De már a következő pillanatban mély hallgatás borult rájuk.

A titok

Mikor egyik szombat estén, a lakoma után a geri rabbi a szobájába ment, szolgálja csupán néhány nagyon tekintélyes chászidot bocsájtott be, a többi tolongó előtt lezárta az ajtót. „Miért teszed ezt?” — szólta rá a rabbi. Mindenki meghallgathatja, itt nincs titok. Bár itt az igazi titkokról szólnak. De azt mondja az Irás: „Az Ő titka az Őt féltőké”. Mindenki hallja, de kinek-kinek istenfélelme mértéke szerint nyilatkozik meg“.

A pásztor

A „Jehúdi“ halála után nem tudták a tanítványok, kit válasszanak mesterükké. Tanácsot kértek rabbi Bunámtól. Ő szólta: „Egy pásztor a mező szélén legeltette juhait. Egyszer fáradtan dőlt a földre és elaludt. Ilyen eddig soha nem történt vele. Éjfél tájt fölébredt, a telehold magasan állt, tiszta, hűvös éjszaka volt. A pásztor ivott egy kortyot a patak vízből, jól esett neki. De már juhaira gondolt, s majd elállt a szíve verése. Körülnézett, állatai pár lépésnyire heverték tőle összezsúfolódva,

mint az akolban; megszámlálta őket, egy sem hiányzott. Felkiáltott: „Jóságos Isten, hogyan köszönjem meg neked? Bizd rám a te juhaidat, úgy vigyázok rájuk, mint a szemem világára“. Ilyen pásztort választatok mesterül“. Az öreg rabbi Ábele, aki valamikor a „Jehúdi“ mestere volt a Kabbalában, és akit sokan tanítványa legméltóbb utódjának tartottak, fölkelte helyéről, és rabbi Bunámot ültette a mester székébe.

A fiak

A kocki rabbihoz jött egy ember és azt kérdezte tőle, hogyan is ösztökélhetné fiait arra, hogy Isten tanában búvárkodjanak. A rabbi így felelt: „Ha valóban ez a vágyad, búvárkodjál saját magad a Tanban, és fiaid majd példát vesznek rólad. Máskülönben ők sem fognak búvárkodni benne, hanem csak fiaikat biztatják arra, és így megy majd az örökösen. Ahogy megírták a Szentírásban: „Vigyázz...! Ha netán elfeleded, amit szemeid láttak...! Akkor majd „tudatni akarod“ fiaiddal és fiaidnak fiaival!“ Ha magad elfeleded a Tant, akkor fiaid is el fogják feledni és megint csak „tudatni akarják“ fiaikkal, aztán azok is elfeledik és csupán „tudatni akarják“, mind, mind csak „tudatni akarja“, de tudni nem fogja egy sem!“

A világot vállalni

A kobrini rabbi Móse egyik chászidja nagy szegénységben élt. Panaszkodott is a cáddiknak, hogy ínséges sorsa gátolja őt a tanulásban, meg az imádkozásban is. „Mostanság — szólott rabbi Móse — a tanulásnál és imádkozásnál is fölöttébbvaló jámborság, ha az ember úgy vállalja a világot, amilyen“.

Tégy velem, amit akarsz

Rabbi Náchum mondotta öccséről, a csortkovi Dávid Móseról:

„Ha öcsém, Dávid Móse felüti a zsoltárok könyvét és elkezd mondani a dicséreteket, odaszól neki Isten: „Dávid Móse, fiam, nézd, kezvedbe adom az egész világot, cselekedj velem, amit akarsz“. Hej, ha nekem adná ide, bezzeg tudnám, mit cselekedjek velem! Dávid Móse azonban hűséges szolgál, — ugyanúgy szolgáltatja vissza, ahogy kapta“.

Amire szüksége van

A zlocsovi mággid eleinte nagy szegénységben élt, de azért az örvendezés soha el nem hagyta.

Egyszer egyik tanítványa megkérdezte tőle: „Rabbi, hogy imádkozhatod nap nap után: „Áldott, aki megad nekem mindent, amire szükségem van“, hiszen semmi sincs, ami kell?“ Ő felelt: „Bizonyára, éppen a szegénység az, amire szükségem van, és azt íme, megadta nekem Isten“.

A szenvedés

Rabbi Smelke és öccse egyszer eljöttek mesterrükhöz, a mezericsi szent Mággidhoz és szóltak hozzá: „Bölcsseinknek egyik szava nem hagy nyugtot nekünk, mert nem tudjuk megérteni. Az a szó, hogy a rosszért éppúgy mondjon Istennek áldó köszönetet az ember, mint a jóért, és vegye föl amazt is ugyanazzal az örvendezéssel. Mondd meg, rabbi, hogyan értsük ezt?“ A Mággid felelt: „Menjetek a tanházba, ott van egy ember, pipáját szívja, Zuszja a neve. Ő adja meg nektek a magyarázatot“. El is mentek a tanházba és előadták Zuszjának kérdésüket. Ez nevetett: „No, most aztán kikerestétek az igazit! Bizony, valaki máshoz kell fordulnotok. és nem

olyan valakihez, akit ez életben soha semmi rossz nem ért“. Amazok pedig tudták: Zuszja élete születésétől fogva mind e napig merő nyomorúságból és szenvedésekből volt összeszöve, s a jónak még véletlenül sem fonódott bele egyetlen fonala sem. Most megértették, mit jelent szeretetben venni föl a szenvedést.

A z á l d o t t f á j d a l m a k

A lehovici rabbi Míchál valami lábbajban szenvedett és élete-hosszat nagy fájdalmakban gyöttrődött. Egyízben meglátogatta őt a Kobrini, aki tanulótársa volt a nagy rabbi Mardechájnál. Ebédnél a vendég ráemelte poharát és szólt: „Egészségedre! Teljes gyógyulást!“ „Te jó szívvel vagy hozzám, mondta Michál — hát hogy is kívánhatsz ilyet? Ha nem volnának a szenvedéseim, a jó Ég tudja, mivé lettem volna!“

S z e n v e d é s é s i m a

Mikor a berdicsevi Lévi Jicchák a peszáchi Hággáda-könyvben elérkezett a négy fiúról szóló részlethez, és abban is a negyedik fiúhoz, „aki nem tud kérdezni“, ezt szokta mondani: „Aki nem tud kérdezni, ez én vagyok, a berdicsevi Lévi Jicchák. Nem értek hozzá, hogy megkérdezzek, világok Ura, és ha pedzeném is, nem tudnék elkészülni vele. Hogyis mernélek megkérdezni, miért történik minden úgy, ahogy történik, miért hogy egyik gálutból a másikba hajszolnak bennünket, miért hogy annyit gyöttrődünk! De hiszen a Hággáda azt mondja a kérdeni nem tudó fiú apjának: „Te kezdj szót vele!“ És az Irásnak ezt a szavát idézi: „Mondd meg a fiadnak!“ Én meg, világok Ura, a te gyermeked vagyok. Nem azt kérem, hogy útjaid titkait feltárd előttem, — nem, ezeket el sem bírnám. Csak azt

jelentsd meg nekem, mélyebben, világosabban, hogy az, ami itt, hogy az, ami most történik, mit akar velem, mit követel tőlem; hogy te, világok Ura, mit jelentesz meg benne nekem. Ó, nem azt, hogy miért szenvedek, nem azt akarom tudni, csak azt, hogy a te kedvedre szenvedek-e?“

A megvetett feleség

Sírva panaszkodott egy asszony a koznici mággidnak, hogy férje elfordult tőle és rútnak mondja. „Hátha talán valóban rút vagy?“ — mondotta neki rabbi Izráél. „Rebbe, — kiáltott fel az asszony — hát nem voltam elég szép és kedves neki, amikor az eskető mennyezet alatt állottunk? Miért lettem most egyszerre csúf?“ E szavakra reszketés rázta meg a mággidot, s csak nagynehezen tudott vigasztalást adni az asszonynak, hogy majd imádkozik érte, hogy Isten térítse vissza férje szívét hozzá. Mikor aztán az asszony eltávozott, így szólott Istenhez: „Világok Ura, gondolj erre az asszonyra és gondolj Izráelre. Mikor Izráél a Szináj hegyénél megfogadta, hogy: „Teljesítjük, meghalljuk“ és te kiválasztottad és eljegyezted őt magadnak, vajon, nem volt szép és kedves neked? És most ugyan mért lett csúf a szemedben?“

A z e d é n y

A kocki rabbi egyik tanítványa öregkorában, nem sokkal halála előtt ezt beszélte el:

Elmondom nektek az első szót, amit a rabbitól hallottam. Ez után még sok mást is hallottam tőle, de ezzel az eggyel egy életre lángoltatta fel szívemet. A szombatot köszöntő estén volt, a kiddus avató imája után. A rabbi székén ült, arca egészen elváltozott, mintha elszállott volna belőle a lélek s csak körötte lebegne. Valami szokatlan határozott-

sággal fogta meg a korsót, a vizet az áldás-imához kezünkre öntötte, áldást mondott a kenyérre, megtörte azt. Aztán szólt: „Bölcsek, kutatók, gondolkodók vannak e világon. Mind Isten titkait kutatja és tűnődik rajtuk. De vajon mennyit képesek megtudni ezekből? Csak annyit, amennyit értelmük foka befogad. Azonban Izráel fiainak, az áldottaknak van egy edényük, ez a megparancsolt tett; ez többet tud befogadni, mint amennyit képesek volnának szellemük foka szerint, s így fölértkeznek a szolgálattelvő angyalok fokáig. Ezt mondja az a szí-náji szó: ‚Teljesítjük, meghaljuk‘. Teljesítjük: ez által meghalljuk, megértjük“.

Isten tefillinje

Egyszer a Berdicsevi ima közben így beszélt Istennel:

„Világ Ura, meg kell bocsátanod Izráel bűneit. Ha megteszed, jó. Ha nem, akkor elmondom a világnak, hogy hibásak a tefillinjeid. Mert hogy is hangzik az a mondat, mely tefillinjeidbe van írva? Dávidnak, felkent királyodnak szava az: ‚Melyik olyan, mint a te néped Izráel, az egyedülvaló nép e földön!‘ Ha azonban nem bocsátod meg Izráel bűneit, akkor többé nem az egyedülvaló nép, és igaztalanná válik a szó, melyet tefillined hord, s akkor hibás a tefillined!“

Máskor meg így beszélt: „Világok Ura, Izráel a te fejrevaló tefillined. Ha az egyszerű zsidóember földre ejti tefillinjét, nagy buzgósággal felveszi, le-törli és megsókolja. Uristen, nézd, földre esett a tefillined!“

A madarak éneke

Megkérdezték a Szadagórait az ének szombatján, mikor is Mózesnek és Izráelnek a Nádas-tengeren

dalolt énekét olvassák a Tórából: „Miért sóznak e napon a madaraknak pohánkadarát?“

„Egy király — felelte — palotáitól távol kis nyári lakot építtetett, hogy ott csendes magányban egyedül lehessen. Ide nem jöhetett hozzá senki, még szolgát sem bocsátott maga elé. Csupán egyetlen énekes-madár volt vele a házban, és a király ennek énekét hallgatta, s ez kedvesebb volt számára minden muzsikánál. Amikor a Nádas-tenger kettévált, mind az angyalok és szeráfok dicsérő énekeket zengtek az Urnak. Ő azonban csak madárkája, Izráel énekét hallgatta. Azért sórunk ma élelmet a kis madaraknak“.

I m á d s á g

A Koznici szólt Istenhez:

„Világnak Ura, kérlek, váltsd meg Izráelt. Ha pedig ezt nem akarod tenni, kérlek, váltsd meg a többi népeket“.

A z e g y e t l e n t e n n i v a l ó

Egyszer rabbi Pinchásznak a nyomorgók nagy sanyarúságáról beszéltek. Mély komorságba borúlva hallgatta. Aztán felemelte fejét. „Adjatok útát — kiáltott — Istennek a világba, és egyszerre minden meggyógyul“.

A h á r o m r a b

Mikor a sztreliszki rabbi Uri, akit „a szeráf“-nak neveztek, meghalt, egyik chászidja rabbi Bunámhoz jött, hogy hozzá csatlakozzék. Rabbi Bunám azt kérdezte tőle: „Milyen úton, módon tanított benneteket mestered a szolgálatra?“ „Az ő módszere — mondta a chászid — az volt, hogy alázatot ültessen szívünkbe. Azért mindenkinek, aki

hozzá jött, lett légyen előkelő, vagy tudós ember, először is két, nagy kanna vizet kellett hoznia a piaci kútról, vagy valami más hasonló, nehéz, alacsonyrendű munkát végeznie a nyílt utcán“. Szólt rabbi Bunám: „Hadd mondok el neked egy történetet. Egyszer három ember, két értelmes és egy balga, össze volt zárva egy vaksötét, mély tömlöcbe, ahova naponként úgy bocsátottak le nekik élelmet és evőeszközt. A sötétség és a rabság szenvedése annyira megzavarta a balgatagot, hogy, mert nem látott, képtelen volt az eszközöket használni. Egyik társa mindannyiszor megtanította rá, de a következő napon már megint nem tudott mit kezdeni velük, úgy hogy amannak újra, meg újra csak vesződni kellett vele. A harmadik rab hallgatagon ült és nem törődött a balgával. Egyszer megkérdi ezt az a második, miért is nem jön segítségére. „Nézd, — felelte ő — te annyit bajlódsz, és hiába, nem érsz célt, mert minden nap semmivé teszi előző napi fáradozásodat; én pedig ülök és azon töröm a fejemet, hogyan tudnék nyilást törni a falon, hogy idetaláljon a napfény, és lássunk“.

A z a b l a k n á l

Azidőben, mikor rabbi Menáchem Izráel országában lakott, történt, hogy egy eszelős egyszerre csak felment az Olajfák hegyére és a hegy csúcsán megfújta a sófárkürtöt. A felriadt tömegben az a hír szaladt szét, hogy ez a megváltást hirdető sófárhang. Mikor ezt a híresztelést elhozták rabbi Menáchemhez, ő odalépett az ablakhoz, kinyitotta, szét nézett a világban és így szólt: „Nincs itt megújulás“.

FÜGGELÉK

I.

A chászidizmus történetének vázlata

A lengyel zsidók sorsa a vérükben gázoló, 1648. évi kozák-lázadás óta állandóan romlott. Az ország belső zavarai, idegen hatalmak beavatkozásai, az ukrainai hajdamákok felkelései, melyek jórészt a védtelen zsidók lemészárlásában és kifosztásában tombolták ki vad bosszújokat, azok anyagi és erkölcsi létét alapjaiban rendítették meg. A zsidó mindjobban szabad préda lesz: a városokban polgárok, céhek, gyakran hatósági támogatás mellett, teszik lehetetlenné életüket; a kis- és regálé-bérletekre kényszerült zsidók a földesurak és jobbágyok közé szorultak, amazok kizsákmányoltjai, ezek gyűlöltjei, akik annyiszor szenvedtek megtorlásait az igazi elnyomók helyében is. Másfél századon át vérvád vérvádat ér, és a mártírok jajkiáltásai és a szorongók rémületei között sorvad egy életes ág a zsidóság fáján.

Ezeknek a szenvedéseknek során, melyekkel gazdasági romlás, anyagi és számbeli erővesztés járt együtt, szellemiekben is nagy hanyatlás mutatkozott. A 16. és 17. században Lengyelország jeles tudósokkal és nagyszámú iskoláival a talmud-tudomány góca; mindenki tanul és alig akadnak tudatlanok (ámháárec). Az üldözések és a gazdasági pusztulás folytán a tudósok kivándorolnak, tömegek vonulnak ki a városokból falvakba, ott mindjobban elidegenednek, sőt elszakadnak a zsidó kultúra minden formájától, szinte csodálatos, hogy magukra hagyottan vallásosságban, erkölcsben és

szellemben nem sorvadnak és vesznek el egészen. De éles határsánc emelkedik a tudásban jártasak és a falusi kis zsidók közé, akiknek paraszti és nyomasztóan küzdelmes élete számára nagyon is távoli lesz amazok kiélezett szellemisége; egyben lehetetlenné válik a rabbinizmus szigorú életformája is, melynek kemény rigoróztatása érzelmi világukat nem tudja kielégíteni, hitüket nem tudja táplálni, pedig vallásosságuk eleven, és naiv szellemviláguk meleg, szívet üdítő lelkiség után eped.

E jisivnikok (falusiak) között mindinkább a vallásosság alacsonyabb, népies elemei: babonák, kuruzslások, javasokban való hiedelmek, ezekről szóló történetek terjednek el és a vallás misztikus elképzelései foglalkoztatják és vigasztalják őket sorsuk zordonságában. Ugyanekkor lép fel a jiddis nyelvű misztikus irodalom, még Zohár-részleteket is adnak ki a népi idiómában. Mohó lélekkel olvassák ezeket, de tán még mohóbban lesik a híreket a messiási mozgalmakról. Egyszerű és hiszékeny szívüket megragadja Sábbátáj Ceví és az őt követő mozgalmak híre, itt-ott ezeknek hirdetői is elkerülnek közéljük, hogy új csodákkal szédítsék gyermeki érzelmességüket.

Mággidok (vándor prédikátorok) és báál-sémek (csodatévő kuruzslók) járják az országot, betérnek félreeső falvakba, magános, útszéli vendégfogadókba is. Amazok hozzák a híreket, meséket, lelket megüdítő tanításokat, felajzó reménykeltéseket, misztikus rejtelmeket, és a szívek sóváran isszák és teszik cselekvésük irányító erejévé szavaiukat. Emezek gyógyítanak, jósolnak, kámeákat (varázs-erejű írásos pergamen lapocska) adnak, és némi jutalom fejében minden balhelyzetben tanácsal, segítséggel szolgálnak, legalább így hiszik a naiv, Istent vágyó, Tőle magukat nagyon távol esetteknek tartó, sajnálni és szeretni való jólelkek.

E báál-sémek sorából emelkedik történeti és

vallás*szemléleti jelentőségre a 18. század második felében a „*Báál-sém-tov*“ (A csodatévő istennév igazi birtokosa, röviden: Best.) Ez az epiteton egészen elfedte nevét, *Izráél ben Eliezer-t* (kb. 1700—1760.) Születéshelye a lengyel-román határon, Ukrajna közelében fekvő Okopy község. Élete történetét legendák szövik át. Apátlan, anyútlan árva, az iskolából megszökik, erdő magányában találtnak reá. Kis gyermekek mellett a tanító segédje, majd a templom szolgája. Titkon, éjszaka tanul, kabbalái írásokba mélyed. A brody-i rabbi hugát veszi feleségül, habár annak bátyja nem akar ilyen paraszti tudatlannal sógorságba kerülni. De ő „rejtőző“ (nisztár) s szent és választott, titkát csak menyasszonyának tárja fel, szigorú titoktartás kötelezése mellett. Közel a magyar határhoz, Kutov és Kosszov között, a Kárpátok egyik völgyében telepedik meg, a hegyeket, erdőket járja és mély elmélkedésben tölti napjait, készül hivatására. Majd Kutov táján kocsmát bérel, maga a Pruth mellett felütött magános sátorban éli remete életét, utóbb Pluszteben tanító, a környék falusi kis gyermekeit tanítja, s gyér keresetéből nagy nyomorban tengődik.

1735 táján nyilatkozik meg, ez a megnyilatkozás eredetileg báál-sémi gyógyító, jósló erejét jelenti meg. Járja Podólia és Ukrajna városait, falvait, gyógyít, jósol, ördögöt űz, kámeákat ad, rejtett dolgokat fed fel, bajban, gondban tanácsol, akárcsak a többi báálé-sém. Ismer gyógyító füveket és varázsszereket, utóbb — így beszélik — csupán imája csoda-erejével végzi műveit, és nagy híre kerekedik sikereinek, bevált jóslásainak, gyógyításainak és távolba-látásainak.

Noha maga teljes meggyőződéssel hitt erejében s e tekintetben nem különbözött a többi báálé-sémtől és azoktól, akik őt igénybe vették, mégis volt benne valami magasabb rendű elhívott-

ság- és hivatástudat, a lelkek gyógyításának ösztöne és belső parancs-szava. Veleélt az egyszerű, tanulatlan, romlatlan lelkű falusi zsidókkal, felismerte azok lelki szükségleteit és vágyait, ki nem beszélhető szellemi hiányérzetüket, belső megépülést epedő tétova várakozásukat, s mert oly nagyon egy volt velük, de éppen lelki labilitásuk felismerésében és szellemi gyógyulásuk irányának éles meglátásában annyira felettük álló, rá kellett ébrednie arra, amit adnia kell nekik, a benne kinyilatkoztatás erejével fellobbant tanításra: az egyszerű életformákba beleférő, Istenhez tapadó, derűs életérzés szentségének boldogító tudatára.

Korának szellemében, a lurjai kabbala útjain jár, amely szerint minden szent, nincs gyökeresen, hiánytalanul Istentől elszakadt; minden ember és minden anyagi is részese Istennek; nincs elvetett: a legmesszebbre tévedt ember sem az, a legalacsonyabban anyagiban is van legalább egy „szikra“ Istenből. Tudni, akarni, átélni kell ezt az istenhez tartozást, s a magunk kicsiny és alacsony anyagi világát lelki veleélésben Istenhez kell tapasztani. De amíg Lurja kabbalisztikus tanítása aszkézist, böjtöt, önsanyargatást rendel, — most születik az új, a „besti“ irány: „az örvendezésben való szolgálat“ meghirdetése. Akiben ezek a tudatok az állandó Istenhez-tapadás vágyává nőnek, az „a chászid“, a jámbor; akiben ez a vágy valósulássá teljesedik, az a „cáddik“, akinek vezető, Istenhez kapcsoló erejére a chászidnak, az emberiségnek, a világnak szüksége van.

A Best ezzel az itt pár sorba sűríteni kísérelt tanításával leszállott a legegyszerűbb emberek lelki világához. Egyben azzal, hogy a vallás világát a tanulatlan zsidó tömegek szelleme számára is megragadhatóvá tette, a magát elveszettnek hit ember és minden alacsony földi szentségét hirdette, Istenhez-tartozásba emelte és a derűs lélek minden Isten

1

felé forduló, még legköznapibb cselekvéseit is szent szolgálattá szépitette, a zsidó tanítás legnagyobbjai közé nőtt, akinek hatása évszázadokra maradandó vallás-szellemi mozgalmat teremtett s ezzel a keleti zsidóság széles tömegei számára új életformát alakított ki.

1740 táján a Best Miedzsibozsba költözött. Bárátok, hívek, tanítványok serege gyűlt köréje, mint például a *kóreci Pinchász*, olyanok is, akik vallási tudásban jeleskedtek, de nem találták meg lelkük kielégülését. Mesterük lett, de tanításait nem rendszerben, hanem csupán aforizmákban, példázatokban, beszélgetésekben, töredékesen adta elő, s ezek is csak tanítványok írásaiban maradtak fenn. Maga nem írt semmit. Csak két levele maradt fenn, ezekben sincs lényeges tanítás, csupán két mennybeszállást (álíját nesámá) írnak le, egyikben célzással életművére: hogy akkor jön el a Messiás, ha az ő tanítása megnyilvánul a világban. 1760-ban halt meg, tanításai hamar elterjedtek, főleg Volhíniában és Podóliában; egy megjegyzés szerint már akkor 10.000 volt a chászidok száma.

Halála előtt tanítványát, *Dóv Beert*, a „mezericsi nagy mággid“-ot jelölte ki utódjául a chászidtan és a chászidok vezéréül, s e választása a legméltóbbra, legalkalmasabbra esett. Ezzel a mozgalom középpontja délről észak felé, Podóliából Volhíniába, Mezerics-be tolódik. Dóv Beer (1710—1772) jeles tudós a Talmudban és Kabbalában is, képes és alkalmas, hogy a tant szellemiekben magasabban állókhoz is közvetítse, csiszolt elme, aki a mester töredékeit elmélyíti, elméletté formálja és összefüggőbb előadásba foglalja. Amellett kiváló szervező erő és nevelő tehetség, jól tudja megvalósítani tanítványait és egész sereget nevel a tan hirdetőiből, lelkes, tehetséges, öntudatos gárdát, melynek munkáján mély gyökereket ver, felvirágozik és kiterjeszkedik a mozgalom. Tanításában élesebben

hangsúlyozza a szellem jelentőségét, a materiálisból való kihámozásának, általában az anyagi lehátásnak kötelességét (lehátsit hágásmijút), továbbá kifejti a cáddik jelentőségét, aki kapocs és közvetítő ég és föld között. Ennek a tannak végző konzekvenciáját majd csak egyes tanítványai vonják le. Prédikációit halála után tanítványa, a *lucki Sálómó* adja ki. (Mággid Devaráv le-Jákov. Kórec, 1784). Legjelentősebb tanítványai: * *Menáchém Mendel, a vitebszki; Áron, a nagy, a karlini; Náchum, a csernobili; Lévi Izsák, a berdicsevi; Zuszja, a hannipóli; Elimelech, a lizenszki; Smelke, a nikolszburgi; Léb Szórász, a rejtőző szent; Senéur Zálmán, a ládii; Jechiél Michál, a zlocsovi; Sálómó, a karlini; Izráél, a koznici; Jákóv Izsák, a lublini.* A három utóbbi később tanítványainak tanítványa.

Még Dóv Beer életében továbbterjed a mozgalom, idősebb tanítványai az északi tartományokban is terjesztik azt, így a litvániai Karlinban (Pinszk mellett) Áron, Fehéroroszországban Menáchém Mendel. Az e vidékeken még nagy erejében álló rabbinizmus, — melynek főfészke a litván Vilna, feje pedig a vilnai gáon, Élija, korának legelső talmud-tudósa (1720—1797), — felfigyel az újítókra, annál inkább, hogy magában Vilnában is találkoznak híveik. Nem értik ugyan a mozgalom velejét, de ösztönösen megérik, hogy lényegbevágó kérdésekről van szó, és mivel nagy veszedelmet látnak benne és szakadástól féltik a zsidóságot, 1772-ben kiátkozzák a chászidizmus követőit (chérem) és vezetőit súlyosan megbüntetik. Felhívások mennek Litvánia nagy városaiba és a galíciai Brody-ba, hogy ugyanígy cselekedjenek és pusztítsák ki a szakadárokat. Fővadás ellenük: külön imaházakban végzik istentiszteleteiket, az eddig használt ás-

---

* Főleg e vázlatban és a történetekben szereplőket soroljuk föl.

kenáz imakönyvet felcserélték Lurjáéval, megváltoztatták az imák szövegét, lármásan, különös tagléjtésekkel imádkoznak, túl-élesre fent késsel vágják le az állatokat. szombat- és ünnepnapon fehér ruhát öltenek. Elvi ellentéteket nem említenek, bár ilyeneket is pedzenek. Még élénk emlékezetben vannak a sábbátianus és frankista eltévelyedések, nem csoda, ha a hivatalos zsidóság, a rábbinizmus minden legkisebb megmozdulást gyökerében akar elfojtani és nyomban a legsúlyosabb fegyvert szegzi ellene.

A chászidok védekezni próbálnak, már 1771-ben Menáchém Mendel tárgyalni akar a gáónnal, de nem sikerül; a közben a morva Nikolsburg-ban rabbivá választott Smelke brody-i kapcsolatait mozgósítja érdekükben, --- minden eredmény nélkül. Az üldözött chászidok összevásárolják az ellenük nyomtatásban megjelent könyvet (Zemír áricím) és Grodnó-ban elégetik. Menáchém Mendel és Senéur Zálmán újból, két ízben kísérletet tesz, hogy tárgyaljon a Gáónnal, de ez nem fogadja őket; hasonló próbálkozásuk más városokban is sikertelen marad. Rovnó-ban gyülekeznek a cáddikok és mesterük megkérdezése nélkül, titkos gyűlésben kimondják ellenségeikre az ellen-ánátémát. Minden hiába, a litván, a fehérorosz nagy hitközségek követik Vilna példáját, sőt a galíciai Lemberg és Brody is, és így a chászidoknak több városból menekülniök kell, Menáchém Mendel több társával, belefáradva a harcokba és üldöztetésekbe, Palesztinába vándorol. (1777.) Maga a Mester, Dóv Beer már a harc első esztendejében, 1772-ben a megaláztatottság és kivetettség fájdalmával hal meg.

Azonban a kiébredt lángot nem lehetett eltaposni. A tudósoknak, rabbiknak, hitközségi vezetőknek nem kellett a chászidizmus, de kellett az egyszerű lelkű, kis-zsidó tömegeknek. A volhíniai Polonojeben volt rabbi a „mezericsi maggid“ ta-

nulótársa, *Jákov József Hákóhén* (megh. 1782), aki társával joggal vetélkedhetett volna mesterük halála után a vezérségért. A Best választása a gyakorlatibb, nagyobb nevelő hatású Dóv Beerre esett; Jákov József más, egyéniségének inkább megfelelő munkakört választott; ő lett a chászidizmus irodalmának megteremtője. Nem kisebb tudós és elme, mint a „mággid“, mindkettőjüket a Best emeli ki aszketizmusukból. De a polonejei már kezdettől fogva megszenvedett chászidizmusáért, két első állásából elűzték, a harmadikban sem tudott meggyökerezni, végre egy másik tanítvány, *Árje Léb Móchiách* halála után öröklí annak rabbi-székét Polonoje-ban. Itt írja meg könyveit: Toldót Jákov József, Bén Pórát József, Cáfnať Pánéách (1780--1782), melyek első irodalmi művei a chászid léleknek, s első forrásai a Best tanításainak, akit gyakran idéz. A tan előadásának formája a prédikáció. Nem a szent könyvek tanulása a legfőbb vallásos cselekedet, hanem a szünetlen lelki istenszolgálat, hogy az ember maga előtt tudja mindenkör Istent. A nép a matéria, a cáddik a forma; a cél az, hogy az anyag felöltse a formát, az ellentét kiegyenlítődjék és minden egy egészé váljon. A cáddik csak úgy végezheti feladatát, ha a néppel szoros kapcsolatot tart, ő a Jákov létrája, mely összeköti a földet az éggel, ő a közvetítő, felvisz minden földit, lehoz minden égit, ezért őt el kell tartani, de végül is, aki ajándékoz neki, az a megajándékozott. Így építi ki Jákov József a cáddikizmus elméletét, de a gyakorlatba ő még nem viszi át.

Már az, hogy nem a tanulást tekinti a legfőbb vallásos erénynek, okot adott, hogy a rábbinizmus képviselői előtt ellenségnek lássék; de ő még ki is hívta haragjukat, akár életének keserű tapasztalatai, akár a vilnai átok felett érzett elkeseredése adtak éles szavakat tolla alá a rabbik és hitközségi vezérek ellen. A válasz nem késett: 1781-ben, Vilná-

ban kihirdetik a chászidok ellen az újabb nagy átkot, szigorú rendelkezéseket szabnak ki rájuk, tilos velük bárminemű érintkezés, nem szabad velük összeházasodni, lakásaikból, sőt, a városokból ki kell üldözni őket, templomaikat be kell zárni, halottaikat ne temessék el, stb. Felhívás megy a litván községekhez, csatlakozzanak a chéremhez és a határozatokhoz; még az évben a szelvai nagy városán kihirdetik ezeket, s a nagy községek sorjában csatlakoznak. A cáddikok menekülni kénytelenek, Sálómó Karlinból (elődje Áron már 1772-ben meghalt) Vladimir Volinszkba, Lévi Izsák Pinszk-ból Zelechov-ba távozik. Az üldözés átcsap Fehéroroszországba, ahol Senéur Zálmán a chászidok vezére; Szklov-ban, Mohilev-ben, Polock-ban, Vitebszk-ben chérem és üldözések váltakoznak, a mohilevi községi főnökök tanácsa 1784-ben maga elé idézi Senéur Zálmánt, aki önérzetes, ám égő fájdalomtól átítatott levélben védi álláspontját, de megtagadja megjelenését a fenyegető hangú idézésre. Galiciában a legjelentősebb községek, Krakó, Lemberg, Brody egyetértenek a litván exkommunikálókcal, utóbbi helyen már 1781-ben, az ott lakó cáddik, a zlocsovi Jechiél Míchál háza előtt, nyilvánosan elégetik a Toldót Jákóv Jószéf-et.

Litvániában sikerült is a chászidizmus terjedését megállítani, Közép-Lengyelországban még egy időre feltartóztatni, azonban a déli tartományokban semmisen tudja felvirágzását gátolni. A „mezericsi mággid“ halála után tanítványainak egy része e vidékeken, a mozgalom születésének és korai elterjedésének területén telepedik le, inkább kis városkákban, ahol termékenyebb talaj vár a buzgó magvetőkre. Galiciában találjuk a *lizenszki Elimelech*-et (megh. 1786), aki örökölte ugyan mestere szervező képességeit, nagy tekintélynek örvend és akinek számos tanítványa van (fiatalabb társai is hozzászegődnek), az egész mozgalomban mégsem

tud vezéri szerephez jutni, mintahogy ekkor nincs is már a chászidizmusnak elismert vezére. Elimelech viszi át gyakorlathá elődeinek a cáddikra vonatkozó teóriáit és a cáddikizmusnak tulajdonképeni megalapítója. A cáddikban való feltétlen hit lesz a mozgalom alap-dogmája. A cáddiknak munkájáért, hogy Izráélért és egyesekért „gyötrődve gondoskodik“, lélek-váltság-díj (pidjon nefes) jár. Seregek keresik őt fel, fizetik a váltság-díjakat, ő azt rászorultaknak juttatja, főleg szegény leányokat ad férjhez, — egyetlen éjszakán át sem tűri meg a pénzt házában. Bátyja a *hannipóli Zuszja* (megh. 1800) egészen más vágású egyéniség, fiatal korukban a testvérek együtt járják a számkivetettség útját, hogy a Sechíra gálút-ját magukra vegyék, de míg Elimelech talajba gyökerezik és a cáddik megállapodott életformáját ölti fel, Zuszja egész életén át jobbadán vándor marad. A „legendás anekdoták“-nak tán legkedvesebb alakja ő, a nép mesemondó szeretetétől övezett, sziveket fogón meglelelkű szent, az „Isten bohóca“, aki füttyszóval akar kedveskedni neki. E körbe tartozik *Jechiél Michál*, a „zlocsovi mággid“ (megh. 1792), aki gyermekkorában a Best körében élt. Nem szoros értelemben vett cáddik, nem csodatevő közvetítő, hanem a tan prédikátora, akinek szava lendületet ad a mozgalomnak. Nagyhatású szónok, beszédei az eksztázis lángját gyújtják meg a szivekben. Számos tanítványa és őt fia emelkedik jelentőségre a chászidizmusban. Megint más irányú *Léb Szárász* (megh. 1791), a legendás harminchat „rejtőző cáddik“ egyike, aki gyakran láthatatlanul végzi csodás tetteit, vándor, akinek elébe siet a messze úti cél, hogy gyorsan helyszínre érkezzék, vagy üldözői elől meneküljön. Mindíg úton van, hogy fogságba kerülteket kiváltson, vérvádak vádlottjain s azok nyomorgó családján segítsen, hogy lelkeket megváltson.

Szabadon terjeszkedik a mozgalom Ukrajnában és Vohlíniában is. Itt legjelesebb képviselői a *berdicsevi Lévi Izsák* (1740—1809) és a *csernobili Náchum* (1730—1797). A Berdicsevi szenvedő részese a második litvániai chérem-nek, 1785-től berdicsevi rabbi, ahol működése alkalmas talajra talál. „Izráél szerelmese“, aki imaközben elbeszélget Istennel, de pörbe is száll vele népéért. Valami ősczejü közvetlenség egész lénye, robusztus, szenvedélyes, de meleg lélek. A cáddikságot Elimelech módján űzi, de azt hirdeti, hogy a cáddik köteles gondoskodni Izráélról és hívei javáról, s nem a váltságdíj a fontos, hanem a cáddik örvendezésben való szolgálata és hite. A csernobili cáddik élete javarészében szegény, beteges vándor-prédikátor. Szemtanúja az uman-i vérengzésnek (1768), Csernobilt csoda-módon ő menti meg, imájára egy éjszakán át falak nőnek a város körül. Azt tanítja, hogy Isten és Izráél viszonya a szerelmeseké, a cáddik közvetítésével találkozhatnak, ő szerzi az egyesülést. A cáddik a csatorna (cinnór), melyen át a felső világ az alsóba árad. Utódaiból kerül ki egyik legjelentősebb ukrajnai cáddik-dinasztia.

Podoliában élnek a Best unokái, a *zudilkovi Móse Chájim Efrájim* (1737—1803) és a *tulcsini Báruch* (1750—1811). A két testvér két ellentétes világ. Az idősebb szerény, csendes, visszahúzódó, akinek nincs köre. Prédikál és ír, törekszik a Best és tanítványai emlékezetében megőrzött szavait feljegyezni és megörökíteni. Nincs megelégedve a korabeli chászidokkal és cáddikkokkal, nagyapja korának egyszerűségét és közvetlenségét óhajtja vissza, a mindennap minden dolgának megszentelésében, ebben a besti tanításban látja a tan lényegét. Az öccs gögös, uralomra, dicsőségre és vagyonra vágyó. A mozgalmat jogos örökségének tekinti, senki másnak nincs joga vezérkedni benne. A váltság-díjról egészen üzleties hangon beszél; a legna-

gyobb belépő-díj annak az ajtónállónak jár, aki a trónterem bejáratában teljesít szolgálatot, — s nem lehet kétséges, hogy ki ez. A nép özönlik hozzá, noha sem tudásban, sem erkölcsökben nem jeleskedik. Udvertart, palotája, titkárai, szolgálói, fogatai vannak, még udvari bolondja is van. A jótékony adományokat gyűjtő Senéur Zálmánt sértő módon fogadja, unokaöccsét, a bráclávi Náchmán-t gúnyyal illeti. Azért mégis legendák hőse, imája csodákat tesz, ha az Énekek-énekét olvassa, szédület fogja el, aki azt hallja, Senéur Zálmán előtt felidézi a Szentföld és az Éden-kert illatát. Bárueh másik ellenlábasa a „nagy maggid“ fia, *Ábrahám Hámálách* (az angyal, megh. 1777). Senéur Zálmán tanuló társa, míg ez a Talmudban a kiválóbb, ő a Kabbalában áll társa felett. Nem földi ember, a földi gálútba száműzött angyal. Nem alkalmas vezérségre, kora nem bírná el. „Van cáddik fölöttibb cáddik“. Az ukrajnai Fasztov-ban mággid, de elzárkózva az aszkéták életét éli. Fiatalon hal meg, „az angyal visszatért otthonába“. Fia a *porebiscsei Sálóm Sáchná* (megh. 1801.), a rizsíniek őse.

Északon, Litvániában és Fehéroroszországban — rövidesen mindkettő már Oroszországhoz tartozik — még mindig érvényben a vilnai átok. Mégis keletkeznek új középpontok, a karlini Sálómó két tanítványa, a *karlini Áser* (az első karlini Áron fia, megh. 1812) és *Mardecháj Lechovic* (megh. 1815) alapítják ezeket, az előbbi Sztolin-ban, az utóbbi Lechovic-ban. Mindkettő ukrajnai irányú cáddik. Másutt, magában Vlnában is vannak chászid konventikulumok. Észak legjelesebb cáddikja a már emlegetett *Senéur Zálmán* (1748—1813), a ládii „ráv“, a nagy mággid egyik legkiválóbb tanítványa. Nagy talmudtudós, a chászidizmusnak erkölcsi és szellemi értékekben egyik legkimagaslóbb egyénisége. Már ifjú korában mesterétől azt a megbízást kapja, hogy dolgozza fel a Sulchán Áruchot,

a zsidó vallás irányadó törvény-kódexét. Ez a műve nem készült el, töredéke is csak halála után jelent meg. De a chászidizmus körül dúló harcok annak bölcséleti megigazolásához terelik, s így írja meg *Tánjá* (Tanultuk) című elméleti munkáját (megj. 1796-ban), mely ha nem is adja a mozgalom maradéktalan elméletét, annak legjelentékenyebb bölcséleti alapvetése lesz. De egyben racionális irányba is tolja az eredeti, besti szemléletétől, kiváltképp pedig érzelmi alapszínétől megfosztja azt. Egyik alaptanítása után, mely szerint a lélek három-rétű, benne chochmá, bíná, dáát (bölcsesség, értelem, megismerés), ezt a chászid irányt e szavakkal, illetve ezek kezdőbetűinek összeolvasásával „chábád“ chászidizmusnak nevezik. Ez az irány erősen visszahajlik a rábbinizmus felé, a tanulásnak, törvénynek nagy fontosságot ad, míg a cáddikizmust kikapcsolni törekszik, úgy hogy a rábbinizmusnak aligha lehet már kifogása e chászidizmus ellen. Azonban amannak állásfoglalása már nem elméletheztől függ.

Avigdór ben Chájim, pinszki rabbit a chászidok ösztönzésére megfosztják állásától. A Gáón, aki már egy évtizede nem foglalkozik a chászidokkal, ennek rábeszélésére Vilnában 1793-ban elégeti az akkor megjelent *Ceváát há-Rivás* (a Best testámentuma) című, apokrif, chászid tanításokat tartalmazó könyvet. A harcok újra fellángolnak. Valaki Németország zsidó községeiben a Gáón fiának mondván magát, azt hieszteli, hogy apja megbánta harcát a chászidok ellen és vezekel ezért. A csalót lefűlelik. A következmény: új chérem és új, tiltó rendelkezések. 1797-ben meghal a Gáón; a vilnai chászidok örömnünnepet ülnek; verekedés, három halott a chászidok közül. Ugyanakkor (1798) jelenik meg a chászid-ellenes prédikátor, *Izráél Löbel* könyve, a *Széfer Hávikuách* (A vita könyve) s ebben új hang jelentkezik. Az orosz tör-

vény tiltja új vallásfelekezetek alapítását, aki ezt cselekszi, állami törvény ellen vét. 1798-ban feljelentés érkezik a chászidok, főleg Senéur Zálmán ellen szektáriusságért, vagyis államellenes tevékenységért; huszonkettőmagával letartóztatják. Szent-Pétervárra viszik, de három havi raboskodás után a „titkos bíróság“ ártatlannak ítéli a „ráv“-ot s hazatérhet. Senéur Zálmán békét akar, de a vilnai chászidok és rábbinikusok közt tovább dúl a harc, kölcsönösen feljelentgetik egymást, de végül is a bíróság kimondja, hogy a chászidokat nem lehet kizárni a hitközségből.

1800-ban Avigdór, az állása vesztett pinszki rabbi állásába való visszahelyezését kéri a cártól, egyben feljelentést tesz a chászidok ellen, a vád ismét államellenes magatartás. Azzal vádolja a chászidokat, hogy a frankisták utódai, akiket Lengyel- és Törökországban államelleneseknek jelentettek ki. Senéur Zálmán ellen külön vád, hogy pénzeket küld Törökországba a sábbatiánusok szektájának. Egyik orosz szenátor hajlandó azt hinni, hogy a pénzek az új zsidó messiás. Napoleon céljaira mennek, — természetesen az Erecbe küldött cháluká-pénzekről van szó. Senéur Zálmán ismét a szent-pétervári citadella foglya lesz. Avigdór újabb beadványában a Tánjából a keresztény vallást sértő részeket idéz; Senéur Zálmán igazolja, hogy azok a kitételek a régi pogányokra vonatkoznak. Két havi börtön után kiszabadul, de egyelőre nem hagyhatja el Szent-Pétervárt. 1801-ben I. Pál cárt megölik és I. Sándor lép a trónra. Senéur Zálmán hazatérhet, a chászidizmus ügyét majd a tervbe vett zsidó törvénnyel kapcsolatban fogják tárgyalni.

Senéur Zálmán második fogságából való hazatérése után a kibékülés munkáján fáradozik, ami, egyrészt, mert a chászid tanok és szokások mindjobban terjednek, másrészt, mert személye és tudása az ellenpárton levő rabbik előtt is megbecsü-

lést tud szerezni, sikerül is neki, a harcok elcsitulnak. Annál élesebben száll a chábád-irányzattal szembe az 1777-ben Palesztinába vándoroltak közül még életben levő „mággid“-tanítvány, a *koluszki Abrahám* (megh. 1810) és a *lechovici Mardecháj*. Mikor a franciák 1812-ben betörnek Oroszországba, Senéur Zálmán, aki hűséget tart az öt felszabadító I. Sándor cár iránt s látszólag szolgálatokat is tett az orosz seregeknek, előbb Kelet-, majd Déloroszország felé menekül, s menekülő útján, Kurszk-ban hal meg, 1813-ban.

Közben Középlengyelországban is gyökeret ver a mozgalom, legfőbb képviselői a „mággid“ ifjú tanítványai, akik utóbb Elimelech-nél és a Zlocsovi-nál tanulnak: *Jákóv József, a lublini* (megh. 1815) és *Izráél, a koznici* (megh. 1815). Mindkettő Elimelech nyomdokain jár: csodákat tesz, jósol, az égi áldást közvetíti. A Lublini a „látó“ (chóze) nevet nyeri, belelát az emberek lelkébe, megismeri, hogy Kájin vagy Ábel lelkéből fakadt-e, sőt a kérécdulákra írt nevekből kiolvassa a nevet viselő lélek gyökerét, vándorútját, milyenségét, multiát és jövőjét. „Aki első ízben jött hozzá, annak lelkét kiemelte megmosta, megtisztította, s mikor újra beléjehelyezte, az olyan volt, mint születése óráján“. A koznici „mággid“ egyideig Smelke, majd Elimelech halála után a Berdicsevi tanítványa. Gyenge testű, beteges, szinte hálni jár belé a lélek, de a hivatás-érzés és az imádkozás erejében lángoló lélek meghatalmasítja a testét is. Az „idegen“ (bűnös) gondolatot, mely hozzá közeledik, felemeli és megváltja, megszállottakat gyógyít, ezrek parasztoi és nemes-urak is kérik áldását, és boldogok, ha arcába tekinthetnek. A chászidizmus ellenes iratok viszont nem győzik súlyos vádakkal és gúnyos megjegyzésekkel illetni mindkettőjüket.

A besti chászidizmus megújítását tűzte ki élete feladatául a Báál-sém dédunokája, a *bráclávi Nách-*

mán. Eksztátikus aszkézisben töltött gyermekkor, Istent — akár dédnagyapja — a természetben meglátó ifjúság és egy palesztinai utazás után, az ukrainai Sztatopolban, majd a podóliai Brácláv-ban telepedik le. Elégedetlen a chászidizmussal, mert kezd „lelülni“, a kor cáddikjai között sok a hamis, az ál-báálsém, akik minden mesterkedéssel anyagi előnyökre törekszenek. A kuruzslást elveti, csupán imával törekszik célt érni, mert minden hatás az „igaz“ cáddiktól ered, aki „a nép lelke“. Hozzá kell kötődnie minden léleknek, mert ő szárnyaltatja fel imáikat és szerez számukra meghallgatást. A váltáság-pénz misztikus eszköz, mely a cáddik és a chászid között belső kapcsolatot teremt. A fődolog pedig elhagyni minden okoskodást, az ember feladata szolgálni Istent ártatlanságban és együgyűségben, nem az eszes, hanem az egyenes és egyszerű lélek kedves Isten előtt. A cáddikok gyűlölik, lenézik, főleg nagybátyja, Báruch és szomszédja, *Léb Árje*, a „szpóliai nagyapa“ (megh. 1812), a szent csodatévő, aki „a világ dolgaiban is csodás tanácsadó“. A tüdőbajos Náchmán 1810-ben Umán-ba költözik, hogy az 1768. évi hajdamások felkelésének áldozatai közelében temessék el. Élete végső idejében példázó mesékbe öltözteti tanításait (ezeket adja Buber első chászid-könyvében) s Umánba költözésének esztendejében meghal. Hivei, a bráclávi chászidok sírja mellé templomot építettek és azt zarándok-hellyé avatták. Tanítása, mely lényegében a nem elmélkedő, tiszta és föltétlen hitre törekszik, csak kicsiny, de rajongó körre terjedt ki.

Náchmán „új és nagyon régi útja“ ellenére az ukrainai cáddikizmus tovább is régi ösvényein haladt tovább; a kuruzsláson, csodatevésen, váltáságdíjakon. Mindezekben azonban úgy maguk a cáddikok, mind hiveik igaz és nem-alakoskodó hittel hittek, s amellet közöttük számosan — akár maga a Báálsém — magas vallásos és erkölcsi tanítások

hirdetői és megvalósítói. *Mardecháj a neszihzi* (megh. 1800), a zlocsovi Jechiél Míchál tanítványa ezek sorába tartozik. „Csodákat tett égen és földön, halottakat támasztott fel, betegeket gyógyított meg, a világ népei közül is sokan keresték fel és mind ezeknek egyszerű gyógyszerekkel visszaadta egészségüket... s mindez merő csoda volt“. Nem különbözik tőle az Elimelech-tanítvány, *Ábrahám Jehósuá Hesel, az ápti* (megh. 1825). Szerinte a cáddik: tanító, aki Izráél gyermekeinek szívét egységre bogozza mennyei Atyjukkal, intéseivel a Legfelsőbbel való összekötöttségre emeli fel, egyben az áldások ősforrásából az áldás és élet bőségét számukra leárasztja. Az ilyen cáddiknak állandóan Istenhez kötődött bensőséggel kell eltelve lennie. Szereti az alázatosakat, s nem bírja el a gőgösöket: az emberek egymáshoz való viszonya nem az igazságon, hanem a szereteten épül. A romániai Jassziban volt rabbi, majd Báruch halála után ennek utóda lett Miedzsibozsban. Hangoztatja, hogy már tizszer élt a földön, mindig vezérlő hivatásban, volt főpap is, s egyre vissza kellett térnie, hogy a szeretetben tökéletesedjék lelke.

Galiciában, ahol kezdettől fogva gyorsan és mélyen gyökerezett meg a chászidizmus, s ahol ellenfeleivel leghamarabb számolt le, valóságos kiskirályokként uralkodnak a cáddikok. Egyben ugyanitt legelőbb lesznek fegyvertársai a rabbnikusoknak közös harcukban a felvilágosodás ellen. E cáddikok közül kiemelkednek *Menáchém Mendel, a rimanovi* (megh. 1815), Elimelech tanítványa, ki mestere szervező erejét öröklí, nagy energiájú vezére közösségének, a feddő szó mestere, aki uralkodik a lelkeken, a mindennapba merültségüket feloldja és Istenhez tapasztja. Híressé vált vitája tanítványával, *Náftáli Ceví Hurvitz-al, a rop-sici-vel* (megh. 1827). A mester Napoleon győzelmét kívánta abban a meggyőződésben, hogy az a

lengyel zsidókra áldást hozó lesz, a tanítvány viszont félt Napoleon győzelmétől, mert ha az bekövetkezik, nyomában a hitetlenség terjedése, a chászidizmus pusztulása és a cáddikok hitelének összeomlása fog járni.

Két arany-lelkű cáddik szíve sugárzása ragyogja be a belsőleg hanyatló chászidizmus szürkülő egét. Az egyik a szasszovi Móse Léb, a másik a zbarazi Volf. Mindkettő az igazak és szentek áldozatos, lelket megszentelő emberszeretetével ékes. *Móse Léb, a szasszovi* (megh. 1807) a nikolsburgi Smelke és Elimelech tanítványa. Mindent az előbitől kapott, aki tudvalévően a jók és rosszak egyformán való szeretetét a mindekiben azonos, isteni lélek egységéből és annak összekapcsoló testvériségéből következtette le. Móse Léb a szünetlen, állatokra is kiterjedő, szeretetben munkáló cáddik. Ahol szenvedő, szegény, beteg, bebörtönzött van, ott megjelenik, segít, mindenki ügyét, baját magára veszi, lelkét teszi rá, hogy testi, lelki gyógyítást, támogatást adjon. Legközelebb állanak szívéhez az elhagyatott árva gyermekek, a varasokat maga mossa és gondozza. „Aki nem tudja — ez a szavajárása — sebes testű gyermekek kelevényéből a gennyet kitisztogatni, abban nincs meg Izráél szeretetének csak a fele sem“. Méltó társa *Volf, a zbarazi* (megh. 1820), a zlocsovi mággid fia. Nála valamiképpen még természetesebben, a lélek ösztönéből fakad az az elbűvölő jóság, mely életét és minden napját betölti. Olyan közvetlen és természetes mindenkihez való, meleg szeretetének megnyilvánulása, mint valami természeti jelenség.

Ugyane körbe tartozik a zlocsovi másik fia, a *kremnici Mardecháj*, és ennek tanítványa, a *primisláni Méir* (megh. 1852): eredeti, őszerejű szellem, irónikus, találó szavú írásmagyarázó és éles ítéletű prédikátor. Tőle ered a sokat idézett mondás: „Ne akarj utód lenni, ha ős is lehetsz“.

Ebben a kapcsolatban említendő a *sztrelišzki Uri, a szeráf* (megh. 1826), a karlini Selómó tanítványa. Szeráf, angyal az Isten trónját őrző égiek rangján. Tanulása, imája merő láng és tűz. A betűk lángot vetnek előtte és maga az ekstázis tüzeben ég. Imádkozás előtt elbúcsúzik családjától, mintha halni menne, az áhitat tüze könnyen megemésztheti. A chászid főfeladata szerinte az, hogy felkeresse a cáddikot, mert ennek közvetlen szava több üdvösséget ad, mint akár a tan vagy ima. Kedves tanítványa volt a *sztretini Juda Ceví*, akit fia, a *sztretini Ábrahám* (megh. 1865) követett, s aki azt tanítja, hogy az istenszeretethez az ember-szereteten át lehet elérkezni.

A Lublini nagyszámú tanítványai között a legkiemelkedőbb *Jákóv Jicchák, a pzsiszhai* (megh. 1814), akit az ugyancsak Jákóv Jiccháknak nevezett mestere iránt való tiszteletből nem nevének emlegetnek, hanem a „Jehúdi“-nak neveznek. Az apti jesivá ezt a nagytudású növendékét Ábrahám Jehósuá Hesel fedezi fel, s ennek befolyására megy Lublinba. Ekstátikus, akinek azonban mindig küzködésre és külső behatásokra van szüksége, hogy az ekstázishoz jusson. Önmagával viaskodó lélek, Lublinban mintha egyensúlyhoz jutna, itt tanulta meg, „ha álomra hajtja fejét, már alszik is“. Belső ellentétek között hányódik, mesterét szereti, mégis még annak életében külön iskolát nyit, úgy hogy vetélytársnak látszik, ami amannak lelkét is felzaklatja. Cáddik-iskoláját sokan keresik fel, tudós talmudisták is, s ott törvénytani szőrszálhasogató előadások és viták folynak, akár a rabbinikus iskoláiban. Az áthidalhatatlanok áthidalásában vergődik életén át: „a tant és az imádságot akarja egy szolgálattá olvasztani“. Szent a törvény, mely tiltja „azt, ami a szájon bemegegy“, de a chászidok, — ezt iskolájában Élijáhú ajkára adják — keveset törődnek azzal, ami „a szájukon kijön“.

Tanítványa és utóda *Szimchá Bunám* (megh. 1828), nagy tanító és nevelő. Nem készült cáddiknak, hosszú időn át kereskedő volt, ismerte az életet és éles eszével a cáddik hivatásában is felhasználta abból nyert gyakorlati élettapasztalatait. Hatása tanítványaira sorsdöntő erejű, „tudom“, mondta, „hogyan kell a ferdén nőtt fiatal fát kiegyenesíteni“. Példázataiban van valami világos, tisztánlátó józanság, ahogy lényé távolabb áll a titokzattól, és több benne a lehiggadt bölcsesség, mint a rejtelmesnek közvetlen érzése és ösztönös továbbadása. Nagy hírű tanítványa a kocki *Menáchém Mendel* (megh. 1859), akiben a chászidizmus már teljesen egybeolvad a rabbinizmussal, a tanulás áll a cselekedetek előterében és a misztikus átélés háttérbe vonul. A kockiban — a dekadencia jele — élesen kiütözik a vallás problematikája, elméleteket keres a törvény jelentőségének igazolására. Végül — így beszélnek — nyilvánosan megszegi a szombatot, sőt kijelenti: „nincs ítélet és nincs bíró“. Élete utolsó éveit önkéntes visszavonultságban tölti. Ugyancsak Bunám iskolájából kerültek ki, *Izsák Méir Álter*, a „geri rebbe“ (megh. 1866), a geri (Varsó mellett) cáddik-dinasztia alapítója, nagy hírű talmud-tudós, akiben a chászid-lélek tiszta áhítata ég, valamint *Izsák, a vorki cáddik*. (megh. 1848).

A chászidizmus és rabbinizmus összeolvadása a tizenkilencedik század során mind teljesebbé válik, a rabbik cáddikokká, ezek rabbikká lesznek. A győzelem inkább a rabbinizmusé, mely a Gáón, általában a régi talmudizmus formáiban él tovább, anélkül, hogy bármit is feladott volna; viszont a besti tanok, a minden szentségéről, a mindennel szentségben élésről, hogy lehet Istent minden módokon szolgálni, hogy nem a tanulás a legfőbb istenszolgálat, — az idegen gondolatok felemeléséről nem is szólva, — sok helyen mindjobban elsikkad-

nak és inkább csak a cáddik praxisa, némely külsőségek, Lurja imakönyve, eksztatikus imádkozás, a szombati és ünnepi fehér köntös kerülnek bele a rabbinizmusba. Ennek a chászid-rabbinizmusnak márkáns képviselője a neu-szandeci (szánci) rabbi *Chájim Halberstam* (megh. 1876); a chászidizmusban a Lublini és a ropsici Náftáli Ceví tanítványa volt. Híressé vált a szadagórai cáddik-dinasztia ellen vitt harcáról (1369), mely élesen szembe állította egymással Kelet-Európa rabbijait, s melyben a mindkétoldali chéremek röpködtek. Csak halála után, fia, a senjavai *Jechezkél Serágá* (megh. 1899) engedékenységevel csöndesedett el a harc.

Fehéroroszországba és Litvániába, a Senéur Zálmán-irányú, racionális chábád-chászidizmussal szemben az első ízben vele együtt letartóztatott, Tánjá-ellenes Mardecháj Lechovic hozza be az ukrainai irányú gyakorlati cáddikizmust. Utóbbinak tanítványa a chászidizmus legszebb és legmélyebb tanításait őrző és ápoló *kobrini Móse* (megh. 1857), egyszerű falusi szülők gyermeke, aki az Istenben való hűséges megadás, az igazságszeretet, a jó önmagáért való cselekvésnek, a közvetlen istenerzésnek megtanítója és hirdetője, az elhanyagolt chászidizmus késői, de klasszikus képviselője. Hozzá hasonló irányú tanulótársa, a *lechovici Michál*.

A chászidizmus története lassankint jórészt cáddik-családok (dinasztiák) történetévé válik. A zlocsovi mággid utóda, öt fia (az említett zbarazi Volf-on és kremnici Mardecháj-on kívül még másik három) és ezek utódainak befolyása Galícia és Ukrajna egyes részeire terjedt ki. Fehéroroszországban és Litvániában egyrészt Senéur Zálmán, másrészt a lechovici Mardecháj utódai között oszlik meg a lelki hatalom. Senéur Zálmán fia *Dóv Beer* (megh. 1828) híjával van apja teremtettségének; annál kiválóbb mint szervező tehetség és tanulmánytudós ennek veje, *Mendel, a lubavicsi* (megh.

1866), a család a Schneerson nevet vette fel és a legutóbbi időkig vezérkedett chászidjai körében. A karlini Ásér Sztolinban alapítja meg családja székhelyét, követi őt fia *Aron, a karlini* (megh. 1872) e néven a cáddikok sorában a második; Ásér barátja, Mardecháj, Lechovicban telepedik meg s halála után fia, *Nóach, a lechovici* veszi át apja örökségét. Az utóbbi két család összeházasodik és utódjuk, *Selómó Chájim*, Kojdanov székvárosából vezérli chászidjait. Közép-Lengyelországban a kocki Mendel és a geri Izsák Méir Alter, Dél-Galiciában a szasszovi Móse tanítványa, *Menáchém Mendel Koszov* (megh. 1825) alapítanak cáddik családokat, melyekben apáról fiúra száll a chászidok szinte fejedelmi rangja és hatalma, az utóbbiak közül származik a visnici (Hager) dinasztia, mely a magyarországi chászidizmus történetében nagyon nagy szerepet játszik. Mindezeknél nagyobb tekintélyre emelkedett a csernobili Náchum cáddik-családja Ukrajnában, ezt a csernobili mággid fia, *Mardecháj (Motel)* alapította (megh. 1837), befolyásának területe Ukrajna északi részére és Volhiniára terjedt ki, melyet nyolc fia között felosztott. Amilyen szegénységben élt ősük, annyira törekedtek ezek (és nem eredmény nélkül) gazdagságra, és a tulesini Báruch példáját követve nagy udvart tartottak. Leghíresebb lett a rizsini *Izráél* (megh. 1850) alapította rizsini, majd szadagórai család. Izráél, a pogrebiscei Sálom Sáchná fia, Ábrahám Málách unokája, a mezericsi nagy mággid dédunokája, 1815-ben az ukrajnai Rizsin-ban telepedett le, majd súlyos politikai vád következtében a bukovinai Szadagóraiba menekült. Nagy vagyona tett szert és fejedelmi udvara van. Életét legendás csodák veszik körül, a cáddikok nagy része hódol előtte s köztük fejedelmi rangot visel. Tanítványai nincsenek, csak sok ezerre menő híve, akik lelkesedve fogadják mesterük aforisztikus tóramagyarázatait

és példázatait. Nagy népnevelő, tudatos és bölcs irányítással tudja tanításait a lelkekbe vézni és az akaratokat céljai felé elindítani. Fiai bukovinai, lengyel és román területekre viszik a család befolyását; *Ábrahám Jákob* (megh. 1883) Szadagórában, *Náchum* (megh. 1869) Szeptinest-ben, *Dávid Móse* (megh. 1903) Csorkov-ban, *Mardecháj Serágá* (megh. 1894) Husziatin-ban telepedik le. A romániai Leov-ban lakó fia, Beer, akit „rejtőző cáddik“-nak ismernek, 1868-ban „átment a felvilágosodottakhoz“, 1869-ben ilyen irányú nyílt levelet írt a zsidó közösséghez. Ez az eset ébresztette ki a cánzi Chájim Halberstam és társai harcát a szadagóraiak ellen. Később a „pártütő“ megtért.

*

Külön szólunk ' a chászidizmus történetéről Magyarországon.

A kezdet legendák ködébe vész. Azt mesélik, hogy maga a Báálsém a közeli Kutovból átjárt a máramarosi Borsára, útjában egyszer havasi rablókkal találkozott s ezeket jó útra térítette, legelső tanítványa is egy borsai fiú volt, aki előbb maga is a rablókkal cimborált, majd cáddik lett és követte mesterét Podóliába. Más elbeszélések szerint meszebb utakat is tett az ország belseje felé, járt Nagyállón, Mádzomborban, Szerencsen, ide egyik vásári napon érkezett és a köréje sereglőknek példázatot mondott a vásárról. Később — beszélnek — a berdicsévi Lévi Izsák és a zsitomíri Áron három évig laknak Nagykárolyban és mozgalmukba kapcsolják a vidék zsidó lakóit, jóhírű chászidgyülekezet alakul Asvár községben. A monda szerint Báruch, Senéur Zálmán apja, mert ellenzi fia vallásos irányát, elhagyja családját és Munkácson, majd Nagyszőllyösön tanítóskodik, utóbbi helyen hal meg. Már a történelemben tartozik az, hogy a Báálsém első tanítványai szülőföldje, a magyar-len-

gyel-román határvidékről valók, ezek között találjuk a koszovi Náchmán és a kutovi Móse mellett, az ugyancsak koszovi Jákob Koppelt (megh. 1787). Ő és fia, Menáchém Mendel terjesztik az új tant Máramarosban és szerzik meg a koszovi, majd visnici cáddikok (Háger család) híveiül a határszéli magyar zsidókat.

Az első magyarországi cáddik a nagykállói *Jicchák Eizik Taub* (kb. 1750—1821), a nikolsburgi Smelke és a lizenski Elimelech tanítványa. Léb Szárász fedezi fel az apátlan árvát, akiben felismeri a cáddik-lelket. Tanulmányai befejezése után hazatér, és szülőfaluja és Szabolcs megye rabbijává választják. Negyven évig teljesíti itt hivatását, „sokakat Istenhez térített és számos lelket kiváltott, mely elmerült a héjak mélységében“. A róla szóló legendák belekerültek a chászidizmus legenda-körébe. A magyar Alföld levegője veszi körül alakját, magyar népdalokat formál át, azt mondja: ezeket énekelték Izrael gyermekei Bábel vizei mellett, s bennük népe fájdalmait, megváltás-vágyát és a Sechina bolyongását hallja. Ezek az énekek magyar-zsidó népdalokká lettek, melyeket ma is szélteben énekelnek. („Szól a kakas már...“) Halála évfordulóján (ádár hó 7.) ma is tömegekben sereglenek sírjához a chászidok.

A „kállói“-nak nem akadt utóda. A magyarországi chászidizmusnak ez a forrása elapadt; annál sodróbb erővel áradt ki az új tan a sátoraljaújhelyi *Móse Teitelbaum*-ban (1759—1841). A lengyel Prsemisl-ben született, előbb Senjavá-ban volt rabbi, 1808-ban került Sátoraljaújhelyre. Azt beszélik róla, hogy ellensége volt a chászidoknak, de a lublini Jakob Jicchák megtérítette őt. Mikor nála jár, a lublini lelkébe lát s felfedi előtte legrejtettebb gondolatait. Ettől fogva látomásai vannak, égi hangokat hall, álmában Lurjával és annak tanítványával, Chájim Vitál-lal beszél. Kámeákat kezd adni,

ráolvass, gyógyít, jósol. Meggyógyítja az eskóros tályai Jakabot, az 1836. évi kolera idején kámeái csodákat tesznek, megjósolja a gyerek-korában beteges Kossuth Lajosnak, hogy hosszú életű lesz és nagy jelentőségre emelkedik. Nap mint nap várja a Messiás jöttét, esténként kikészíti batyuját, botját és megparancsolja szolgájának, hogy ha zajt hall a városban, azonnal keltse fel, mert bizonytalán a Messiás érkezett meg. Benne már együtt van a rabbi és a cáddik; behatóan foglalkozik a rabbinikus tudományokkal s e körbe tartozó könyveket ír. Eltökélt terve, hogy cáddik-dinasztiát alapít és a benne kiformalódott chászidikus rabbinizmust családjában és azok községeiben tovább-plántálja. Ezért fiát, Eleázár Niszán-t Máramarossziget rabbijává választatja, s utódjául unokáját, Jekutiél Judát (Zálmán Léb) jelöli ki. Eleázár Niszán-nak azonban rövidesen el kell hagynia Szigetet, mert az ott többségben levő koszovi chászidok valósággal elüldözik; unokáját csak bizonyos chászid-szokásokról való lemondás kikötésével választják meg Sátoraljaújhelyen, de nem tud meggyökerezni s öt év után elhagyja rabbiszékét. Móse Teitelbaum álma nem valósul meg: fia és unokája szerény, inkább csak névleges rabbiállásokkal kénytelenek bééni, sőt az utóbbi a vándor-cáddik sorsát is megkísérli. (Ilyen Galiciából átjáró vándor-cáddikok gyakran jönnek az országba, s terjesztik tanaikat, viszont magyarországi chászidok a galíciai, lengyel és román határvidéki cáddikokat keresik fel.)

Móse Teitelbaum törekvéseivel egyidőben másik próbálkozás is történik a magyarországi chászidizmusnak cáddik-családon át való meggyökereztetésére. *Cevi Elimelech Spira*, miután több galíciai községben volt rabbi, 1824-ben Munkácsra kerül. Eleinte úgy látszik, sikerül célját elérnie, de pár év múlva panaszos levélben sírja el helyzetét *Ezekiél Paneth* (megh. 1845), gyulafehérvári, erd-

lyi országos főrabbinak, aki maga is chászidikus gondolkodású. Ceví Elimelech nem is bírja sokáig Munkácson, 1828-ban visszatér a galíciai Dinovba (megh. 1840).

A magyarországi chászidizmus és a Teitelbaum-család napját egy váratlan esemény azonban újra felragyogtatta. A máramarosszigeti zsidók 1858-ban rabbivá választják *Jekutiél Judát*, a volt sátoraljaújhelyi rabbist, az ő elüldözött rabbijuk, Eleázár Niszán fiát. Az új rabbi örökölte nagyapja célba törő energiáját, de világos éleslátását is. Máramarosban a koszovi dinasztia hatalmának örököse, a rizsini házból nősült visnici Mendel valóságos hűbér-úr. A szigeti rabbi tisztelgő látogatást tesz nála, mesterének ismeri el, s ezzel biztosítja működési jogát és szabadságát. Iránya tökéletesen fedi nagyapját, a rabbinikus-chászidizmus szellemében dolgozik, mely élesen kizár minden művelődést és féltékenyen őrökdi a legjelentéktelenebb tradíció felett, mert számára e téren nincs jelentéktelen. A hitközség már ötven év óta fennálló elemi iskoláját megszünteti, talmud-iskolákat, jesivát alapít. A magyarországi zsidók orthodox szervezetéhez nem csatlakozik, hiába kérelik az új alakulás vezérei. Hitközsége vallásosságban, szellemekben felvirágozott, jesivájából félország rabbijai kerültek ki, fiait a máramarosmegyei hitközségek rabbi-állásaiba helyezi, a koszov-visnici családdal összeházasodik, csak a tiszaeszlári pör, melybe néhány híve is belesodródott, keserítette el végső esztendeit. A chászidizmus és a Teitelbaum dinasztia meggyökeresedett Máramarosszigeten; a rabbi és hitközsége éltek a rabbinizmussal párosult chászidizmus életformáit; sávuotkor megtartották a lurjai kabbalisták köréből eredő „esküvői szertartást“ Isten és Izráél között stb. Az, hogy hitközsége tagjai között számos belci, szánci, visnici chászid volt, nem bántotta, a chászidizmus mégis csak egyetlen,

közös világ, és végül ő maga is visnici chászid. 1883-ban halt meg, abban a tudatban, hogy teljesítette nagyapja végrendelezését.

Közben mindinkább terjed a chászidizmus, főleg az ország északkeleti részein. Egyik-másik képviselője, mert a szigeti rabbival ellentétben, munkáját nem irányítják politikai vagy család-politikai célok és érdekek, élesebben éli a chászidizmus klasszikus korának érzelmesebb és elmélyültebb szellemét. Az olaszliszkai *Cevi Hirs Friedmann* (megh. 1874), Sátoraljaújhelyen született, Móse Teitelbaum tanítványa, majd galíciai cáddikoknál tanult és nyert felavatást. Aszkéta életű, szerény, magába vonult szent, aki minden pénzét szegények között osztja szét, a világ dolgai nem érdeklik, de egész szívében együtt él sok ezernyi chászidjával; utódja a rendkívül népszerűségnek örvendett bodrogkeresztúri *Jesája* (Sájele) volt. Kevésbé népiesek és népszerűek s inkább a Teitelbaumok rabbinikus-chászidizmusát követők: a nyirtassi *Feivel* (megh. 1873), kinek utóda a mezőkászonyi *József Rottenberg* (megh. 1911), a csengeri *Ásér Ansel Jungreis* (megh. 1873), a dési *Menáchém Mendel Paneth* (megh. 1885), Ezekiel fia (a két utóbbi jeles chászid-családok alapítója). Ugyanaz időtájt telepedik le az ugyancsak nagyon népszerű, jóságos nadvornai *Mardecháj* (megh. 1896) a máramarosi Bustyaházán, bár élete javarészét vándorúton tölti, hogy a Szasszovi példáját követve keresse az alkalmakat segíteni.

A szigeti rabbinak, Jekutiél Judá-nak az volt utolsó kívánsága, hogy fia, a técsői rabbi, *Chánánja Jom-tov Lipe* (1883—1904) legyen utóda és a szigeti hitközség csatlakozzék a magyarországi orthodox szervezethez. Hitközsége teljesítette mindkét kívánságát, de ez az elhatározás évekig tartó, az egész magyar orthodoxiát és a chászidvilág jelentős részét is érintő háborúság forrása

lett. Belesodródott a harcba a visnici cáddik-dinasztia is, melynek feje Mendel halála (1885) után ennek fia, Báruch (megh. 1893) lett. Chánánja Jom-tov Lipe erős akaratú, kemény harcos, nevei kezdőbetűiből a „chájil“ (hős) szót formálták, de egyben örökölte elődei nagy politikai tehetségét is. Teljes győzelmet aratott, a „szefárd hitközséget“ fel kellett oszlatni; Chánánja Jom-tov Lipe ettől fogva diktátori hatalommal rendelkezett hitközségében, az orthodox szervezetben döntő szava lett, személye és családja vezető szerephez jutott a magyarországi chászidizmusban és ezt a rangját későbbi nemzedékeiben is megtartotta. (Fia *Chájim Ceví*, megh. 1926; ennek utóda a tizennégy éves korában a szigeti rebbiszékbe került *Jekutiél Juda*; öccse *Joél*, a nagykárolyi, majd szatmári rabbi).

Valamennyi magyarországi cáddik és cáddik-család az Északkeleti-felvidéken, Erdély, az Alföld stb. chászid vidékein, csak másod- és harmadrendű szerepet nyer a Teitelbaumok mellett. Talán csak a munkácsi Spirák, kiknek története hasonlít az övékhez, vetekednek tekintélyben velük. Ceví Elimelech unokaöccse, *Salamon* (megh. 1893), 1882-ben rabbi lesz Munkácson, jeles tudós, kabbalista és nagyhírű cáddik, aki hitközségében megalapozza a rabbinikus irányú chászidizmust; fia és utóda, *Ceví Hirs* (megh. 1913), szentéletű askéta, akihez tömegek zárandokolnak; követi őt *Chájim Eleázár*, elődei munkásságának buzgó folytatója. A szigeti Teitelbaum-chászidok szemében vetélytársnak számított a közeli Szaplancán megtelepedett *József Méir Weisz* (megh. 1909), a „szipinkei rebbe“, a zidacsovi Jicchak Eisik (megh. 1872) tanítványa, pedig minden inkább mint vetélytárs; egyszerű, szelid lelkű, istenes életű cáddik, akinek a szívében a chászidizmus legszebb virágai nyílnak. Idetévedt cáddik, akinek Lurja vagy a Best mellett volna helye, imádkozik, tanul, mindenét elosztogatja. Böjtöl,

húst csak szombaton ízlel, a világ nincs számára, a szegénytől bocsánatot kér, ha nem adhat többet, mert magának sincs. Nincsenek dinasztiai alapító tervei, nem háborúskodik állásért, hatalomért; híveket fogad, „kvitliket“ vesz át, imádkozik és megáld.

*

A chászidizmus, eredetileg kevesek rajongó istenkeresése, hovatovább milliók életformájává lett. Története során persze sok változáson ment keresztül s igazi lényege néha sajnálatosan elhalványult egyes képviselőinek személyi kultusza mellett. Ma a mozgalom tanításait, főleg a pusztító viharoknak kitett keleti zsidóság körében nagyrészt a régi cáddik-dinasztiaiak leszármazottai őrzik, bár többé nem azok eredeti, a rabbinizmust a vallásos érzelmi világ kihangsúlyozásával túlhaladni, — nem kikapcsolni — törekvő irányában. A misztika túlnyomórészt visszavonult a rabbinizmus mögé mint annak melléklöngéje; a vezető szólam az utóbbié maradt. A cáddik-családok is rabbikká nevelik fiaikat, s újabban mindinkább bekapcsolódnak a konzervatív zsidóság mozgalmaiba (Aguda).

Közben a század fordulóján az európai kultúrában lelki kielégülést nem találó, részben chászid környezetből származó zsidó írók és gondolkodók (Berdiczewsky, Horodezky) modern vallásos szemléletből kiindulva egy új chászidizmus megalapozásán fáradoznak, Martin Buber pedig életét szenteli annak, hogy Nyugateurópával megismertesse a chászidizmus tanításait, irodalmát, életformát, megtermékenyítő szellemiségét. Törekvésük eddig nem tudott átfogó mozgalommá teljesedni. Van-e kísérleteknek jövőjük? E kérdésre csak a jövő adhat választ.

II.

Jegyzetek a Száz chászid történethez.

60. old. KÉRDÉS ÉS FELELET, benne Senéur Zálmán chászid filozófiája, melyet Tánjá (Tanultuk) c. könyvében fejt ki, hogy az egyetlen „nyilvánvaló“ élet Isten élete, az anyagi világ léte csak az annak folyvást életet adó Isten léte által van, enélkül nem élne, nem volna semmi. Kielezi a biblia verset (Nech. 9, 6.): Te vagy, Uram, egyesegyedül... és Te adsz életet mindnek. — HITTÉTELEK. Majmuni (12. száz.) 13 dogmaszerű alaptétele (selósáászár ikkárim), melyekben a zsidó vallás alapvető hitelveit foglalja össze. (Misna komm. Szánh. 10. fej.-hez) Lenyomatva a legtöbb imakönyvben is a reggeli ima (sáchárit) végén Jákob Emden (18. száz.) annak befejezésül rendeli. A legelfogadottabb összefoglalása vallásunk tanainak, noha — nem hitelvi, csupán bölcséleti szempontokból — többen vitatják helyességüket. A tételek mindegyike ezekkel a szavakkal kezdődik: „Hiszem teljes hittel...”

61. old. TELE MIND A VILÁG... Jes. 10, 3. ott csupán a földről szól, így került a kedésá-ba is. A chászid tan egyik besti alapgondolata, mely szerint Isten „belelakik“ a világba. Már a midrásban, bár nem elvi élességgel: „Nincs hely, mely mentes volna Istentől“. (Sem. r. 2, 5.) — ELREJTŐZÖM... Jes. 45, 15. rejtőző Isten, a chászid gondolkodásban a „héjak“-ban rejülő Isten-szikrákra értik. — AZ Ő SZAVARA... Áldás azokra az ételekre és italokra, melyekre nem rendeltek speciális beráchát. (mis. Ber. VI. 3.)

62. old. „ÉN VAGYOK!“ A tíz íge kezdőszavai. (Móz. II. k. 20, 2.) Az „én“ mind Isten megjelölése mis. Szuk. IV. 5. és Szuk. 53. a. (l. Rási), Zóhár I. 261. b.

64. old. TEFILLIN, két kocka-alakú tok pergamentből, melyeket szíjjakkal a homlok fölé és bal felső-

karra kötünk a hétköznapi sácharit imához. Bennük négy tórabeli szakasz, a homlok felettiben négy pergament lapra írva, a karra valóban egy lapra. Jelképe, hogy ésszel, szívvel, akarattal Istennek rendeljük alá magunkat. Törvénye: Móz. V. k. 11, 18. és II. k. 13, 9.

65. old. „A FENSÉGES NAPOKON“. A bűnbánatra rendelt rós-hásáná (új-év) és jóm-kippur (engesztelőnap) ünnepek együttes megnevezése, jámim nőráim.

66. old. A CÉDULÁKKAL... A cáddiknak papírlapra (kvitli, a német Quittel) írva adják át a látogatók kérelmüket, hogy imádkozzék érettük, vagy áldást mondjon rájuk. ezért írják rá a kérelmező és anyja nevét is. — IZSAK FELALDOZÁSARÓL, Móz. I. k. 22., az imákban főleg „a fenséges napokon“ gyakran hivatkoznak reá. — AZ Ó NAGY NEVENEK MEGSZENTELESÉRE, kiddus-há-Sém, minden nyilvános, Isten dicsőségét szolgáló cselekedet, főleg vértanúság.

67. old. BIZONY, MOST TUDOM, Móz. I. k. 22, 12.

68. old. SÁVUÓT, hetek-ünnept, hét hétre, pontosabban ötvenedik napra a peszách (elkerülés-ünnepe) második napjától, a közbeeső napokat és heteket az esti istentiszteletekben, rítusos módon számlálják. A Tórában a búzaaratás és az új termés zsongéinek ünnepe, a hagyomány a Szináj-hegyi kinyilatkoztatás emlékünnepevé tette. Sáb. 86. b.

69. old. MÓZES NADASTENGERI ÉNEKÉT, Móz. II. k. 15., a sácharit imában a második rész, az „énekek versei“-nek sorát zárja be. A chászidizmus a szó megvalósító erejében hisz. Ez is kabbalai örökség, bár alapjai a Talmudban találhatók.

70. old. MOST KEZDŐDHET... Már a hagyományos irodalomban szó van arról, hogy „ne a jutalomért szolgálj Istent“, Atyák fejezetei I. 3., Ávódá-záró 19. a., hanem merő szeretetből, Szifré, Ékev 48. vég. Báál-sémről is beszélnek hasonlót, a chászidizmus a földi jutalomért való lemondást kiterjesztette az égire is.

71. old. HOGY HIBA NÉLKÜL VALÓ-E... Az állat egyes tagjainak, szerveinek betegsége, hibája, fogyatékosága tilalmassá teszi az egyébként „tisztá“ állat húsát. MILYEN EMBER A METSZŐ, tudós és

vallásos-e, aki a levágás és megvizsgálás törvényeit ismeri és szigorúan betartja-e? A KISÓZÁST, használatba vétel előtt egy óráig sóban kell a húst tartani, hogy a tilalmas vér kiszívódjék belőle. — ÉLJAHŰ, a bibliai (Kir. I. k. 17. st.) próféta, aki tüzes szekéren szállott az égbe (Kir. II. k. 2.). A zsidó mondában a világot járó, segítő, tanító, figyelmeztető égi küldött alakját és szerepét vette fel. Jámboroknak megjelenik, szegényeket megsegít, ő a Messiás előhírnöke, a lelkekben előkészíti annak útját. (Mál. 3, 23.). Megjelenése az igazak és érdemesek jutalma, tanítása beavat a Tan rejtelmeibe. A történet alluzióinak látszik Máté 15., 11.-re, vajon tudatos-e? A száj megfertőzése (nibbul pe) közhely a hagyományos irodalomban, Sáb. 33. a., Váj. r. 24, 7.

73. old. TE ADSZ JAKÓBNAK, Micha 7, 20.

74. old. MITNAGDIM, ellenfelek, mitnágéd többese, így nevezték a chászidok ellenségeit. — HOL VAGY? Móz. I. k. 3, 9.

75. old. RÓS-HASÁNA, az év feje, újév. A hagyományban a világteremtés (az ember teremtésének) napja, az örök megújulás, a számadás, megtérés és égi ítélkezés napja, (Róshás. 10. b.), mikor „minden világok egyesülnek és odanőnek gyökerükhöz“. Mint a teremtéssel Isten a világ ura lett, a teremtés évfordulója Isten királyi trónra lépésének ünnepe és előképe annak az időnek, mikor „Úr lesz Isten mind az egész világ felett“. Lévi Jicchák, a berdicsevi: Kedusát Lévi L. 65. old. jegyz. Pfeiffer Izsák: A fenséges napok. 1. Rós-hásáná. — MEGIRTÁK A BIBLIÁBAN, Jer. 31, 19.

76. old. FÉNYSUGÁRRA VALIK, Bám. r. 10, 1. Mondotta Rabbi Jóchánán: Nem csupán ez, hanem mindazt a bűnt, amit elkövetett, Isten érdemnek számolja fel...

77. old. TÖREDELMES SZIVÉT... Isten nem kíván többet az embertől, csak mondja: vétkeztem. Jalk. J6él elej. — BARMIT IS MOND... Pesz. 86. b. — AZ ELTASZÍTOTT... Sám. II. 14, 14. — ELISA BEN AVÚJÁ, a második tanna nemzedék tagja, r. Méir mestere, misztikus tanokkal (gnózis) foglalkozik „és elpusztítja a kert ültetvényeit“, megtagadta népét, hitét.

tósz. Chág. II. 3. Chág. 15. a. A 78. oldal idézete. Jer. 3, 22-re célozva e helyen. Jer. Chág. II. 1.

78. old. AZT A BÜNT TÖBBÉ NEM KÖVETJÜK EL, rokon gondolat a Talmudban, Jóma 86. b. Mi az, megtérő? Mondotta ráv Júda: Ha például útjába kerül ugyanaz a bűn újból és megint, és megmenekül (más olvasat: távol tartja magát) tőle. Mislé 28, 12. — TALLIT. Négyszögű kendőszerű tóga, melyet a férfiak imánál magukra öltenek, négy sarkában bojt (cicit). Móz. IV. k. 15, 37. — TÍZ FÉRFIŰ, minján, (szó szerint „szám“), tíz, 13 éven felüli férfi jelenlétében tartható istentisztelet, ezek híján csupán magánosan végzi kiki imáját.

79. old. ZSOLTÁR-MONDÁSSAL, jámbor zsidók állandóan zsoltárokat mondanak. A Zsoltárok-könyvét (Tehillim) beosztották 30 és 7 részre, hogy havonként, esetleg egy hét alatt az egészet elmondják. Vannak jámborok, akik naponként az egészet végigéneklik. — CÉDULÁT, l. 66. old. jegyz.

80. old. PESZACH, elkerülés, megkímélés; az áldozati bárány neve, melynek húsát Izráél fiai az egyiptomiakat sújtó, tizedik csapás éjszakáján, mikor a csapás házaikat „elkerülte“, közvetlenül kivonulásuk előtt fogyasztották. (Móz. II. k. 12, 27.) Ugyancsak a kivonulás emlékének, őseredetében az aratás kezdetének ünnepe, melyen gabonából keletéssel, erjesztéssel készült ételt (cháméc, kovászos) tilos enni, sőt a házban tartani, emlékéül annak, hogy a kivonulók nem tudták megvárni, hogy kenyerek megkeljen, és tésztajukat vékony lepényekre teregetve szárították meg a napon, aminek emléke a pászka, kovásztalan kenyér (máccá). Az ünnep két, első estéjén házi istentisztelet van, (széder, szó szerint: sorrend, a rítusok és olvasmányok egymásutánja), melyen jelképes ételek mellett olvassák a Hágádának (elbeszélés) nevezett könyvecskét, mely az ünnepről, történetéről szól és zsoltárokat és ima-énekeket is tartalmaz. Az ünnep és a széder rítusait és szereit a chászid gondolkodás talmudi és kabbalai alapokon egyetemes ideák jelképévé tágiította. — CÉLZATOSSÁG, kávváná, az imák és rítusok belső, misztikus jelentőségére vonatkozó kontemplációk. L. könyvünk 17. és 47. old.-án.

81. old. **ELÉGETTED**, az ünnep előtt minden tilalmas élelmiszert fölkatatnak, s azok legkisebb maradékát is elégetik, mind e cselekedetekhez kávvánák tartoznak.

82. old. **A HÉT PASZTOR**, Micha 4, 5. alapján sorolja fel őket a Talmud, Szuk. 52. b., az igazak jövődöbéli lakomájáról. Pesz. 119. b.

84. old. **A LUBLINI ÉS A VASKOPONYA**, hasonló kérdésekkel fordul egy szerzetes asszíszi szent Ferenchez, ahogy más analógiák is bőven találhatók a keresztény legenda és a chászid történetek között. Kaposi József: Assisi Szent Ferenc Virágoskertje 27. l. E. Lehmann. Mystik 78. l.

85. old. **AZT MONDJA A ZSOLTAR**, 139, 8.

86. old. **MONDJA ISTEN**, Szóta 5. a. — **MONDJA A TORA**, Móz. III. k. 16, 16. Az alázatról (siflut) l. könyvünk 16. l. — **MINT AZ Ó KÜLDÖTTJÉBEN**, Mislé 14, 31. Istent tiszteli meg, aki könyörül a szegényen. Sab. 127. a. Mondta ráv Jehúda Ráv nevében: Nagyobb dolog a vándorok befogadása, mint Isten Sechinájának fogadása. Isten áll a szegény jobbján. Zsolt. 109, 31. és Sem. r. 34, 9. — **ENGESZTELŐNAP**, jómkippur, a zsidó vallás legfenségesebb ünnepe. Az ősi zsidóságban a jeruzsálemi templom nagy áldozónapja, a bűnbak elküldése a pusztába, e napon, egyszer az évben ment füstölő áldozatával a főpap a templom legbelső részébe, a legszentebb szentélybe. (Móz. III. k. 16.) Böjt, naphosszanti imádkozó vezeklés napja, az ember nagy próbája minden földiségtől való elszakadásra. A rós-hásánával kezdődő fenséges napok petetőzője, a lélek újjászületésének napja, amihez szorosan hozzátartozik az embertársakkal való megbékélés és megbocsátó szeretet is. A hagyományban e napon bocsátotta meg Isten Izráélnek az aranyborjú bűnét. (Pirké r. Eliez. 46.) L. 65. és 75. old. jegyz. Pfeiffer Izsák i. m.2. Jómkippur. — **A FŐPAP SZOLGÁLATA** volt. mis. Jóma VII. 4.

87. old. **SATOROS ÜNNEPRE ETROGOT**, a szukkot ünnep, eredetileg ugyancsak a földműves ünnepe, a mezei és kerti munka, aratás és szüret feletti öröm, szereit: sátor, négyes (pálma, etrog, mirtus- és fűzfág) csokor is, — melyet az istentiszteletben meglen-

getnek, — idemutatnak. Ez is, akár a peszách és sávuót (l. 80. és 68. old. jegyz.) történeti ünneppé lett, a sátor a pusztában való vándorlás jelképe, s később kísérletek történtek a többi jelképnek és rítusnak ehhez kapcsolására (lengetés, Sóch. Tóv 13. zsold. vég.). Különösképen „örvendezésünk ideje“, a midrás (Váj. r. 30, 2. és Pesz. r. Káh. 180. a.) hét ünnepi örömjelet sorol fel, melyek az ünnep rítusában jelentkeznek, „a legboldogítóbb törvény, — mondja egyik cáddik — mert minden testrészünkkel részt veszünk benne“. A csokor szimbolikáját sok irányban feldolgozták, (kül. Váj. r. i. h.) ezek alapján épültek ki a hozzáfűződő kabbalái és chászid ideák és kávvának. Legnemesebb növénye az etrog, gyakran paradicsomalmának nevezik, a heszperidák növény-fajtájához tartozó gyümölcs, a Tórában (Mózes III. k. 23, 40.) „a pompás fa gyümölcse“. Mint minden törvény-teljesítésnél, ennél kiváltképpen nagy gondot fordítanak a jámborok, hogy szereit szépek legyenek. (Hiddur micvá, Szuk. 45. a. Sáb. 133. b. Pesz. r. Káh. 45. a.) A történet élesen állítja be a chászid gondolatot, hogy a lelkin van a hangsúly (v. ö. A tudatlan szédere 80. l.), bár a törvénytartás kötelező. — A TÜKÖRKÉP. A hasonlatosság Aesopus, A folyón át húst vívó kutyáról szóló meséjéhez kézen fekvő. A hagyomány irodalmában több majdnem teljes azonosság. L. Heller Bernát: A héber mese. I. 15.

88. old. AZ EMBEREKET SZERETNI EZ: l. könyvünk 16. l. a siflutról! — A TALMUD AZT MONDJA, Chul. 63. a. — A TILALMAS, TISZTÁTALAN MADARAK KÖZÉ, Mózes III. k. 11, 19. — SZOMBATI RUHÁJÁT, a szombat megtiszteléséhez tartozik a tiszta ruha, Dev. r. 3, 1.

89. old. AZ ÉJFELI SIRALMAT, chácót (szószerint: fele), a Zóhárban (I. 77. b.) említett jámbor szokás, hogy éjfélután felkelnek, homlokukra hamút szórva, sarutlanul, földre ülve kesergő énekeket mondanak Jeruzsálem bukását, a szent templom pusztulását és a Sechina gálatát (számúzótság) gyászolva. Kabbalista és chászid körökben szentül tartott szokás, az igaz jámborság jele. Forrását Zsolt. 119, 62.-ben és a reá alludáló talmudi (Ber. 3. b.) történetben vélik megta-

lání. Csak egyes imakönyvekben van lenyomtatva, a sácharít imát megelőzően. — **AZ ÉNEKEK ÉNEKE-NEK SZAVA, Ének-éneke 5, 2.**

90. old. „**ÉBREDJ, KELJ FEL...** Jes. 52, 2. — Te könyörölsz Ciónon... Zsolt. 102, 14. és 51, 20. a chácót záróversei. — **BERIT-MILA**, a nyolc napos fiúgyermek „**Ábrahám szövetségébe**“ való felvételének ünneplése. — **RABBENŰ**, Mesterünk.

91. old. **EMLEKEZZETEK CSAK A TÖRTÉNET-RE**, Szánh. 109. b.

92. old. **ADJÁL, ADJÁL NEKI**, Móz. V. k. 15, 10.

93. old. **A PULYKAKAKAS**. A szegények bőséges ellátásáról l. Keszub. 63. b. Hillél lovat és fullajtárt **szerez egy szegény számára**, mert azt mondja a Tóra (Móz. V. k. 15, 8.): **mindent, amire szüksége van.** Majmuni: Hilch. Mátnát anijjim (a szegényt illető adományok törvénye) 7. fej.

94. old. **AKI JÓSAGOS ÉS JÓT CSELEKSZIK...** Idézet a rós-hásáná és jóm-kippur délelőtti (muszáf) liturgiájából, mely célzás Zsolt. 145, 9-re, jó az Isten mindenekhez, s a midrás (Ber. r. 33, 3.) ezt kifejezetten Isten tulajdonságának nevezi. Isten tulajdonságait követni, őt lemásolni az ember kötelessége. Sáb. 113. b. L. Buber mélyen szántó tanulmányát, Nachahmung Gottes, a Kampf um Israel kötet 68. l.

96. old. **LÓTRÓL AZT MONDJT AZ IRÁS... ÁBRAHAMNÁL PEDIG EZT OLVASSUK:** Móz. I. k. 19, 1. és 18, 2.

97. old. **A HARMADIK SZOMBATI LAKOMÁNÁL**, sálós szeúdót (pontosan: szeúdá selisít). Már a Talmud nagy jelentőségűnek mondja a szombati három lakomát. Sáb. 117. b. Rábbi Jósze mondja: **Legyen osztályrészem mint azoké, akik három lakomát tartanak szombaton** (Sáb. 118. b.). Aki megtartja a szombati, három lakomát, megmenekül három csapástól. (U. o. 118. a.). A kabbalában (Zóhár II. 88. b. III. 94. b.) a három lakoma adja a szombat gyönyörűségét (célzás Jes. 58, 13-ra) Lurja mindhárom alkalomra misztikus gondolatokkal átszőtt énekeket szerzett, s példáját sokan követték. Különös jelentőségű lett a délutáni, harmadik lakoma már Lurja körében, még inkább a chászidok között. L. 57. lap.

98. old. **LEMONDOK MINDENRŐL**, a talmudi jogban a tulajdonos lemondhat tulajdonáról, gazdátlanná teheti azt (jéus) Bab. Kám. X. 2. Ha tehát tudatosan lemondott róla, a tolvaj nem idegen jószágot lopott.

100. old. **SZERESD TÁRSADAT**, Móz. III. 19, 18., a kómóchá szót így fordítja: ő az, ami temagad vagy. Hasonló értelmezést közöl Leo Baeck a 16. századbéli Samuel Ladinó-tól. Aus unbekanntem Schriften Festgabe für Martin Buber zum 50. Geburtstag. 95. l. — **ÉS NEM FOGSZ MEGKÖNYÖRÜLNI...** Ugyanaz az istenlélek minden emberben, a gonosz ezt az istenléleket fojtogatja gonoszságával, s mert ez adja életét (1. 60. old. jegyz.), egyben maga is fuldoklik. — Megírták a Gemarában: Szánh. 22. a.

101. old. **VÁLÓLEVELET**, get, az elválás, a házasság megszüntetésének formája a talmudi jog szerint, hogy férj annak rendje, módja szerint kiállított, erről szóló írást ad át feleségének. — **JÓM KIPPUR** l. 86. old. jegyz. — **MIKOR MINDENKI MEGBOCSÁT...** Jóma 87. a. — **A NAP TISZTELETÉRE**, Aki eszik és iszik kilencedikén (az engesztelés napját megelőző napon), annyiba számíthat neki, mintha böjtölt volna kilencedikén és tizedikén is. Ber. 8. b., Róshás. 9. a. Egy chászid magyarázat szerint, mert a „lélek“ gyötvérese az, — Móz. III. k. 23, 32., erre a versre hivatkozik a talmudi idézet — ha a „test“ élvez. — **NEGYVENEGYEDIK ZSOLTAR**, 12. vers.

102. old. **KÓL-NIDRÉ**, az engesztelés napját köszöntő esti imának első része, melyben a meggondolatlanul tett és feledésbe merült fogadalmakat oldják fel. Egy talmudi (Ned. 23. b.) tételen alapszik és a 8. századból ered. Nevezetessé tette dallama. — **MIKOR A RABBI EZT LÁTTA...** Az állatok iránt való jóérzést zsidó erénynek mondja a Talmud. Béca 32. b.

103. old. **AZ Ő IRGALMA...** Zsolt. 145, 9. L. az előbbi jegyz.

104. old. **ELIJA MEGJELENJÉK**, l. 71. old. jegyz.

105. old. **REJTŐZŐ CADDIK**, harminchat szent tartja fenn a világot (Szánh. 97. b.) titkon, a mindennapi élet és munka rejtekében járják a világot, csodákat cselekszenek, láthatatlanná válnak, a messze út

eléljük siet (keficát háderech), hatalmasokat parancsuk alá kényszerítenek, élő és holt lelkeket megváltanak. A chászidizmus világában a legismertebb ilyen Léb, a Szára fia. V. ö. 78. l. A harisnyaszövő. TÓRA. LENNI l. 41. l. st. — A SOROS HETI LECKÉT, a Tórárt 54 szakaszra (szidra) osztották, minden szombaton a délelőtti istentisztelet kapcsán olvasnak egyet-egyet, így olvassák át egy év alatt az egész Tórárt. — A TEREMTÉS REJTELMES KÖNYVÉT, Széfer Jecira, a Zóhár (1300 táján) előtti zsidó misztikus irodalom egyik legjelentősebb alkotása, a betűket (egyben számok) teremtő erőknél tartja, ezekből teremti Isten a világot. Egy hagyomány szerint Ábrahám a szerzője, a tudományos kutatás szerint a talmudi kor (5. száz.) után keletkezett. A Talmudban említett (Szánh. 65. b.) Széfer Jecira, ha az olvasat helyes, nem ez a szóban levő.

106. old. SZOMBAT ESTÉN, A LAKOMA UTÁN, a szombat királynőt búcsuztató vendégség (meávvá demálká) „Dávid lakomájának“ is nevezik, mert Dávidnak hírül adták, hogy szombaton hal meg (Sáb. 30. a.) ezért életén át, szombat-estéken öröm-lakomát tartott, hogy ezt a szombatot átélte. — MONDJA AZ IRÁS, Zsolt. 25, 14.

107. old. MEGIRTÁK A SZENTÍRÁSBAN, Móz. V. 4, 9.

108. old. AKI MEGAD NEKEM MINDENT, a sácharit ima elején levő áldó imák között. L. Ber. 60. b. — BÖLCSEINK EGYIK SZAVA, Ber. 60. b.

109. old. HÁGGADÁ-KÖNYVBEN, l. 80. old. jegyz. — A NÉGY FIÚRÓL SZÓLÓ RÉSZLETHEZ, négy kérdező típus: bölcs, rossz, balga, s aki nem tud kérdezni, a három egy-egy bibliai vers szavával kérdez. A negyediknek szóló választ Móz. II. k. 13, 8.-ban találták. A szakasz a misna Pesz. X. 4.-ből került némi változtatással a Hággadába.

110. old. ESKETŐ MENNYEZET, a vallási esketés alatt a mátkapár egy mennyezet alatt áll (chuppa). — A SZINÁJ HEGYÉNÉL MEGFOGADTA, Móz. II. k. 24, 7. — KIDDUS, megszentelés, a szombat és ünnepnapok előestéjén azokat bor fölött mondott, köszöntő ima. L. 77. l.

111. old. EZT MONDJA A SZINAJI SZÓ, l. 110. old. jegyz. — ISTEN TEFILLINJE, l. 64. old. jegyz. Isten tefillinjéről Ber. 6. a. Beleírva II. Sam. 7, 23. Ha a tefillinben levő szövegek hibásak, a tefillin nem használható, alkalmatlan (pászul). Ide vág egy másik chászid nézet, hogy Isten tefillinje a zsidóság.

112. old. A MEGVALTAST HIRDETŐ SÓFARHANG, És lesz azon a napon, megfújják a nagy sófárt, (kos szarvából készült kürt) és jönnek az Assúr országában elveszettek és az Egyiptomban száműzöttek, hogy leboruljanak az Ur előtt, a szent hegyen, Jeruzsalembe. (Jes. 27, 13.), a Talmud szerint (Szánh. 97. a.) a Messiás jöttének 7 éves ciklusa hatodik évében „hangok” lesznek. Rási kommentárja sófárhangokra gondol.

III.

Irodalom

MARTIN BUBER MŰVEI

Chászidizmus:

1. Die Geschichten des Rabbi Nachman. 1906.
2. Die Legende des Baalschem. 1908. (Azóta több kiadás.)
3. Mein Weg zum Chassidismus. 1918.
4. Der grosse Maggid und seine Nachfolge. 1922.
5. Das verborgene Licht. 1924.
6. Des Baal-Schem-Tow Unterweisung im Umgang mit Gott. 1927.
7. Die chassidischen Bücher. 1928. (Benne 1. 2. 4. 5. és 3.)
8. Hundert chassidische Geschichten. 1933.
9. Erzählungen von Engeln, Geistern und Dämonen. 1934.
10. Deutung des Chassidismus. 1935. (Benne 4. és 7.-hez írt bevezetések, stb.)

Tanulmányok, beszédek, cikkek:

11. Drei Reden über das Judentum. 1911.
12. Vom Geist des Judentums. 1916.
13. Die jüdische Bewegung. Erste Folge 1916. (Új kiad. 1920.)
14. Völker, Staaten und Zion. Ein Brief an Herm. Cohen. 1917.
15. Der heilige Weg. 1919.
16. Cheruth. Eine Rede über Jugend und Religion. 1919.
17. Die jüdische Bewegung. Zweite Folge 1920.
18. Reden über das Judentum. 1923. (Benne 11., 12. részei, 15. és 16.)
19. Kampf um Israel. 1933.
20. Zion als Ziel und als Aufgabe. 1936.
21. Die Stunde und die Erkenntnis. 1936.
22. Worte an die Jugend. 1938.

Bölcészeti:

23. Daniel, Gespräche von der Verwirklichung. 1913.
24. Ereignisse und Begegnungen. 1917.
25. Ich und Du. 1923.
26. Rede über das Erzieherische. 1926.
27. Zwiesprache. 1932.
28. Die Frage an den Einzelnen. 1936.

Bibliatudomány:

29. Die Schrift. Zu verdeutschen unternommen von M. B. gemeinsam mit Franz Rosenzweig. (A 20 kötetre tervezett műből 1925-től 1938-ig 15 kötet jelent meg.)
30. Das Kommende. I. Königtum Gottes. 1932.
31. Die Schrift und ihre Verdeutschung. M. B. und Franz Rosenzweig. 1936.

Fontosabb kiadványok:

32. Jüdische Künstler. 1903.
33. Ekstatische Konfessionen. 1909.
34. Reden und Gleichnisse des Tschuang-Tse. 1910.
35. Chinesische Geister- und Liebesgeschichten. 1911.
36. Die vier Zweige des Mabinogi. 1914.
37. Kalewala. Übertragung von Anton Schiefner. 1914.
38. Die Rede, die Lehre und das Lied. 1917. (33. 34. és 37.-hez írt bevezetések.)
38. Die Gesellschaft. Sammlung sozial-psychologischer Monographien. 40 kötet, 1906—1912.
40. Der Jude. Eine Monatschrift. 8 évfolyam. 1916—1924.
41. Die Kreatur. Vierteljahrsschrift. Herausg. von M. B., Viktor von Weiszäcker und Joseph Witting. 3 évfolyam. 1926—1928.

MARTIN BUBERRŐL

(Csak néhány jelentősebb munka)

- Neue Blätter—Buberheft 1913 (Gustav Landauer).
Heinrich Berk: M. B. und die Wiedergeburt des Judentums... 1924.
Wilhelm Michel: M. B., sein Gang in die Wirklichkeit. 1926.
Der Jude. Sonderheft zu M. B.'s 50. Geburtstag. 1928.
Aus unbekanntem Schriften. Festgabe für M. B. zum 50. Geburtstag. 1928.
Hans Kohn. M. B., sein Werk und seine Zeit. 1930.

MARTIN BUBER MAGYAR NYELVEN

(Folyóiratokra csak kivételesen vagyunk figyelemmel)

- M. B. magyar nyelven első ízben Patai Magyar Zsidó Almanach-jában jelent meg, 1911-ben („Renaissance“ c. dolgozat).
- A Jövő Utjain, Pedagógiai folyóirat. Buber, Martin: Az igaz nevelő. 1926. I. évf. 3. sz. (A 26. sz. fordítása, ford. Gyergyai Albert.)
- Martin Buber: A zsidóság és a zsidók. Deutsch Elza ford. 1929. (A 11. sz. ford.)
- Gedő Simon: Martin Buber. Évkönyv, kiadja az Izr. Magyar Irod. Társ. 1931. 163—181. l. (Tanulmány és legendás anekdoták.)
- A zsidóság megújítása. A Makkabea főiskolás munkaközösség fordítása. 1940. (Jórészt a 18. sz. fordítása.)
- A zsidóság és a zsidók. Magyar zsidók naptára. 1942. (Az előbbi első része.)
- A szeme kovácsai. I. köt. (Javne Könyvek 6.) 75—109. l. A szent út, Danzig Hillel ford. (A 15. sz. ford.)

A CHÁSZIDIZMUS IRODALMABÓL

- S. Schechter: Die Chassidim. 1904. (Ered. angol. 1896)
- Verus (Aron Markus): Der Chassidismus. 1901.
- Jak. Nemirower: Chassidismus und Zaddikismus. 1918.
- S. A. Horodezky: Religiöse Strömungen im Judentum. 1920.
- U. a. Háchászidut veháchászidim. (A chászidizmus és a chászidok) 1923.
- L. Gulkovitsch: Der Chassidismus. 1927.
- S. Dubnow: Geschichte des Chassidismus. 1930. (Ered. néber.)

-
- S. Birnbaum: Leben und Worte des Balschem. 1920.
- Ch. Bloch: Die Gemeinde der Chassidim. 1920.
- U. a. Priester der Liebe. 1930.

-
- L. Löw: Vergangenheit und Gegenwart der Chassidäer. 1859. (Ges. Schrift. II.)
- J. Grünwald: Lekorót háchászidim be-Hungáriá. (A chászidok magyarországi történetéhez.) Hácófe, 1921.
- Schön Dezső: Istenkeresők a Kárpátok alatt. 1935.

TARTALOM

Martin Buber	— — — — —	5
<i>A chászid mozgalom lelke és teste</i>	— — —	31
<i>Száz chászid történet</i>	— — — — —	59
Függelék: I. A chászidizmus történetének vázlata		113
II. Jegyzetek a Száz chászid történethez		143
III. Irodalom	— — — — —	153